

รายงานผลการวิจัย

ศักยภาพประชาชนนครศรีธรรมราช

โดย

นายจิรวิทย์ เสนาคำ

นายภูมิ ภาคเมธาวี

นายมานะ ช่วยชู

นายตฤณ สุขนวล

นายปิยวัฒน์ คงอินทร์

มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

อ. ท่าศาลา จ. นครศรีธรรมราช

โดยการสนับสนุนจาก

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

คำนำ

เอกสารนี้ เป็นรายงานผลโครงการศึกษาและประเมินศักยภาพประชาคมนครศรีธรรมราช ซึ่งดำเนินการระหว่างเดือนพฤษภาคม 2540 - กุมภาพันธ์ 2541 ผู้วิจัยประกอบด้วย 1) นายจิรัฐมิ เสนาคำ อาจารย์ประจำสาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ (หัวหน้าโครงการ) 2) นายภิรม ภาคนธาวี นักพัฒนาอิสระ 3) นายมานะ ช่วยชู ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ศูนย์บริการวิชาการ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ 4) นายตฤณ สุขนวล อาจารย์ประจำโรงเรียนสตรีปากพนัง จ. นครศรีธรรมราช และ 5) นายปิยวัชร คงอินทร์ ฝ่ายกิจการนักศึกษา มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ โดยมีที่ปรึกษา 4 ท่านคือ ผศ. ดร. อนุชาติ พวงสำลี คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ผศ. ดร. สิทธิพงษ์ ดิลกวนิช คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล นายสมปอง ขาวสมบูรณ์ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนชุมชนสาธิตวลัยลักษณ์พัฒนา และนายแพทย์บัญชา พงษ์พานิช รองอธิการบดีฝ่ายกิจการนักศึกษา มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ การศึกษาเริ่มตั้งแต่วันที่ 15 พฤษภาคม 2540 โดยคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามนับตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงปลายเดือนตุลาคม 2540 และเก็บข้อมูลซ่อมเสริมอีกครั้งในเดือนธันวาคม 2540 - มกราคม 2541

การศึกษาครั้งนี้สำเร็จลงด้วยความร่วมมือจากหลายฝ่าย คณะผู้วิจัยใคร่ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่สนับสนุนทุนการวิจัย; มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ที่เห็นความสำคัญของงานวิจัยและอนุญาตให้พนักงานทุ่มเวลาให้กับงานวิจัยได้อย่างเต็มที่; ศูนย์วัฒนธรรมและห้องสมุดสถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช หอสมุดแห่งชาตินครศรีธรรมราช หอสมุดแห่งชาติกรุงเทพมหานคร ห้องสมุดประชาชนจังหวัดนครศรีธรรมราช หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สำนักงานการเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานพาณิชย์จังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดนครศรีธรรมราชที่เอื้อเฟื้อข้อมูล; คณาจารย์และเพื่อนจากสถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช ที่ให้การสนับสนุน ให้ข้อมูล เอกสารและช่วยประสานงานหลายด้าน; ที่ปรึกษาทุกท่านที่ช่วยแนะนำดูแล; และกลุ่ม/องค์กรที่เป็นเป้าหมายการศึกษา ผู้รู้เมืองนครศรีธรรมราชที่สละเวลาให้แก่ทีมวิจัยสัมภาษณ์ เก็บข้อมูลและซักถาม

รายงานการวิจัยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 6 บทคือ บทที่ 1: ความเป็นมา ขั้นตอนและวิธีการวิจัย; บทที่ 2: ข้อมูลพื้นฐานนครศรีธรรมราช; บทที่ 3: ประเภทกลุ่มองค์กรประชาสังคมนครศรีธรรมราช; บทที่ 4: ศักยภาพองค์กรประชาสังคม; บทที่ 5: ปัจจัยความเข้มแข็งขององค์กรประชาสังคม; และบทที่ 6: บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ทีมวิจัยนครศรีธรรมราช

ทำศาลา 15 มีนาคม 2541

สารบัญ

คำนำ	ก
บทคัดย่อ	ค
บัญชีตาราง	จ
บัญชีแผนภาพ	ฉ
คำย่อที่ใช้ในงานวิจัย	ช
บทที่ 1: ความเป็นมา ขั้นตอนและวิธีการวิจัย	1
บทที่ 2: ข้อมูลพื้นฐานนครศรีธรรมราช	9
บทที่ 3: องค์กรประชาสังคมนครศรีธรรมราชปัจจุบัน	12
บทที่ 4: ศักยภาพองค์กรประชาสังคม	31
บทที่ 5: ปัจจัยความเข้มแข็งของประชาคม	45
บทที่ 6: บทสรุปและข้อเสนอแนะ	61
บรรณานุกรม	69
บุคลากร	74
ภาคผนวก 1: ทำเนียบองค์กรประชาสังคม	77
ภาคผนวก 2: ทำเนียบองค์กรภาคิบางองค์กร	121

บทคัดย่อ

งานศึกษาวิจัยนี้ จัดทำขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อประเมินศักยภาพของกลุ่ม และองค์กรประชาสังคมจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมสาธารณะ 2) เพื่อศึกษาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อศักยภาพของกลุ่มและองค์กรประชาสังคม 3) เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรประชาสังคมนครศรีธรรมราชในอนาคต

งานวิจัยมุ่งชี้ให้เห็นกำเนิด พัฒนาการของกลุ่มและองค์กรประชาสังคม กิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินการโดยกลุ่มและองค์กร ปัญหา อุปสรรค ปัจจัยที่ส่งผลต่อศักยภาพขององค์กรประชาสังคม โดยให้กรอบแนวคิดในการศึกษาสำคัญ 2 ประการคือ แนวคิดที่ว่าด้วยประชาสังคมและแนวคิดที่ว่าด้วยศักยภาพของประชาสังคม

องค์กรประชาสังคมที่ศึกษาแบ่งเป็น 4 ประเภทหลัก คือ 1) กลุ่มองค์กรสาธารณกุศล-องค์กรพัฒนาเอกชน 2) กลุ่มองค์กรประชาชน 3) กลุ่มองค์กรศิลปินพื้นบ้าน และ 4) กลุ่มองค์กรสื่อท้องถิ่น ซึ่งเป็นองค์กรที่มีไซภาครัฐและภาคเศรษฐกิจ และในฐานะที่เป็นภาคส่วนหนึ่งของสังคม องค์กรประชาสังคมมิได้ตั้งอยู่โดดเดี่ยวหรือแยกส่วนจากภาคส่วนอื่นของสังคม หากแต่สัมพันธ์โดยตรงและโดยอ้อมกับองค์กรภาครัฐ องค์กรการศึกษา องค์กรทางการเมืองและภาคธุรกิจ ดังนั้น งานวิจัยนี้ จึงมุ่งศึกษาองค์กร 4 ประเภทหลังนี้ควบคู่ไปด้วย

งานวิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ และใช้วิธีการเก็บข้อมูล 5 วิธีการหลัก คือ 1) การบันทึกข้อมูลจากเวทีวิเคราะห์และประเมินศักยภาพขององค์กร/กลุ่มแต่ละประเภท 2) การเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง 3) การศึกษาบทพจนเอกสารชั้นสอง 4) การเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามที่มีโครงสร้าง และ 5) การรวบรวมและศึกษาสื่อท้องถิ่นและเทปบันทึกการแสดงหนังตะลุง

การวิจัยดำเนินในระยะเวลา 10 เดือน (พ.ศ. 2540 - ก. พ. 2541) โดยเริ่มจากการทบทวนเอกสารชั้นสอง และดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนามโดยนักวิจัย ข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์ โดยอาศัยกรอบแนวคิดในการศึกษา

ผลการวิจัยพบว่า องค์กรประชาสังคมสมัยใหม่ในนครศรีธรรมราช ก่อตัวมาตั้งแต่สมัยการปรับปรุงประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 องค์กรที่ก่อตัวได้แก่องค์กรประชาชน และองค์กรวิชาชีพ ซึ่งส่วนใหญ่เกิดจากการจัดตั้งของภาครัฐ และเริ่มเพิ่มประเภทและจำนวนองค์กรมากขึ้นหลังปี 2525 ปัจจุบันนครศรีธรรมราชมีองค์กรประชาสังคมไม่น้อยกว่า 3,064 องค์กร แยกเป็นองค์กรศิลปินพื้นบ้าน 17 องค์กรสาธารณกุศลประมาณ 266 องค์กรพัฒนาเอกชนประมาณ 10 องค์กรชาวบ้านประมาณ 2,788 องค์กรส่วนสื่อท้องถิ่นมีอยู่หลากหลาย แต่ไม่มีการรวมตัวกันในลักษณะองค์กรประชาสังคม

แม้จะมีหลากหลาย แต่โดยภาพรวมแล้ว องค์กรประชาสังคมในนครศรีธรรมราชค่อนข้างจะอ่อนแอ ขาดการติดต่อประสานงานหรือเกาะเกี่ยวกันเป็นเครือข่าย เพื่อการเรียนรู้และเสริมสร้างพลังให้แก่กันและกันอย่างชัดเจน ค่อนข้างจะโดดเดี่ยว คือ ไม่ค่อยได้รับการส่งเสริมจากภาคีภาครัฐ เศรษฐกิจ สถาบันการศึกษา องค์กร และกลุ่มการเมืองเท่าที่ควร ในทางตรงกันข้าม การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองของนครศรีธรรมราชนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ค่อนข้างจะเสริมสร้างความอ่อนแอของภาคประชาสังคม โดยเฉพาะการก่อให้เกิด

ความระแวงสงสัยและวัฒนธรรมการตรวจสอบกันและกันระหว่างภาคประชาสังคมกับภาครัฐและเศรษฐกิจ และระหว่างภาคประชาสังคมด้วยกัน รวมไปถึงการที่ภาครัฐแทรกเข้าไปยึดพื้นที่สาธารณะของภาคประชาสังคม การพัฒนาของภาคธุรกิจในรอบ 40 กว่าปีที่ผ่านมาได้นำไปสู่การทำลายฐานทรัพยากรของภาคประชาสังคม เช่น การทำลายทรัพยากรชายฝั่ง และป่าชายเลน และก่อให้เกิดการเคลื่อนย้ายของประชากรจากชุมชนชนบทและรากฐานวัฒนธรรมเดิมสู่ชุมชนแออัดในตัวเมือง

อย่างไรก็ดี นครศรีธรรมราชปัจจุบันยังคงมีองค์กรประชาสังคมบางองค์กร ที่มีความโดดเด่นและมีพัฒนาการที่น่าสนใจ เช่น สมาคมชาวสวนยาง กลุ่มยมนา (เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรทำสวนยางพารา เกษตรกรทำสวนและกลุ่มเกษตรกรทำนา) กลุ่มธนาคารหมู่บ้านลุ่มน้ำปากพนัง ที่มีการเกาะเกี่ยวกันในรูปแบบเครือข่าย บางองค์กรมีการประสานกันข้ามภาคีเครือข่าย เช่น สหพันธ์ชมรมศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัย ส่วนองค์กรพัฒนาเอกชนแม้จะมีปริมาณไม่มากนัก แต่ก็ยังเป็นกลุ่มองค์กรที่เริ่มมีการเกาะเกี่ยวกันเป็นเครือข่ายมากขึ้น

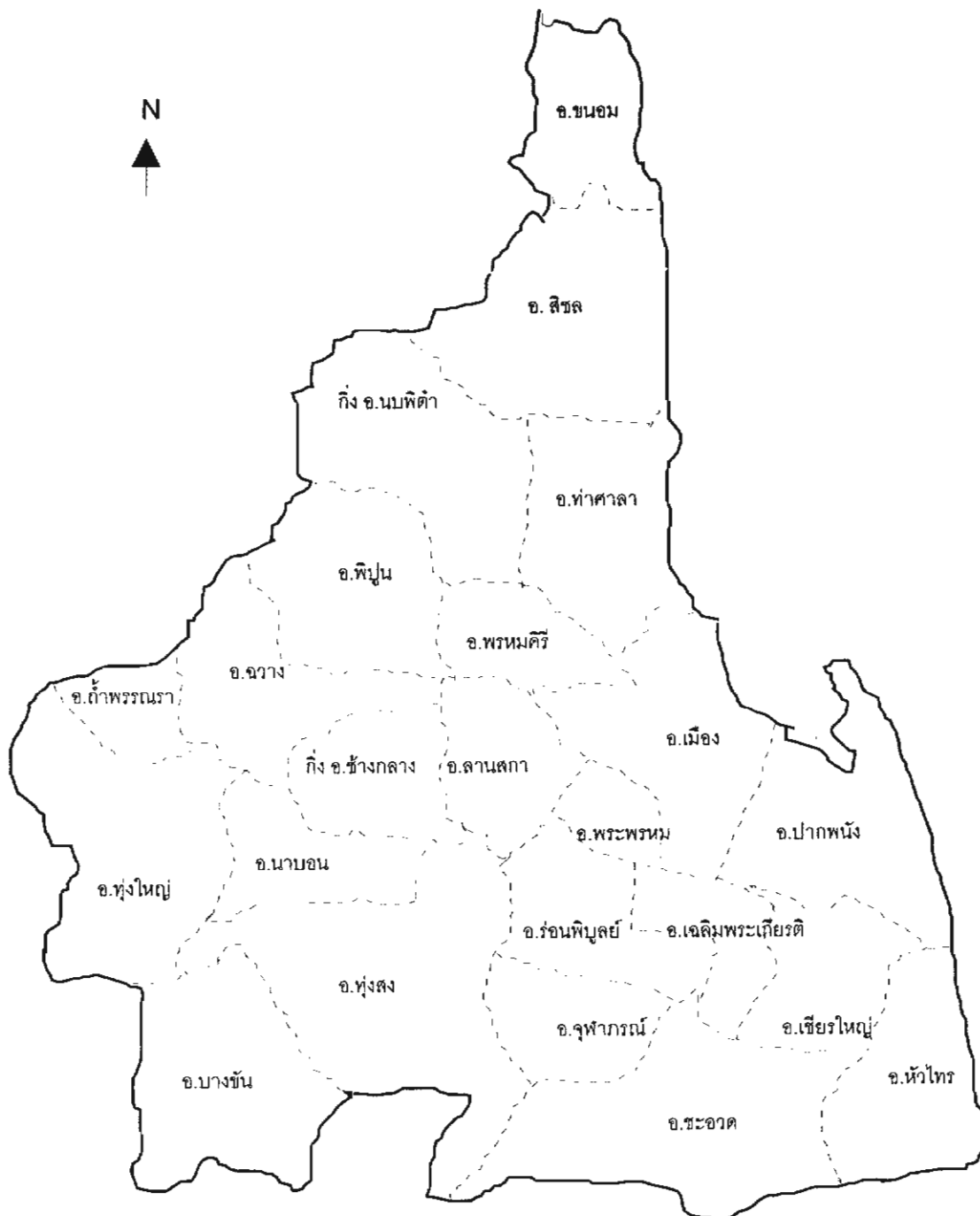
บัญชีแผนภาพ

แผนภาพที่ 1: แสดงเขตอำเภอและกิ่งอำเภอในนครศรีธรรมราช	๗
แผนภาพที่ 2: แสดงการจัดโครงสร้างชมรมศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัย	23

คำย่อที่ใช้ในงานวิจัย

FDA :	Forum for discussion and analysis หรือการเก็บข้อมูลโดยใช้เวทีวิเคราะห์
LCS:	Local media collection and studies หรือการเก็บรวบรวมและศึกษาสื่อท้องถิ่นและเทปบันทึกการแสดงหนังตะลุง
NGOs:	Non-Government Organizations หรือองค์กรพัฒนาเอกชน
SR :	Secondary data review หรือการศึกษาทบทวนเอกสารชั้นสอง
SI :	Structured interview หรือการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามที่มีโครงสร้าง
SSI :	Semi-structured interview หรือการเก็บข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง
อตก.:	องค์การการตลาดเพื่อการเกษตร
อบต.:	องค์การบริหารส่วนตำบล
อพป.:	หมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง
อสม.:	อาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐานประจำหมู่บ้าน

แผนที่จังหวัดนครศรีธรรมราช



บทที่ 1:

ความเป็นมา ขั้นตอนและวิธีการวิจัย

ความเป็นมาและเหตุผลการวิจัย

นครศรีธรรมราช เป็นเมืองที่มีความโดดเด่นทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมและได้รับความสนใจจาก นักวิชาการ ทั้งชาวไทยและต่างประเทศมาค่อนข้างยาวนาน อย่างไรก็ตาม การศึกษาส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับ ประวัติศาสตร์ โบราณคดีและวัฒนธรรมดั้งเดิม การศึกษาสภาพวัฒนธรรม สังคม องค์การทางสังคมปัจจุบันใน นครศรีธรรมราช โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาสภาพทางสังคม วัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับงานพัฒนาไม่ค่อยได้รับความสนใจเท่าที่ควร

โครงการศึกษาวิจัยนี้เป็นผลมาจาก การพัฒนาประเทศและจังหวัดนครศรีธรรมราชในรอบ 3-4 ทศวรรษ ที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปใน ทางที่เชื่อมโยง ซึ่งยังผลให้กลุ่มและองค์การทางสังคมต่าง ๆ ในจังหวัดหันมารวมกลุ่ม เพื่อผลักดันกระแสการพัฒนาจังหวัดไปในแนวทางที่พึงประสงค์ ที่ชัดเจนได้แก่การรวมกลุ่มกันเพื่อจัดทำ วิสัยทัศน์นครศรีธรรมราช 2550 โดยวิสัยทัศน์ดังกล่าว ได้กำหนดภาพร่างของจังหวัดนครศรีธรรมราชในปี 2550 ดังนี้

- ด้านทรัพยากรมนุษย์ - คนนครศรีธรรมราชมีสุขภาพดี รู้จักดูแลตนเองด้านสุขภาพ มีการศึกษานำ การพัฒนา
- ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม - มีการอนุรักษ์ป่า ดิน น้ำ ลดการใช้สารเคมี มีอุตสาหกรรม ที่ปลอดภัย มีการแก้ปัญหาด้านทรัพยากรอย่างสันติ พิทักษ์รักษา บูรณะสิ่งแวดล้อม ศิลปกรรม โบราณสถานและโบราณวัตถุ
- เศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐาน - มีการพัฒนาเศรษฐกิจ-โครงสร้างพื้นฐานที่ครบถ้วนและเพียงพอ ประชาชนได้รับการแบ่งสรรผลประโยชน์ที่เป็นธรรมและพอเพียง
- ด้านสังคม วัฒนธรรม การเมือง การปกครอง - ครอบครัวคนนครศรีธรรมราชอบอุ่น องค์การชุมชนเข้มแข็ง ระบบราชการเล็กลง ประชาชนมีความผูกพันกับท้องถิ่นและมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม วัฒนธรรม การเมืองและการปกครองท้องถิ่น

ประการที่สอง ในรอบ 5-6 ปีที่ผ่านมา กลุ่มนักคิด นักวิชาการ และนักพัฒนาจากส่วนกลางได้ก่อกระแส แนวคิดใหม่ในการพัฒนาสังคมไทย ซึ่งได้แก่แนวคิด “ประชาสังคม” ทำยบุคคลเหล่านี้ได้รวมตัวกันในนาม “เวทีวิชาการศาลายา” (Salaya Forum) มุ่งผลักดันการรวบรวม สังเคราะห์แนวคิด ประสพการณ์การทำงานด้าน ประชาสังคม ทั้งในและต่างประเทศ และเพื่อให้ได้ชุดประสพการณ์และข้อมูลรูปธรรม เวทีวิชาการศาลาได้ กำหนดให้นครศรีธรรมราชเป็นหนึ่งใน 3 ของจังหวัดนำร่องด้านประชาคม (อีก 2 จังหวัดคือ น่านและเพชรบุรี) และได้ติดต่อผ่านมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ให้จัดทีมวิจัยด้านประชาคม ซึ่งได้กลายมาเป็นการวิจัยและทีมวิจัยชุด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อประเมินศักยภาพของกลุ่มและองค์กรประชาสังคมจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะศักยภาพในการดำเนินกิจกรรมสาธารณะ
2. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อศักยภาพของกลุ่มและองค์กรประชาสังคมในนครศรีธรรมราช
3. เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรประชาสังคมนครศรีธรรมราชในอนาคต

ขอบเขตการวิจัย

โครงการวิจัยมุ่งเน้นการประเมินศักยภาพของกลุ่มและองค์กรประชาสังคมประเภทต่าง ๆ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช การจำแนกกลุ่มองค์กรยึดตามฐานการจำแนกกลุ่มและองค์กรที่มีส่วนร่วมในการทำวิสัยทัศน์นครศรีธรรมราช 2550 ซึ่งแยกเป็น 8 ประเภท คือ 1) กลุ่มองค์กรนักการเมือง 2) องค์กรวิชาการ 3) ภาคธุรกิจเอกชน 4) กลุ่มและองค์กรภาครัฐ 5) กลุ่มองค์กรศิลปินพื้นบ้าน 6) องค์กรสาธารณะกุศลและองค์กรพัฒนาเอกชน 7) กลุ่มหรือองค์กรสื่อท้องถิ่น และ 8) องค์กรประชาชน องค์กร 4 ประเภทหลังถือเป็นกลุ่มองค์กรประชาสังคมในงานวิจัยนี้

งานวิจัยมุ่งชี้ให้เห็นกำเนิด พัฒนาการของกลุ่มและองค์กรประชาสังคม กิจกรรมที่ดำเนินการโดยกลุ่มและองค์กร ปัญหา อุปสรรค ปัจจัยที่ส่งผลต่อศักยภาพขององค์กรประชาสังคม

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยใช้กรอบแนวคิด 2 ประการคือ แนวคิดว่าด้วยประชาสังคมและแนวคิดว่าด้วยศักยภาพของประชาสังคม

1. แนวคิดว่าด้วยประชาสังคม แนวคิดประชาสังคม (civil society) เป็นแนวคิดที่พัฒนาขึ้นในประเทศตะวันตกมาค่อนข้างยาวนาน นักวิชาการบางท่านสืบทอดแนวคิดไปถึงสมัยกรีกโบราณ โดยเฉพาะแนวคิดเรื่อง polis ของอริสโตเติล นักวิชาการท่านอื่นมองว่าประชาสังคมเติบโตมาพร้อมกับระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน (representative democracy) และระบบทุนนิยม (ดูเอนก เหล่าธรรมทัศน์ 2540, ชูชัย ศุภวงศ์ 2540, Cohen and Arato 1992) แนวคิดเรื่องประชาสังคมได้รับความสนใจอย่างแพร่หลายเมื่อประมาณ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะหลังการล่มสลายของระบบสังคมนิยมในประเทศยุโรปตะวันออก (ดู Cohen and Arato 1992 และ Hyden 1997) กระนั้นก็ตาม ประชาสังคมยังคงเป็นแนวคิดที่ค่อนข้างก่อความสับสน Saad Eddin Ibrahim (1997: 55) ตั้งข้อสังเกตว่า ปัจจุบันมีผู้ให้คำนิยามประชาสังคมหรือ civil society ไว้ถึง 76 คำ อย่างไรก็ตาม แนวคิดประชาสังคมในงานวิจัยนี้ ยึดข้อเสนอของ Benjamin Barber (1995), Harry Boyte and Nancy Kari (1995), Harry Boyte, Benjamin Barber, and Will Marshall (1994), Robert Bothwell (1997), Center for Democracy and Citizenship (1995), Jean L. Cohen and Andrew Arato (1992), Goran Hyden (1997), Kettering Foundation (1996), Will Marshall (1995), David Mathews (1996), และ Robert Putnam (1993a,

1993b, 1995 และ 1996) ซึ่งถือว่าประชาสังคมเป็นส่วนหนึ่งของภาคสังคม (social sector) ที่มีใช่ภาครัฐ (state sector) และมีใช่ภาคเศรษฐกิจ (economic sector) อย่างไรก็ดี ประชาสังคมไม่แยกขาดจากภาครัฐและภาคเศรษฐกิจ กล่าวคือ รูปแบบของรัฐและเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงของภาครัฐและเศรษฐกิจ ย่อมมีผลกระทบทั้งโดยตรงและโดยอ้อมต่อประชาสังคม ในทางตรงข้าม ความเข้มแข็งและความอ่อนแอของภาคประชาสังคมย่อมมีผลกระทบโดยตรงต่อภาครัฐและภาคเศรษฐกิจ (ดูเพิ่มเติมใน Barber 1995, Putnam 1993a, 1993b, 1995 และ 1996, Cohen and Arato 1992, Mathews 1996, Hyden 1997 และ Marshall 1995) ดังนั้น ประชาสังคมจึงหมายถึง ปริมาณของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ที่อยู่ระหว่างรัฐกับครอบครัวและระหว่างภาครัฐกับภาคเศรษฐกิจ ประชาสังคมประกอบด้วยองค์กร เครือข่ายองค์กรทางสังคม และส่วนที่เป็นทุนสังคม (social capital) หรือทุนสาธารณะ (public capital)

นักวิชาการและนักคิดประชาสังคม จำแนกองค์กรประชาสังคมแตกต่างกันไป อาทิ Cohen and Arato (1992) จำแนกเป็น องค์กรที่จัดเป็นปริมาณแห่งความใกล้ชิด (โดยเฉพาะครอบครัว) ปริมาณขององค์กรทางสังคม (โดยเฉพาะองค์กรอาสาสมัคร) ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (social movement) และองค์กรหรือเครือข่ายการสื่อสาร Boyte, Barber, and Marshall (1994) จำแนกเป็นสมาคมที่มีการรวมตัวกันโดยสมัครใจ, องค์กรศาสนา, โรงเรียนและวิทยาลัย, องค์กรชุมชน ซึ่งเป็นองค์กรที่อยู่ระหว่างภาครัฐกับภาคธุรกิจ และเป็นพื้นที่ที่อยู่ระหว่างชีวิตปัจเจกกับโลกของอภิมหาสถาบัน Bothwell (1997) แยกเป็นองค์กรศาสนา, สโมสรทางสังคม, ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม, องค์กรชุมชน, โรงเรียนและวิทยาลัยเอกชน, สื่ออิสระ, สมาคมผู้บริโภค, องค์กรแรงงาน, สมาคมวิชาชีพ, และองค์กรพัฒนาเอกชน อย่างไรก็ตาม Bothwell (1997) และ Chris Hann (1996) เน้นว่า การจัดแบ่งว่าองค์กรไหนอยู่ในประเภทประชาสังคมหรือไม่ ต้องดูเงื่อนไขและความเหมาะสมในแต่ละพื้นที่

งานวิจัยนี้จัดแบ่งประเภทองค์กรประชาสังคมเป็น 4 ประเภท คือ 1) กลุ่มองค์กรสาธารณะกุศล-องค์กรพัฒนาเอกชน เช่น โครงการ มูลนิธิ สมาคม และสโมสร 2) องค์กรประชาชน เช่น องค์กรชาวประมง องค์กรชาวสวน องค์กรชาวนา กลุ่มคนจนในเมือง กลุ่มแม่บ้าน 3) กลุ่มองค์กรศิลปินพื้นเมือง และ 4) กลุ่มและองค์กรสื่อท้องถิ่น เช่น หนังสือพิมพ์และวารสารท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม องค์กรประชาสังคมมิได้ตั้งอยู่โดดเดี่ยว หากแต่สัมพันธ์โดยตรงและโดยอ้อมกับองค์กรภาครัฐ องค์กรการศึกษา องค์กรทางการเมืองและภาคธุรกิจ ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงศึกษาองค์กร 4 ประเภทหลังนี้ควบคู่ไปด้วย

ประชาสังคมนอกจากประกอบด้วยสถาบัน ซึ่งได้แก่องค์กรประเภทต่าง ๆ ที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว ยังประกอบด้วยส่วนที่นักวิชาการเรียกว่าทุนสังคมหรือทุนสาธารณะ ซึ่งเป็นด้านที่เป็นนามธรรมของประชาสังคม ทุนทางสังคมพบเห็นได้ในสังคมดั้งเดิมเกือบทุกสังคม อาทิ สังคมชนบทภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้ของไทยในอดีตมีธรรมเนียมหรือขนบ (norms) การเอาแรง การออกปากและการลงแขกเกี่ยวข้าวเป็นต้น Putnam (1993a, 1993b, และ 1995) อธิบายว่า ทุนสังคมหมายถึงข่ายใยของความเชื่อถือ (trust) ความไว้วางใจ การตอบแทนแบ่งปัน (reciprocity) ซึ่งเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดความร่วมมือร่วมใจการทำงานของคนในสังคม Mathews (1996) แยกทุนสังคมออกจากทุนสาธารณะ ทุนสังคมหมายถึงสายใยของความซื่อสัตย์ การตอบแทนเชื้ออาหาร และความไว้วางใจของคนในครอบครัวและระหว่างเพื่อน ทุนประเภทนี้เป็นเสมือนทุนหรือเงินที่ฝากไว้กับธนาคาร ซึ่งสามารถกดหรือเบิกมาใช้ได้ในยามต้องการ ส่วนทุนสาธารณะหมายถึงสายใยหรือความเชื่อถือ

ความไว้วางใจของคนที่อยู่นอกวงเพื่อน อาทิ ความไว้วางใจต่อคนที่ค่อนข้างแปลกหน้า และเป็นแรงกระตุ้นผลักดันให้คนที่ค่อนข้างแปลกหน้ากัน มาร่วมมือกันทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ทั้ง Putnam และ Mathews มองว่า ทูทางสังคมและทุนสาธารณะต่างเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของประชาสังคม และเป็นเกณฑ์ในการบ่งบอกความเข้มแข็งของประชาสังคม

นักคิดและนักวิชาการไทยใช้คำว่า "ชุมชน," "ประชาคม," "ประชาสังคม," หรือ "สังคมอารยะ" แทนคำ "civil society" ในภาษาอังกฤษ (ดู อาทิ อนุชาติ พวงลำลิและวิบูลย์ วิสารทสกุล 2540, ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ 2540, เอนก เหล่าธรรมทัศน์ 2540, ชูชัย ศุภวงศ์ 2540) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้เลือกให้คำว่าประชาคมหรือประชาสังคมแทนคำว่า civil society ในความหมายที่ให้ไว้โดย Barber (1995), Boyte and Kari (1995), Boyte, Barber, and Marshall (1994), Bothwell (1997), Center for Democracy and Citizenship (1995), Cohen and Arato (1992), Hyden (1997), Kettering Foundation (1996), Marshall (1995), Mathews (1996), และ Putnam (1993a, 1993b, 1995 และ 1996) ที่กล่าวถึงข้างต้น

2. แนวคิดว่าด้วยศักยภาพของประชาสังคม นักวิชาการต่างประเทศที่ศึกษาและมีประสบการณ์การสนับสนุนงานประชาสังคม อาทิ Putnam (1993a, 1993b, และ 1995) และ Mathews (1996) จำแนกประชาสังคมออกเป็น 2 ประเภท คือ ประชาสังคมที่เข้มแข็งและประชาสังคมที่อ่อนแอ ประชาคมที่เข้มแข็ง (a strong civil society) หรือ ชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพดี (healthy public life) สามารถตรวจสอบได้จากเกณฑ์ 6 ประการ คือ

2.1 โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะและช่องการสื่อสาร (civic infrastructure and channels of communication) ประกอบด้วยเครือข่ายองค์กรทางสังคมและพื้นที่สาธารณะทางกายภาพ ที่เปิดโอกาสให้มีการสื่อสาร พบปะระหว่างคนในชุมชนและเป็นเวทีที่ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน การพูดคุยประเด็นสาธารณะหรือปัญหาของชุมชน การตรวจสอบความเข้มแข็งของประชาสังคมจะต้องดูว่า ชุมชนที่ศึกษานั้นมีที่สาธารณะ (public space)¹ ที่คนสามารถพบปะพูดคุยอย่างน้อยเพียงใด Mathews แบ่งพื้นที่สาธารณะหรือโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะเป็น 3 ระดับ คือ 1) ระดับพื้นฐานคือ การพบปะของผู้คนเป็นครั้งคราว เช่น การพูดคุยพบปะกันของเพื่อนบ้าน การพบปะกันในงานบุญและเทศกาลต่าง ๆ 2) ระดับสโมสรทางสังคมและองค์กรกระตุ้นการเปลี่ยนแปลง อาทิ มูลนิธิ หรือองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นต้น และ 3) โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะระดับเครือข่ายที่เชื่อมองค์กรสมาชิกเข้าหากัน การพบปะหรือองค์กรทุกประเภทข้างต้นเป็นช่องทางที่ทำให้เกิดการสื่อสาร

อย่างไรก็ดี การพบปะสมาคมของผู้คนที่จะก่อความเข้มแข็งให้กับประชาคมนั้น จำเป็นต้องมีลักษณะพิเศษ คือ ไม่เพียงแต่เป็นการพบปะสมาคมที่วางอยู่บนความซื่อสัตย์ ความเชื่อถือ ความเอื้ออาทรกันและกันของเพื่อนบ้านและคนในครอบครัวเท่านั้น แต่ต้องขยายไปถึงคนแปลกหน้าที่เข้ามาทำงานในชุมชน ชีวิตสาธารณะจะก่อรูปโดยสมบูรณ์ในผู้ที่ผู้คนหลากหลายต่างถิ่นและค่อนข้างแปลกหน้า มาทำงานร่วมกันเพื่อจุดประสงค์และเป้าหมายเดียวกัน

¹ คำว่าที่ (space) หรือที่สาธารณะ (public space) ที่ Mathews ใช้หมายถึงที่หรือสถานที่ทางกายภาพ เช่น ศาลาประจำหมู่บ้าน สวนสาธารณะ ร้านน้ำชา ร้านกาแฟ ที่เปิดโอกาสให้คนได้มาพบปะกัน และที่เป็นนามธรรม เช่น การจัดเวทีสัมมนา การประชุม รวมไปถึงการสนทนาของคนสองคน หรือกลุ่มคนจำนวนหนึ่ง

กล่าวโดยรวมแล้ว ประชาสังคมที่เข้มแข็งนั้น ประกอบด้วยเครือข่ายขององค์กรทางสังคมที่หลากหลายที่เปิดโอกาสให้ผู้คนที่เห็นเป็นเพื่อน เป็นญาติและคนแปลกหน้าได้มาพบปะ สماعและทำงานร่วมกันเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยความสัมพันธ์ดังกล่าวอิงอยู่กับขนบของการแบ่งปัน เอื้ออาทรและไว้วางใจกันและกัน²

2.2 กระบวนการตัดสินใจและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน (critical processes) ประชาสังคมเป็นปริณทณของความสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของคน ดังนั้น การวัดความเข้มแข็งของประชาสังคมของชุมชนหนึ่ง ๆ จำเป็นต้องตรวจสอบกระบวนการตัดสินใจและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน อาทิ ต้องดูว่าคนในชุมชนมีพฤติกรรมตัดสินใจในเรื่องสาธารณะร่วมกันหรือไม่และอย่างไร ในประชาสังคมที่เข้มแข็ง กระบวนการตัดสินใจเรื่องสาธารณะจะดำเนินไปโดยไม่รีบร้อน และเป็นการตัดสินใจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนและพัฒนาจาก “กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน” (civic learning) ซึ่งหมายถึงสิ่งที่คนเราเรียนรู้จากและผ่านการแลกเปลี่ยนกับคนอื่น

2.3 ภาวะการนำและผู้นำชุมชน (leaderships) การจะดูว่าชุมชนหนึ่ง ๆ มีความเป็นประชาสังคมมากน้อยแค่ไหน ต้องดูว่าผู้นำของชุมชนสัมพันธ์กับคนในชุมชนเช่นไร และมีผู้นำที่มาจากฐานะทางสังคม เพศ วัยที่หลากหลายหรือไม่ ในประชาสังคมที่เข้มแข็ง ผู้นำในชุมชนมักพร้อมเสมอที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อสิ่งที่ดี มีวิสัยทัศน์กว้างและไกล มองปัญหาชุมชนทั้งชุมชน ไม่รีบร้อนในการแก้ปัญหา พร้อมเรียนรู้จากความล้มเหลวอย่างไม่ยอมจำนน ไม่แยกตนออกจากคนในชุมชน มีความอดทน ประนีประนอมและทำประโยชน์เพื่อชุมชน³

2.4 กรอบแนวคิดของคนในชุมชน โดยเฉพาะกรอบแนวคิด (mind-set) ในการแก้ปัญหาและการมองปัญหา ในชุมชนที่ภาคประชาสังคมเข้มแข็ง mind-set ของคนจะเน้นไปที่การมีส่วนร่วมของภาคสาธารณะและการทำงานเพื่อส่วนรวม คนในชุมชนถือว่ปัญหาสาธารณะเป็นปัญหาของตนและมีเจตจำนงมุ่งมั่นที่จะเข้าแบกรับและแก้ไขปัญหาของชุมชน คนในประชาสังคมที่เข้มแข็งเป็นพลเมืองที่กระตือรือร้น (active citizen) ไม่ยอมจำนนต่อปัญหาและมองว่าประชาชนเป็นที่มาของอำนาจและมีศักยภาพในการแก้ปัญหาท้องถิ่นของตนตรงข้าม คนในประชาสังคมที่อ่อนแอ ไม่เชื่อในอำนาจของประชาชน และมักมองปัญหาต่าง ๆ ว่าอยู่เหนืออำนาจและศักยภาพของประชาชนในท้องถิ่น ที่จะดำเนินการแก้ไข

2.5 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสถาบัน ในประชาสังคมที่เข้มแข็งประชาชนจะไม่ค่อยพึ่งพาสถาบันของรัฐ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับองค์กร และระหว่างคนด้วยกันจะเป็นความสัมพันธ์ในแนวระนาบ การศึกษาของ Putnam (1993a และ 1993b) พบว่า ในชุมชนที่มีความเป็นประชาสังคมสูงนั้น ความสัมพันธ์ของคน ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ในรูปองค์กรหรือเครือข่าย หรือความสัมพันธ์ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ มักเป็นความสัมพันธ์ต่อกันในแนวระนาบ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มักก่อให้เกิดความไว้วางใจต่อกัน แต่ในชุมชนที่มีความเป็นประชาสังคมน้อย ความสัมพันธ์ของคนกับสถาบันมักเป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้ง หรือเป็นความสัมพันธ์ด้วย

² Mathews ค่อนข้างจะให้ความสำคัญกับการพบปะ สماع เครือข่ายและการร่วมทำงานของคนแปลกหน้า และดูเหมือนเขาจะมองว่า การมีเครือข่ายการทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายเดียวกันของคนแปลกหน้า (ที่มีใช้คนในครอบครัว เครือญาติ คนทำงานที่เดียวกัน) เป็นตัวบ่งบอกความเข้มแข็งของประชาสังคม หรือชีวิตสาธารณะที่มีสุขภาพดี

³ การศึกษาของ Putnam ชี้ให้เห็นว่าผู้นำทางการเมืองของเมืองในภาคเหนือของอิตาลี ที่มีภาคประชาสังคมเข้มแข็ง เป็นผู้นำที่มีความพร้อมในการประนีประนอม มากกว่าผู้นำในเมืองภาคใต้ (ดู Putnam 1993a)

ระบบอุปถัมภ์ ที่ฝ่ายหนึ่งต้องพึ่งพาอีกฝ่าย ความสัมพันธ์ทั้งสองแบบต่างก่อให้เกิดการสื่อสาร ส่งผ่านข้อมูล แต่ข้อมูลที่ไหลตามช่องความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง มักเป็นข้อมูลที่เชื่อถือได้น้อย

2.6 สำนักความเป็นชุมชนและชนบทแห่งการแบ่งปัน ในประชาสังคมที่เข้มแข็ง ประชาชนมักมีสำนักความเป็นชุมชนสูง มีวิถีสถาปัตยกรรมและมีชนบทของการทำงานร่วมกัน งานวิจัยของนักวิชาการ อาทิ Boyte (1995) ชี้ให้เห็นว่า สำนักความเป็นชุมชนและชนบทของความร่วมไม้ร่วมมือ แบ่งปัน เอื้ออาทร เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากคนที่ต่างทัศนคติต่อเรื่องเดียวกันมาทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ประสบการณ์การทำงานร่วมกันนี้จะเป็นตัวช่วยถักทอความสัมพันธ์ของคนต่างแนวคิดและลดทอนความแตกฉันทงาศิลธรรม การศึกษาและประสบการณ์ของ Kettering Foundation พบว่า การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการแก้ปัญหาชุมชนบางกิจกรรม เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดสำนักความเป็นชุมชนและเป็นตัวส่งเสริมให้ประชาชนอยากทำงานร่วมกันในอนาคต ตรงกันข้าม ประชาสังคมที่อ่อนแอมักถูกฉุดไปด้วยชนบทแห่งการทำลาย อาทิ ธรรมเนียมแห่งการขี้นิ้วและโทษคนอื่น ธรรมเนียมดังกล่าวลดทอนศักยภาพการต่อสู้กับปัญหาของชุมชน ผู้คนในชุมชนอาจตระหนักถึงปัญหา แต่ไม่เชื่อมั่นว่าตนมีความสามารถในการแก้ไขสถานการณ์

อย่างไรก็ดี นักวิชาการที่ศึกษาด้านประชาสังคมเสนอว่า การวัดความเข้มแข็งของประชาสังคมนั้น จำเป็นต้องศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาคประชาสังคมกับภาครัฐ และภาคประชาสังคมกับภาคเศรษฐกิจ (ดู อาทิ Barber 1995, Cohen and Arato 1992, Hyden 1997, Bothwell 1997, Marshall 1995, และ Hann and Dunn 1996)

งานวิจัยนี้อิงอยู่กับเกณฑ์การวัดความเข้มแข็งหรือศักยภาพของประชาสังคมข้างต้น อย่างไรก็ตาม ด้วยเวลาอันจำกัด การศึกษานี้ จึงมุ่งไปที่โครงสร้างพื้นฐานสาธารณะของประชาสังคมในนครศรีธรรมราชเป็นหลัก และมุ่งวัดความเข้มแข็งของโครงสร้างพื้นฐานสาธารณะดังกล่าว ทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างภาคประชาสังคมกับองค์กรภาครัฐ องค์กรทางการเมือง องค์กรการศึกษาและภาคเศรษฐกิจ

วิธีการวิจัย

งานวิจัยใช้วิธีการเชิงคุณภาพ โดยมีขั้นตอน ที่มาและวิธีการเก็บข้อมูลหลัก ๆ ดังนี้

1. การคัดเลือกกลุ่มหรือองค์กรที่ศึกษา เน้นให้ครอบคลุมความหลากหลายขององค์กรทางสังคม ที่ประกอบเป็นแต่ละประเภทองค์กรใน 8 ประเภทข้างต้น

2. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล เน้นการเก็บข้อมูลโดย 5 วิธีการหลัก คือ 1) การบันทึกข้อมูลจากเวทีวิเคราะห์และประเมินศักยภาพขององค์กร/กลุ่มแต่ละประเภท (forum for discussion and analysis หรือ FDA) ซึ่งดำเนินการโดยคณะผู้วิจัยประสานกับองค์กรต่าง ๆ ในแต่ละประเภทจัดเวทีประชุมวิเคราะห์ โดยตัวแทนองค์กรแต่ละประเภทรวม 7 เวที แยกเป็นเวทีประเมิน-วิเคราะห์ศักยภาพองค์กรชาวบ้าน 3 เวที คือ กลุ่มองค์กรชาวนา องค์กรชาวประมง กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มละ 1 เวที กลุ่มองค์กรสาธารณะประโยชน์และองค์กรพัฒนาเอกชน 1 เวที กลุ่มองค์กรธุรกิจ 1 เวที กลุ่มองค์กรวิชาการ 1 เวที และเวทีตัวแทนอบต. 1 เวที 2) การเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structured interview หรือ SSI) ซึ่งให้เก็บข้อมูลกลุ่มองค์กรที่มีได้จัดเวที

และผู้รู้เกี่ยวกับนครศรีธรรมราช และผู้รู้เกี่ยวกับกลุ่มองค์กรแต่ละประเภท 3) การศึกษาทบทวนเอกสารชั้นสอง (secondary data review หรือ SR) โดยเอกสารชั้นสองส่วนใหญ่เป็นเอกสารที่จัดทำโดยหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ในจังหวัดนครศรีธรรมราชและงานวิจัยที่เกี่ยวกับกลุ่มและองค์กร และเกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของจังหวัดนครศรีธรรมราช 4) การเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามที่มีโครงสร้าง (structured interview หรือ SI) โดยใช้เก็บกับทุกองค์กรที่เข้าร่วมในเวทีต่าง ๆ รวมถึงองค์กรที่ไม่ได้เข้าร่วมในเวที แต่อยู่ในเป้าหมายที่ศึกษา กล่าวโดยรวมแล้ว แบบสอบถามที่มีโครงสร้างนี้จะใช้สอบถามทุกองค์กรที่อยู่ในเป้าหมายการศึกษาของโครงการวิจัยนี้ แบบสอบถามนี้ครอบคลุม ปีก่อตั้งองค์กร ผู้ก่อตั้ง มูลเหตุการก่อตั้ง โครงสร้างองค์กร จำนวนสมาชิก กิจกรรม และงบประมาณ และ 5) การรวบรวมและศึกษาสื่อท้องถิ่นและเทปบันทึกการแสดงหนังตะลุง (local media collection and studies หรือ LCS) ซึ่งได้แก่การรวบรวมหนังสือพิมพ์ วารสาร จุลสาร จดหมายข่าวที่ผลิตโดยคน/องค์กรในท้องถิ่น และเทปบันทึกการแสดงหนังตะลุงของนายหนังเมืองนครศรีธรรมราช (ดูรายชื่อเทปบันทึกการแสดงหนังตะลุงท้ายเล่ม)

3. การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก คัดเลือกจากแกนนำของกลุ่ม นักวิชาการที่รู้เกี่ยวกับกลุ่มและองค์กรที่ศึกษารวมผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) จำนวน 31 ท่าน (ดูบุคลากร ท้ายเล่ม) ผู้ให้ข้อมูลหลักเหล่านี้จะถูกสัมภาษณ์ด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1: ประเด็นและวิธีการเก็บข้อมูล

ชุดข้อมูล	ประเด็นข้อมูล	ที่มาของข้อมูล
1. ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับจังหวัดนครศรีธรรมราช	-ประวัติความเป็นมาของจังหวัดนครศรีธรรมราช พัฒนาการของเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม องค์กรชุมชนจังหวัดนครศรีธรรมราช สภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และองค์กรชุมชนจังหวัดนครศรีธรรมราชในปัจจุบัน	-SR -SSI ผู้รู้นครศรีธรรมราช
2. ข้อมูลองค์กร	-ความเป็นมาของกลุ่ม ปีก่อตั้ง ผู้ก่อตั้ง วัตถุประสงค์ การจัดโครงสร้าง กิจกรรม ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการ	-FDA และ SSI ผู้นำองค์กร, SR
3. ข้อมูลศักยภาพองค์กร	-กลุ่มและองค์กร ลักษณะการก่อตั้งกลุ่ม สมาชิกของกลุ่มและองค์กร ลักษณะกิจกรรมขององค์กรและกลุ่ม การติดต่อเครือข่ายกับกลุ่มและองค์กรอื่น ทั้งในและนอกท้องถิ่น , สื่อหรือสารที่กลุ่มองค์กรนำเสนอต่อสาธารณชน	-SSI และ FDA ผู้นำองค์กร, SR, LCS

การวิเคราะห์และนำเสนอข้อมูล

เน้นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้กรอบแนวคิด (conceptual framework) ของการวิจัย ที่กล่าวถึงข้างต้น การวิเคราะห์เน้นให้กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาเป็นผู้วิเคราะห์ประเมินศักยภาพของตนในอันดับแรก จากนั้นคณะผู้วิจัยวิเคราะห์ประเมินร่วมกับที่ปรึกษา

ขั้นตอนการศึกษา

งานวิจัยนี้ ดำเนินการในระยะเวลา 10 เดือน (พ.ค. 2540 - ก.พ. 2541) โดยแบ่งขั้นตอนการวิจัยดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2: ขั้นตอนการวิจัย

กิจกรรม	ระยะเวลา
- ประชุมคณะผู้วิจัย ที่ปรึกษาเพื่อปรับปรุงโครงการวิจัย	ต้น พ.ค. 2540
- ทบทวนเอกสารชั้นสอง และคัดเลือกองค์กรที่ศึกษา	พ.ค.-มิ.ย. 2540
- ติดต่อประสานจัดเวทีวิเคราะห์ประเมิน	มิ.ย.-ก.ค. 2540
- เก็บข้อมูลกลุ่มและองค์กรที่ศึกษา	มิ.ย.-ก.ค. 2540
- ประชุมคณะผู้วิจัยเพื่อวิเคราะห์ข้อมูล-เขียนรายงานขั้นต้น	ส.ค. 2540
- ประชุมวิเคราะห์ร่วมระหว่างคณะผู้วิจัยและที่ปรึกษา	ปลาย ส.ค. 2540
- ประชุมผู้วิจัยและจัดทำรายงานขั้นสุดท้าย	ต้น ก.ย. 2540
- นำเสนอผลการวิจัย	พ.ย. 2540
- ปรับปรุงผลการวิจัยและรายงานผลครั้งสุดท้าย	ธ.ค. 2540-ก.พ. 2541

ข้อจำกัดของการศึกษา

ในระหว่างการทำกรวิจัย คณะผู้วิจัยได้มีโอกาสได้พบปะกลุ่มคนต่าง ๆ ในจังหวัดนครศรีธรรมราช และโดยการจัดเวทีวิเคราะห์กลุ่มองค์กรต่างๆ ได้ก่อให้เกิดการชักชวนเครือข่ายผู้คนกลุ่มต่าง ๆ เข้าด้วยกัน รูปแบบที่ชัดเจนก็คือ การชักชวนกลุ่มคนเข้ามาดำเนินกิจกรรมเวทีสิ่งแวดล้อมเมืองนคร'40 และนำไปสู่การพูดคุยต่อเนื่องของผู้สนใจงานสิ่งแวดล้อมนครศรีธรรมราช (กิจกรรมทั้งสองดำเนินการในช่วงเดือนธันวาคม 2540 ที่ผ่านมา)

ในช่วงเริ่มต้นการวิจัย ทีมวิจัยตั้งความหวังไว้ค่อนข้างสูง โดยคาดหวังว่า หลังการวิจัยสิ้นสุดลง จะสามารถนำเสนอและวิเคราะห์ศักยภาพประชาคมนครศรีธรรมราชได้อย่างชัดเจนสมบูรณ์ สามารถตอบคำถามต่างๆ ได้อย่างชัดเจน แต่เมื่อดำเนินการวิจัยสิ้นสุดลง ก็ตระหนักว่าความคาดหวังที่ตั้งไว้ค่อนข้างจะสูงเกินไป สิ่งที่ได้มากที่สุดก็คือ ผลจากการวิจัยทำให้ทราบว่า มีกลุ่มองค์กรหลักและกลุ่มองค์กรที่น่าจะชักชวนการทำงานประชาสังคมนครศรีธรรมราชได้นั้นมีอยู่ที่กลุ่ม

ทั้งนี้ด้วยเหตุผลหลัก ๆ สองประการคือ ประการแรก องค์กรประกอบทีมวิจัยส่วนใหญ่เป็นข้าราชการและพนักงานของรัฐ ที่ต้องทำงานประจำอื่น ๆ ประการที่สอง นครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดที่มีความหลากหลาย มีพื้นที่กว้างขวาง และมีกลุ่มองค์กรจำนวนมากเกินกว่าที่คาดหมายในช่วงต้น

บทที่ 2 :

ข้อมูลพื้นฐานนครศรีธรรมราช

นครศรีธรรมราชเป็นอาณาจักรเก่าแก่ มีพัฒนาการนานนับพันปี มีความเจริญทางด้านสังคม เศรษฐกิจ ชุมชน ศาสนาและวัฒนธรรมมาก่อนอาณาจักรสุโขทัย ได้รับการเรียกขานในนามที่ต่างกันไป อาทิ “ตามพรลิงค์,” “ตั้งมาหลัง,” “มาทมาลึงค์,” “ตมะลิงคัม,” “โลแค็ก” หรือ “โลกัก,” “ปาฏลีบุตร,” “ลิกอร์,” “ละคอน” หรือ “ลคร” หรือ “ละคร,” “กรุงศรีธรรมโศก,” “ศรีธรรมราช,” “เมืองนครดอนพระ” และ “สิริธรรมนคร” เป็นต้น (ปรีชา นุ่นสุข 2539)

สภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศ

นครศรีธรรมราชตั้งอยู่กึ่งกลางภาคใต้ ห่างกรุงเทพฯ ประมาณ 780 กิโลเมตร มีอาณาเขตทิศเหนือจด สุราษฎร์ธานีและอ่าวบ้านดอน ทิศใต้จดตรัง พัทลุงและสงขลา ทิศตะวันออกติดอ่าวไทย มีชายฝั่งยาว 225 กิโลเมตร และทิศตะวันตกจดสุราษฎร์ธานีและกระบี่ แบ่งพื้นที่การปกครองเป็น 21 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ 165 ตำบล 1,415 หมู่บ้าน (ดูแผนภาพที่ 1) พื้นที่รวมของจังหวัด 6.2 ล้านไร่ หรือ 9942.502 ตารางกิโลเมตร เป็นที่ราบและลูกเนินร้อยละ 73.58 และภูเขาร้อยละ 26.42 เขตภูมิประเทศแบ่งเป็น

- เขตเทือกเขาตอนกลาง คือพื้นที่บริเวณเทือกเขานครศรีธรรมราช ที่แบ่งพื้นที่จังหวัดออกเป็นสองส่วน คือที่ราบชายฝั่งตะวันออกและชายฝั่งตะวันตก เทือกเขานครศรีธรรมราชมียอดเขาสูงสุดคือเขาหลวง ประมาณ 1,835 เมตร (เหนือระดับน้ำทะเล) เทือกเขาแห่งนี้แหล่งรวมของความหลากหลายทางชีวภาพ และเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำลำธารหลายสาย พื้นที่เทือกเขาตอนกลางอยู่ในเขตอำเภอขนอม สิชล ท่าศาลา ลานสกา พรหมคีรี ร่อนพิบูลย์ จุฬาภรณ์ และกิ่ง อ. นบพิตำ

- เขตที่ราบตะวันตก เป็นที่ราบเชิงเขา หุบเขาและมีเนินเขาเป็นตอน ๆ ครอบคลุมพื้นที่อำเภอฉวาง พิปูน ถ้ำพรรณราทุ่งใหญ่ ทุ่งสง นาบอน บางขันและกิ่ง อ. ช้างกลาง พื้นที่เป็นดินทรายเหมาะแก่การปลูกยางพารา สวนผลไม้ และทำนา

- เขตที่ราบชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก กินดินแดนนับตั้งแต่เทือกเขาตอนกลางฝั่งตะวันออกถึงอ่าวไทย ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเมือง ปากพนัง หัวไทร เขียวใหญ่ ชะอวด เฉลิมพระเกียรติ และกิ่ง อ. พระพรหม ส่วนใหญ่เป็นที่ราบเหมาะกับการทำนา ไกล่เชิงเขามีการปลูกยางพาราและไม้ผลหลากหลายชนิด

ภูมิอากาศเป็นแบบป่าฝนเมืองร้อน โดยมีฝนตกชุก 8 เดือน (ตั้งแต่ พ.ค. ถึง ม.ค.) และตกหนักในเดือนพฤศจิกายนของทุกปี เป็นช่วงฤดูร้อน 4 เดือน นครศรีธรรมราชจึงถูกเรียกว่าเมือง “ฝนแปดแดดสี่” ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยทั้งปี 217.16 มิลลิเมตร (สถานีตรวจอากาศนครศรีธรรมราช อ้างในสำนักงานพาณิชย์จังหวัด 2540:4)

พัฒนาการของชุมชน

พื้นที่ที่เป็นจังหวัดนครศรีธรรมราชปัจจุบัน มีผู้คนตั้งหลักแหล่งมาตั้งแต่ยุคหินกลาง หรือประมาณ 12,000-5,000 ปีที่ผ่านมา ราวพุทธศตวรรษที่ 6 ชุมชนนครศรีธรรมราชได้พัฒนามาเป็นชุมชนเมือง หลักฐานทางโบราณคดียืนยันว่า ชุมชนแรกเริ่มในนครศรีธรรมราชเป็นชุมชนหาของป่า-ล่าสัตว์ ประกอบด้วย 2 กลุ่ม คือ พวก "คนถ้ำ" มีชีวิตประจำวันผูกพันอยู่กับป่าเขา ดำรงชีพด้วยการหาของป่า-ล่าสัตว์แบบสังคมนายพราน และพวก "คนริมน้ำ" อาศัยอยู่ริมทะเล ดำรงชีวิตด้วยการจับสัตว์น้ำ ชีวิตผูกพันอยู่กับห้วงน้ำมากกว่าเพิงผาและขุนเขา ชุมชนหาของป่า-ล่าสัตว์ได้เริ่มพัฒนากลายเป็นชุมชนเกษตรกรรมเมื่อประมาณ 5,000-4,000 ปีที่ผ่านมา กล่าวคือชุมชนของผู้คนได้เคลื่อนย้ายจากเพิงผาสู่พื้นที่ราบมากขึ้น ดังพบร่องรอยการตั้งชุมชนในแถบคลองกลาย อ. ท่าศาลา บริเวณท่าดี อ. ลานสกา ที่ราบทุ่งสง ที่ราบฉวาง ที่ราบพิปูน ที่ราบริมคลองสาขาแม่น้ำปากพนังในเขตอำเภอชะอวด เป็นต้น (กองบรรณาธิการสารานุกรมศรีธรรมราช 2539: 36-37)

ชุมชนชนบทนครศรีธรรมราชปัจจุบันแยกตามสภาพภูมิศาสตร์และอาชีพได้ 3 ประเภท คือ ชุมชนชาวประมง ชาวสวนและชาวนา¹ ชุมชนส่วนใหญ่ตั้งบ้านเรือนในลักษณะกระจัดกระจายตามที่ทำกิน ตามถนนและแม่น้ำลำคลอง ชุมชนชาวประมง ตั้งบ้านเรือนตามบริเวณชายฝั่ง ส่วนใหญ่เป็นชุมชนชาวไทยมุสลิม ซึ่งบางส่วนเป็นกลุ่มที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาในนครศรีธรรมราชสมัยรัชกาลที่ 1 และ 2 ชุมชนชาวสวนตั้งอยู่บริเวณเทือกเขาตอนกลางเป็นส่วนใหญ่ และนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6 เป็นต้นมาชุมชนในนครศรีธรรมราชได้พัฒนาจากชุมชนชนบทเป็นชุมชนเมือง ในปัจจุบันชุมชนเมืองในนครศรีธรรมราชแบ่งออกเป็น 3 ชุมชนหลักคือ ชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช (เทศบาลนครนครศรีธรรมราช) ชุมชนเมืองปากพนัง (เทศบาลเมืองปากพนัง) ชุมชนเมืองตำบลปากแพรก (เทศบาลตำบลปากแพรก อ. ทุ่งสง)

ประชากรและเศรษฐกิจ

นครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่มีประชากรค่อนข้างมากมาตั้งแต่อดีต อาทิ ในปี พ.ศ. 2270 มีประชากรประมาณ 12,000 คน ปี 2439 ประมาณ 133,000 คน (อ้างใน Smyth 1898: 485) หลังการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ประชากรเพิ่มเป็น 176,955 คน นับแต่ปี 2515 เป็นต้นมาประชากรเพิ่มเป็น 1 ล้านคน และเมื่อสิ้นปี พ.ศ. 2539 นครศรีธรรมราชมีประชากรประมาณ 1,503, 156 คน อำเภอที่มีประชากรมากคือ อำเภอเมืองท่าศาลาและทุ่งสง ซึ่งเป็นอำเภอที่มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจค่อนข้างสูง ในจำนวนข้างต้นแยกเป็นประชากรที่อยู่ในวัยแรงงานทั้งสิ้น 808,000 คน ผู้มีงานทำรวม 797,000 คน ผู้ว่างงาน 11,000 คน ผู้รอฤดูกาลเกษตร 7,000 คน ผู้มีงานทำแยกเป็นผู้ทำงานในภาคการเกษตร 632, 000 คน หรือร้อยละ 79.297 ผู้ทำงานนอกภาคการเกษตร 158,000 คน หรือร้อยละ 19.824 (สำนักงานพาณิชย์จังหวัด 2540:9)

¹ การแยกในลักษณะดังกล่าวอาจจะไม่ถูกต้องนัก เพราะในความเป็นจริงแล้วไม่มีชุมชนชนบทของประเทศใด หรือภาคใดในประเทศไทยที่ทำกิจกรรมการเกษตรอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียว ชุมชนชนบทในนครศรีธรรมราชทั้งสามประเภทต่างทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย อาทิ ชุมชนชาวนานอกจากจะผลิตข้าวแล้วยังหาของป่า ทำประมง ทอผ้า ชุมชนประมงและชาวสวนก็ทำกิจกรรมหลากหลายเช่นกัน (ดูฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์ 2540 และพูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์ 2538) การแยกประเภทในที่นี้เป็นการแยกตามกิจกรรมหลักเท่านั้น

เศรษฐกิจหลักของนครศรีธรรมราชอิงอยู่กับเศรษฐกิจการเกษตร อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม การเงิน และการธนาคาร การเกษตรเป็นฐานเศรษฐกิจสำคัญมาแต่อดีตจนปัจจุบัน เศรษฐกิจการเกษตรสำคัญมี อาทิ ยางพารา ข้าวมะพร้าว กาแฟ ไม้ผล การประมงชายฝั่ง การเลี้ยงสัตว์น้ำจืดและการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ

การปกครอง

นครศรีธรรมราชปัจจุบันแบ่งเขตการปกครองเป็น 21 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ 165 ตำบล 1,415 หมู่บ้าน หน่วยการปกครองท้องถิ่น แยกเป็น 21 สุขาภิบาล 164 องค์การบริหารส่วนตำบล 1 องค์การบริหารส่วนจังหวัด 3 เทศบาล ซึ่งประกอบด้วยเทศบาลนครนครศรีธรรมราช อ. เมือง เทศบาลเมืองปากพนัง อ. ปากพนัง และเทศบาลตำบลปากแพรก ต. ปากแพรก อ. พุ่งสง

เชื้อชาติ ศาสนาและความเชื่อ

นครศรีธรรมราชเป็นเมืองที่มีการผสมผสานทางด้านเชื้อชาติมายาวนาน คือ ประกอบด้วยชาวไทย มาเลย์ อินเดียน จีน ลาวภาคเหนือ ลาวอีสาน คนพื้นเมืองเดิม แม้จะถูกมองว่าเป็นเมือง "นครดอนพระ" แต่เนื่องจากเป็นเมืองหลากหลายเชื้อชาติและกลุ่มคน ระบบความเชื่อของคนนครศรีธรรมราชจึงเป็นระบบความเชื่อ ที่มีการผสมผสานระหว่างพุทธ พราหมณ์ อิสลาม และมี การผสมผสานความเชื่อเหล่านี้ ปรากฏให้เห็นในศิลปะการแสดง วรรณกรรม พิธีกรรม งานเทศกาล เช่น พิธีทานไฟ แรกนาขวัญ ไถ่แม่เมด การทำขวัญข้าว เทศกาลสงกรานต์ (ดูวิเชียร ณ นครและคณะ 2521) ตัวเลขของทางราชการจะระบุว่า ปัจจุบันประชากรร้อยละ 95 ของนครศรีธรรมราชนับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 5 นับถืออิสลาม คริสต์ และอื่นๆ ลึ้นปี 2539 นครศรีธรรมราชมีวัด 511 แห่ง มัสยิด 98 แห่ง โบสถ์คริสต์ 7 แห่ง อย่างไรก็ตาม ศาสนาและความเชื่อของชาวนครศรีธรรมราชยังเป็นระบบความเชื่อประเภทพุทธผสมผีผสมพราหมณ์ ดังจะเห็นได้จากพิธีการต่าง ๆ เช่น การสร้างศาลหลักเมืองเมื่อประมาณ 10 ปีเศษที่ผ่านมาและงานเทศกาลเดือนสิบปี 2540

การเล่นและศิลปพื้นบ้าน

นครศรีธรรมราชคือเมืองคนเจ้าบทเจ้ากลอน บรรพบุรุษของเมืองได้มีโอกาสประทะประสานกับผู้คนและวัฒนธรรมต่างถิ่นมายาวนาน ทำให้มีการหยิบยืมวัฒนธรรมศิลปะการแสดงและการละเล่นจากต่างถิ่นมาผสมผสานกับที่มีอยู่เดิมจนมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเป็นของตนเอง ศิลปะการแสดงและกีฬาพื้นบ้านมีมากมายหลายชนิด อาทิ ปริศนาคำทาย เพลงร้องเรือ ลิเกป่า เพลงนาทาลอ เพลงคำตัก กระโดดสาก สะบ้า ขนไก่ ปลากัด (ดูเพิ่มเติมในวิเชียร ณ นครและคณะ 2521, ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2515 และวิมล คำศรี 2540ก และ 2540ข) ศิลปะการแสดงและกีฬาพื้นบ้านที่ยังคงมีอิทธิพลต่อคนนครศรีธรรมราช คือ หนังตะลุง มโนรา เพลงบอก การชนวัว และการเลี้ยงนกกรงหัวจุก ซึ่งจะได้กล่าวถึงในบทถัดไป

องค์กรประชาสังคมนครศรีธรรมราช

Robert Putnam (1993a, 1993b และ 1995) และ David Mathews (1996) กล่าวว่า องค์กรและเครือข่ายขององค์กรทางสังคม เป็นรากฐานสำคัญของความเป็นประชาสังคม และเป็นช่องทางในการสื่อสารที่สำคัญของประชาสังคม นักวิชาการบางท่านกล่าวว่า ประชาสังคมคือ เครือข่ายขององค์กรทางสังคม (ดู Bothwell 1997) เนื้อหาบทที่ 2 กล่าวถึงกลุ่ม/องค์กรประชาสังคมในนครศรีธรรมราช โดยพยายามชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการและประเภทขององค์กรประชาสังคม เนื้อหาแบ่งออกเป็น 4 ส่วนหลัก ตามประเภทขององค์กร คือ ประเภทกลุ่มองค์กรประชาชน องค์กรศิลปินพื้นบ้าน องค์กรสื่อท้องถิ่น และองค์กรพัฒนาเอกชนและสาธารณกุศล

องค์กรประชาชน

องค์กรประชาชน (people organizations) หมายถึงองค์กรที่จัดตั้งโดยประชาชนและเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นเพื่อผลประโยชน์ของสมาชิก มีโครงสร้างที่เป็นประชาธิปไตย ให้อำนาจแก่สมาชิกเหนือผู้นำและเป็นองค์กรที่พึ่งตนเองได้ คือ สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพิงภายนอกทั้งด้านทุนและการริเริ่ม (Korten 1990: 100) อย่างไรก็ตาม การกล่าวถึงองค์กรประชาชนในส่วนนี้ จะหมายรวมถึงองค์กรประชาชนที่จัดตั้งโดยรัฐ เอกชน และโดยประชาชนเอง และหมายรวมถึงองค์กรประชาชนทั้งในเขตเมืองและชนบท

บทที่ 2 ได้ชี้ให้เห็นว่าชุมชนในนครศรีธรรมราชมีพัฒนาการมายาวนาน คือ เริ่มก่อตั้งเป็นรัฐที่มีศูนย์อำนาจในเมืองมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6 อย่างไรก็ตาม เอกสารที่มีอยู่ ไม่ได้ให้ภาพเกี่ยวกับรัฐ การจัดองค์กรรัฐ และองค์กรประชาชนในช่วงต้น (ยุคแรกเริ่มถึงสมัยอยุธยาตอนต้น) มากมายนัก นักวิชาการบางท่านเห็นว่าการปกครองนครศรีธรรมราชในยุคนี้เป็นการปกครองแบบศักดินา (ดูอาทิ ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล 2526) แต่ก็มีได้ให้ภาพโครงสร้างขององค์กรรัฐที่ชัดเจน การจัดองค์กรรัฐเริ่มชัดเจนมากขึ้นนับตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นต้นมา โดยนครศรีธรรมราชได้นำเอาระบบการปกครองแบบจตุสดมภ์ของอยุธยามาใช้ และแยกโครงสร้างการปกครองเป็น 6 ระดับชั้น เป็นเมืองนคร เมือง อำเภอ ตำบล แขวงและด่าน เมืองนครมีเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครอง องค์กรการปกครองประกอบด้วยกรมใหญ่ 9 กรม กรมเล็ก 13 กรม

เมืองนครศรีธรรมราชมี 1) เมืองอื่นที่อยู่ในสังกัด 10 เมือง ได้แก่ เมืองตรัง ท่าทอง สมุย ปากพั่น พิชัย อดอง ปราบบุรี อินทคีรี ไชยมนตรี และเมืองไทยบุรี เมืองแต่ละเมืองมีผู้รักษาเมืองและผู้ช่วยเมืองปกครองดูแล 2) อำเภอในสังกัด 14 อำเภอ คือ อำเภอเกาะร้าง ร่อนพิบูลย์ ลำพูน (นาเดิม) ชะมาย ควนตะพังวังตะมิทชะ ฉวาง รามธานี ขนอม ตรง เกาะเต่า พิปูน แก้ว กลายและอำเภออิปัน แต่ละอำเภอมียุ้รักษาอำเภอเป็นหัวหน้า และ 3) ตำบลในสังกัด 26 ตำบล ถัดจากตำบลมีแขวงและด่าน โดยมีนายที่ปกครอง (สงบ สงเมือง 2518: 82-87)

อย่างไรก็ดี ข้อมูลข้างต้นและเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น ตำนานพระธาตุ ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช แม้จะไม่มีรายละเอียดด้านการปกครอง และลักษณะการรวมตัวของชุมชนในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 แต่ก็อาจถือได้ว่าในช่วงนี้เป็นช่วงที่นครศรีธรรมราชเป็นอาณาจักร ที่มีอำนาจมากและมีบทบาท

การปกครองตนเองอย่างสูงยิ่ง ทำให้สันนิษฐานได้ว่าผู้คนในถิ่นนี้ น่าจะมีความรู้สึกร่วมอันหนึ่งที่ถ่ายทอดมาทางวัฒนธรรม ซึ่งแสดงถึงความภาคภูมิใจและหยิ่งทะนงในชาติภูมิของตนเอง

นอกจากหลักฐานเอกสารความเป็นมาของนครศรีธรรมราชในมุมมองของรัฐแล้ว งานศึกษาคติเกี่ยวกับรัฐของประชาชนไทยจากวรรณกรรมปากชัได้ โดยนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2538) ยังได้ข้อสรุปที่น่าสนใจว่า ชุมชนดั้งเดิมของชาวปากชัได้ มิได้ถือว่ารัฐเป็นศูนย์อำนาจการปกครอง แต่อำนาจการปกครองคืออำนาศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเล็ก ๆ ที่เป็นอิสระต่อกัน องค์ประกอบของอำนาศักดิ์สิทธิ์นั้นเป็นทั้งบุคคลศักดิ์สิทธิ์ เทพารักษ์หรือผู้มีสมัคพรพรรคพวกบริวารมากและมักเกี่ยวเนื่องกับสถาบันศาสนา ส่วนเมืองจะเป็นชายขอบของรัฐตามคติของประชาชนเป็นที่พึงในยามเกิดสงคราม แต่โดยทั่วไป รัฐชายขอบคือที่ซึ่งนำความทุกข์ร้อนมาให้ การหนีไปของสมผู้คนเป็นชุมชนอิสระที่ไม่สังกัดอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์ จึงมีอยู่ทั่วไป

องค์กรชุมชนก่อนการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 เท่าที่ประมวลได้น่าจะมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ การจัดองค์กรชุมชนภายใต้ระบบไพร่ ซึ่งเป็นระบบการควบคุมกำลังพล ภายใต้ระบบการปกครองแบบจตุสดมภ์ ความสัมพันธ์ดังกล่าวคงเป็นความสัมพันธ์ในลักษณะการตอบแทน (หรือชู้ตริตในมุมมองของนักวิชาการบางท่าน) ระหว่างนายและบ่าว โดยนายคอยคุ้มครองดูแลไพร่ ไพร่สนองนายด้วยแรงงานและสงส่วย

องค์กรชุมชนอีกแบบคงเป็นการจัดชุมชนที่ชาวบ้านดูแลกันเอง เป็นชุมชนอิสระ ปราศจากอำนาจรัฐ องค์กรชุมชนดังกล่าวอยู่ภายใต้การนำ การปกครองของผู้อาวุโสหรือผู้มีอิทธิพล ซึ่งมีอยู่หลายท้องที่ในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะในพื้นที่ชายขอบ (เขตแดนระหว่างเมือง) ซึ่งส่วนใหญ่ก็มีชื่อคล้องจองกัน อาทิ "ทองแป้นหน้าชัน จันเท้าเต้ง หมื่นปราบเล้ง เพ็งปากนคร เสง่นาบอน จรปากนัง" เป็นต้น ชุมชนดังกล่าวมักจะถูกมองจากรัฐส่วนกลางว่าเป็นชุมชนโจร อาทิ ชุมชนที่ก่อตั้งด้วยรุ่ง ดอนทรายและดำ หัวแพร ที่มีเขตปฏิบัติการบริเวณชายแดนนครศรีธรรมราช-พทูลง (ดูฉัตรทิพย์ นาถสุภาและพูนศักดิ์ ธานีกรประดิษฐ์ 2540: 89-92)

นับแต่ปี 2430 รัชกาลที่ 5 ทรงปรับปรุงการปกครองไทย เพื่อดึงอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง โดยแบ่งการปกครองประเทศสยามออกเป็นารปกครองส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น การปกครองส่วนกลางแบ่งเป็น 12 กระทรวง¹ การปกครองส่วนภูมิภาคจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล นครศรีธรรมราชได้รับการจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาลในปี พ.ศ. 2439 การปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ก่อให้เกิดการจัดตั้งองค์กรประชาชนในรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 และพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ พ. ศ. 2457 พระราชบัญญัติดังกล่าวได้แบ่งพื้นที่นครศรีธรรมราชออกเป็นอำเภอ ตำบลและหมู่บ้าน โดยหมู่บ้านอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของผู้ใหญ่บ้าน และเมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 หมู่บ้านหนึ่งจึงตกอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (2 คนขึ้นไป)

ในช่วงนี้รัฐได้ขีดแบ่งประชากรที่อยู่กันกระจัดกระจายในนครศรีธรรมราช และมีรูปแบบการจัดชุมชนของตนเองออกเป็น 2,682 หมู่บ้าน และมอบให้ผู้ใหญ่บ้านที่ได้รับการจัดตั้งโดยข้าราชการเป็นคนปกครองดูแล ในสมัยรัชกาลที่ 6 การจัดองค์กรชุมชนอีกรูปแบบได้ถูกจัดตั้งขึ้น ซึ่งก็คือการจัดตั้งกิจการลูกเสือ อันเป็นการรวม

¹ คือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงกลาโหม กระทรวงต่างประเทศ กระทรวงวัง กระทรวงนครบาล กระทรวงเกษตราธิการ กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กระทรวงยุติธรรม กระทรวงธรรมการ กระทรวงโยธาธิการ กระทรวงยุทธนาธิการและกระทรวงมูรธาธร

กลุ่มกันในลักษณะเฉพาะ ที่มุ่งเน้นความเป็นไทยให้แก่คนนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นรูปแบบที่ดำเนินมาจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม แม้ในยุคนี้รัฐจะเข้าไปจัดตั้งองค์กรชุมชน แต่ชุมชนชนบทนครศรีธรรมราชส่วนใหญ่ยังคงดำเนินกิจการสาธารณะและกิจกรรมในชีวิตประจำวันด้วยตนเอง เช่น การสร้างถนน ซูตคลอง รวมทั้งการจัดเตรียมป้องกันภัยให้กับตนเอง ไม่ว่าภัยนั้นจะเกิดจากธรรมชาติหรือการกระทำของมนุษย์ด้วยกันเอง (ดูกรมศิลปากร 2520)

จนถึงปัจจุบัน การจัดองค์กรชุมชนในลักษณะคณะกรรมการหมู่บ้านและการขีดเขตแดนแบ่งหมู่บ้านยังคงกระทำกันอย่างต่อเนื่อง อาทิ ในปี 2515 พื้นที่ทั้งทางกายภาพและวัฒนธรรมถูกขีดแบ่งเป็น 955 หมู่บ้าน มีองค์กรชุมชนในลักษณะคณะกรรมการหมู่บ้าน 955 องค์กร ปี 2526 พื้นที่จังหวัดถูกขีดแบ่งออกเป็น 1,154 หมู่บ้าน มีองค์กรคณะกรรมการหมู่บ้าน 1,154 องค์กร หมู่บ้านถูกจัดเป็น 2 ประเภท คือ หมู่บ้านที่จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติการปกครองท้องถิ่น พ.ศ. 2457 กับหมู่บ้านอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง (อพป.) หมู่บ้านประเภทแรกมี 956 ประเภทหลังมี 198 หมู่บ้าน โดยหมู่บ้านประเภทหลังจะถูกจัดแบ่งย่อยเป็นคุ้ม มีหัวหน้าคุ้ม ศาลาประจำคุ้ม การจัดตั้งหมู่บ้านอพป.ในเขตภาคอีสานและภาคกลางมุ่งเพื่อต่อต้านการคุกคามของคอมมิวนิสต์ ขณะเดียวกันภาครัฐก็เข้าไปควบคุมผู้คนเข้มข้นมากขึ้น (ดูการวิเคราะห์ของ Hirsch 1989) ในปัจจุบันพื้นที่ของนครศรีธรรมราชถูกขีดแบ่งโดยภาครัฐออกเป็น 1,415 หมู่บ้าน 165 ตำบล²

การจัดรูปแบบองค์กรประชาชนอีกประเภทคือ การจัดตั้งองค์กรประชาชนในรูปสหกรณ์ สหกรณ์เริ่มก่อตั้งในประเทศไทยนับตั้งแต่ปี 2459 สหกรณ์ที่ตั้งคือสหกรณ์เครดิต ซึ่งเป็นการจัดตั้งและสนับสนุนงบประมาณโดยรัฐ จนถึงปี 2491 ซึ่งเป็นปีก่อนตั้งสหกรณ์ในนครศรีธรรมราช สหกรณ์เครดิตทั่วประเทศ มีทั้งสิ้นรวม 6,196 สหกรณ์ (Ingram 1971:68) สหกรณ์ที่จัดตั้งแห่งแรกในนครศรีธรรมราชคือ ร้านสหกรณ์นครศรีธรรมราช จำกัด (อ.เมือง) สหกรณ์แห่งที่สองคือ สหกรณ์ร้านค้าปากพนัง จำกัด (ก่อตั้งปี 2492)

ปี 2511 รัฐได้ออกพระราชบัญญัติจัดแบ่งสหกรณ์ออกเป็น 6 ประเภท คือ สหกรณ์การเกษตร, สหกรณ์ประมง, สหกรณ์นิคม, สหกรณ์ออมทรัพย์, สหกรณ์บริการและสหกรณ์ร้านค้า และปรับวัตถุประสงค์ของสหกรณ์หลากหลายขึ้น อาทิ จัดหาทุนให้กับสมาชิก การรวมซื้อ รวมขาย ปรับปรุงบำรุงที่ดินและการศึกษาอบรม ในปี 2515 รัฐบาลได้ออกประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 140 และ 141 แก้ไขพระราชบัญญัติสหกรณ์ พ.ศ. 2511 เพื่อให้เกษตรกร ชาวนาชาวไร่ได้มีการรวมกลุ่มจดทะเบียนเป็นนิติบุคคล และมีขอบเขตการดำเนินงานในระดับตำบล เรียกชื่อว่า “กลุ่มเกษตรกร” โดยมีเงื่อนไขว่าหากเกษตรกรมีการรวมตัวกันเป็นปึกแผ่น ก็จะทำให้แปรสภาพเป็นสหกรณ์การเกษตรต่อไป

นับตั้งแต่เริ่มจัดตั้งปี 2491 สหกรณ์การเกษตรค่อนข้างจะได้รับความนิยมในจังหวัดนครศรีธรรมราช และได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐมากกว่าสหกรณ์อื่น ๆ อาทิ ในปี 2523 นครศรีธรรมราชมีสหกรณ์รวม 34 แห่ง

² หมู่บ้านในนครศรีธรรมราช ค่อนข้างจะแตกต่างจากหมู่บ้านในภาคอื่น โดยเฉพาะภาคอีสาน ที่โดยธรรมเนียมปฏิบัติในอดีตจะมีความเป็นชุมชนหมู่บ้านที่ชัดเจน คือ พื้นที่ของหมู่บ้านจะแบ่งออกเป็นพื้นที่ตั้งหมู่บ้าน พื้นที่วัด พื้นที่โรงเรียน พื้นที่ทำสวนและพื้นที่ทำนา และการตั้งหมู่บ้านเป็นการตั้งหมู่บ้านที่เกิดจากการรวมกลุ่มของบ้านหลาย ๆ บ้าน แต่หมู่บ้านในนครศรีธรรมราชไม่มีการแบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตที่ชัดเจน การตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านเป็นการตั้งบ้านเรือนตามที่ทำกินเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้น การตั้งหมู่บ้านในนครศรีธรรมราชโดยกระทรวงมหาดไทย จึงเป็นการตั้งหมู่บ้านที่ขีดแบ่งโดยภาครัฐโดยชัดเจน หมู่บ้านในนครศรีธรรมราช หมู่บ้านหนึ่งอาจจะไม่มีอะไรร่วมกันเลยของคนในหมู่บ้านนั้น กล่าวโดยรวมวัด หมู่บ้านในนครศรีธรรมราช ไม่อาจถือได้ว่าเป็นชุมชนหมู่บ้าน

สมาชิก 26,005 คน แบ่งเป็น สหกรณ์เกษตร 19 แห่งกระจายอยู่ทั่วทุกอำเภอ สหกรณ์ประมง 2 แห่ง สหกรณ์นิคม 2 แห่ง สหกรณ์ออมทรัพย์ 4 แห่ง สหกรณ์ร้านค้า 6 แห่ง สหกรณ์บริการ 1 แห่ง ในจำนวนนี้เป็นสหกรณ์หรือองค์กรประชาชนเพียง 21 แห่งคือ สหกรณ์การเกษตร 19 แห่งและสหกรณ์ประมง 1 แห่ง สมาชิก 12747 คน (กรมเศรษฐกิจพาณิชย์ 2523:33)

ในการจัดตั้งเป็นสหกรณ์นั้น สหกรณ์ที่จะจัดตั้งขึ้นได้สมาชิกต้องผ่านการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมมาก่อน ตามเงื่อนไขที่กำหนดในประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 140 และ 141 ดังนั้นจึงพบว่านับตั้งแต่ปี 2512 เป็นต้นมา ได้มีการเริ่มจัดตั้งกลุ่มเกษตร และประมาณปี 2520 เกษตรกรในแถบลุ่มน้ำปากพนังหลายกลุ่มได้หันมาทำไร่นาสวนผสมเป็นอาชีพเสริมหลังฤดูเก็บเกี่ยว จนการทำไร่นาสวนผสมได้กลายมาเป็นอาชีพหลักของชุมชน โดยเฉพาะกรณีกลุ่มเกษตรกรบ้านเนินหนองหงษ์ หมู่ 4 และ 8 ต. เกาะเพชร อ. หัวไทร อย่างไรก็ตาม การจัดตั้งกลุ่มองค์กรประชาชนเริ่มมีความหลากหลายและเพิ่มปริมาณมากขึ้นนับตั้งแต่ปี 2525 เป็นต้นมา กล่าวคือ ปี 2525 เป็นปีเริ่มต้นของการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (2525-2529) แผนพัฒนาดังกล่าว ได้เน้นให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง ภาครัฐในนครศรีธรรมราช ได้นำเอาแนวนโยบายดังกล่าวมาแปรเป็นภาคปฏิบัติ และก่อให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มและองค์กรประชาชนขึ้นอย่างหลากหลาย ในช่วงปลายแผนพัฒนาฉบับที่ 5 และต้นแผนพัฒนาฉบับที่ 6 องค์กรพัฒนาเอกชนได้เริ่มเข้ามาทำงานพัฒนาในจังหวัด โดยเฉพาะในเขตลุ่มน้ำปากพนัง การสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองและชุมชน ได้รับความสำคัญมากขึ้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 ที่เน้นคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา จากการสนับสนุนของหลายหน่วยงาน ส่งผลให้เมืององค์กรประชาชนเกิดขึ้นอย่างหลากหลายในปัจจุบัน ซึ่งแยกประเภทและจำนวนองค์กรได้เป็น

๑๕๖

1 กลุ่มองค์กรชุมชนเมือง หมายถึงองค์กรประชาชนที่จัดตั้งขึ้นในเขตชุมชนเมืองหรือเทศบาลทั้ง 3 แห่งของนครศรีธรรมราช ได้แก่เทศบาลนครนครศรีธรรมราช อ. เมือง เทศบาลเมืองปากพนัง อ. ปากพนัง และเทศบาลตำบลปากแพรก ต. ปากแพรก อ. พุ่งสง (ดูรายละเอียดเกี่ยวกับเทศบาลในภาคผนวก 2)

เทศบาลนครนครศรีธรรมราช เป็นเทศบาลแห่งแรกที่จัดตั้งขึ้นในนครศรีธรรมราช ปัจจุบันมีประชากร 101,763 คน (สำนักงานพาณิชย์จังหวัด 2540: 8) มีชุมชนหลักในเทศบาลประมาณ 21 ชุมชน แต่เทศบาลยอมรับฐานะความเป็นชุมชนมีเพียง 11 ชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชุมชนแออัด ประกอบด้วย ชุมชนหน้าสถานีรถไฟเขตสะพานยาว ชุมชนหน้าสถานีรถไฟเขตนอกโคก ชุมชนคูขวาง ชุมชนมะขามชุม ชุมชนหลังวัดมหาธาตุ ชุมชนซอยต้นหว้า ชุมชนบ่อทรัพย์ ชุมชนท่าโพธิ์ ชุมชนหลังวัดหัวอิฐ ชุมชนบ้านตึกและชุมชนจำปาหอม (เทศบาลนครนครศรีธรรมราช 2539) นอกจากชุมชนแล้ว เทศบาลนครนครศรีธรรมราชยังแบ่งเขตที่ประชากรอาศัยออกเป็น 41 ซอย ใน 11 ชุมชนนี้มีองค์กรชุมชนที่เรียกว่า คณะกรรมการชุมชน ซึ่งมี 11 ชุดตามจำนวนชุมชน และใน 41 ซอยนั้น แต่ละซอยมีคณะกรรมการซอย

เทศบาลเมืองปากพนัง ก่อตั้งเมื่อปี 2480 ปัจจุบันมีประชากรรวมทั้งสิ้น 23,660 คน (สำนักงานพาณิชย์จังหวัด 2540: 8) มีชุมชนในเขตรับผิดชอบ 8 ชุมชน คือ ชุมชนเสาธงทอง ชุมชนต้นหาด ชุมชนรามประดิษฐ์ ชุมชนคงคาสวัสดิ์ ชุมชนหูล่อง ชุมชนศรีสมบุญ ชุมชนสระแก้วและชุมชนพรหมมานนท์ ชุมชนดังกล่าวแยกเป็น

2 ประเภทคือ ชุมชนหนาแน่น (อาทิ ชุมชนต้นหาด ชุมชนเสาชิงช้า ชุมชนรามประดิษฐ์ ชุมชนคงคาสวัสดิ์) และ ชุมชนชานเมือง อาทิ ชุมชนหูล่อง ชุมชนสระแก้ว เป็นต้น (เทศบาลเมืองปากพอง 2540)

เทศบาลตำบลปากแพรก ได้รับการยกฐานะเป็นเทศบาลเมื่อปี 2483 มีพื้นที่ 7.170 ตารางกิโลเมตร ประชากรเมื่อสิ้นปี 2539 เพิ่มขึ้นประมาณ 26,787 คน (สำนักงานพาณิชย์จังหวัด 2540: 8) เทศบาลตำบลปากแพรกมีชุมชนในเขตบริการ 13 แห่ง คือ ชุมชนเขาปริดี ชุมชนหมู่บ้านพัฒนา ชุมชนยุทธศาสตร์ ชุมชนเสริมชาติ ชุมชนบ้านนาเหนือ ชุมชนประชาอุทิศ ชุมชนถนนทุ่งสง-ห้วยยอด ชุมชนในวัง ชุมชนท่าแพเหนือ ชุมชนท่าแพใต้ ชุมชนตลาดใน ชุมชนหัวสะพานเหล็ก และชุมชนบ้านพักรถไฟหลังสถานีทุ่งสง

กล่าวโดยสรุปแล้วองค์กรชาวบ้านที่จัดตั้งในเขตเมืองมี 5 ประเภท คือ (1) คณะกรรมการชอย ซึ่งมีประมาณ 41 กลุ่มในเขตเทศบาลนคร (2) คณะกรรมการชุมชนมีทั้งสิ้นประมาณ 32 กลุ่ม ในเทศบาลนคร 11 กลุ่ม, เทศบาลปากพอง 8 กลุ่ม, และเทศบาลตำบลปากแพรก 13 กลุ่ม (3) กลุ่มออมทรัพย์มี 1 กลุ่มในเทศบาลปากพอง, 5 กลุ่มในเทศบาลนคร, 3 กลุ่มในเทศบาลตำบลปากแพรก และ (4) กลุ่มแม่บ้าน มี 9 กลุ่มในเขตเทศบาลนคร, 3 กลุ่มในเทศบาลปากพอง และ (5) กลุ่มอาสาสมัครฝ่ายป้องกันพลเรือนมี 196 คนในเขตเทศบาลนคร องค์กรดังกล่าวส่วนใหญ่จัดตั้งหลังปี 2525 เป็นต้นมา คือ เริ่มตั้งแต่ที่กระทรวงมหาดไทย กำหนดให้เทศบาลจัดทำแผนพัฒนา 5 ปี เพื่อให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาประเทศ ที่เน้นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตน

2. องค์กรชาวประมง การรวมกลุ่มชาวประมงในอดีตเป็นการรวมกลุ่มในลักษณะคนร่วมออกเรือ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนในหมู่บ้านและเครือญาติ แต่เมื่อการประมงเริ่มเป็นอุตสาหกรรมมากขึ้น การรวมกลุ่มจึงเป็นในลักษณะกับตันกับลูกเรือ อย่างไรก็ดี การรวมกันนี้ในลักษณะสมาคม ชมรมเริ่มมาตั้งแต่ปี 2501 องค์กรแรกที่ได้รับสารจัดตั้งได้แก่สมาคมชาวประมงปากพอง ปัจจุบันกลุ่ม/องค์กรชาวประมงสำคัญในนครศรีธรรมราชมี 13 กลุ่ม/องค์กร แยกเป็นองค์กรชาวประมงขนาดเล็ก 8 องค์กร องค์กรประมงพาณิชย์ 5 องค์กร ตัวอย่างองค์กรมี อาทิ สมาคมประมงอำเภอสิชล อ. สิชล สมาคมประมงอำเภอขนอม กลุ่มออมทรัพย์บ้านหัวถนนชายทะเล หมู่ที่ 3 ต. ปากพองฝั่งตะวันออก อ. ปากพอง เป็นต้น กลุ่ม/องค์กรดังกล่าว ส่วนใหญ่ก่อตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ เพื่อช่วยชาวประมงแก้ปัญหาต่าง ๆ จัดสวัสดิการและสงเคราะห์ชาวประมง ส่งเสริมอาชีพชาวประมง ให้ความรู้และพัฒนาชาวประมง ประสานงานกับองค์กรชาวประมงอื่น รักษาสิทธิและผลประโยชน์ของชาวประมง และช่วยงานสาธารณะกุศล เป็นต้น กิจกรรมที่ดำเนินการมี อาทิ ดำเนินการแก้ปัญหาของชาวประมงโดยการขุดร่องน้ำ การสร้างเขื่อนกันทราย ขายน้ำมัน ทำเทียบเรือ ให้ทุนการศึกษาแก่บุตรหลานชาวประมง การระดมเงินเพื่อการกู้ยืมของสมาชิก เป็นต้น กลุ่ม/องค์กรชาวประมงมีการจัดโครงสร้างขององค์กรค่อนข้างชัดเจน ซึ่งมักประกอบด้วย ประธาน กรรมการ เลขากลุ่มและสมาชิก และบางองค์กรยังประกอบด้วยคณะที่ปรึกษา (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก 1)

3 องค์กรชาวบ้านด้านการเกษตร เริ่มมีการก่อตั้งเมื่อปี 2513 และขยายจำนวนมากขึ้นหลังปี 2530 แยกเป็น

3.1 กลุ่มเกษตรกรทำนาและกลุ่มเกษตรกรทำสวน เริ่มก่อตั้งมาตั้งแต่ปี 2513 กลุ่มเกษตรกรกลุ่มแรกคือ กลุ่มเกษตรกรทำสวนทุเรียน อ. สิชล และเพิ่มจำนวนมากขึ้นหลังปี 2516 กลุ่มเกษตรกรได้รับการสนับสนุนจาก

สำนักงานเกษตรจังหวัด ปัจจุบันมี 116 กลุ่ม สมาชิก 13,888 คน กระจายอยู่ในทุกอำเภอและเกือบทุกตำบล ดำเนินกิจกรรมซื้อ-ขายปุ๋ยเคมี สารเคมี วัสดุเกษตร รวมกลุ่มขายผลผลิตทางการเกษตร

3.2 กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ปัจจุบันมี 366 กลุ่ม สมาชิก 14,954 คน กระจายอยู่ในทุกอำเภอ กิ่งอำเภอ และเกือบทุกตำบล กิจกรรมหลักของกลุ่มคือ การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เช่น การทำทุเรียนกวน กะปิ น้ำปลา ซื้อขายอุปกรณ์การเกษตร ทำยาสระผมสมุนไพร แปรรูปผลผลิตจากกล้วย กลุ่มแม่บ้านได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรจังหวัดและอำเภอ

3.3 กลุ่มยุวเกษตรกร เริ่มมีการก่อตั้งเมื่อปี 2525 ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรจังหวัด/อำเภอ ปัจจุบันมี 41 กลุ่ม สมาชิก 907 คน ดำเนินกิจกรรมเกษตรกรรมสาธิต โดยเฉพาะเกษตรผสมผสานและเกษตรกรรมยกร่อง

3.4 กลุ่มส่งเสริมการเกษตร ส่วนใหญ่ได้รับการก่อตั้งในช่วงปี 2535 โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรจังหวัด ปัจจุบันมี 341 กลุ่ม สมาชิก 14,822 คน กระจายอยู่ในทุกอำเภอ/กิ่งอำเภอและเกือบทุกตำบล กิจกรรมหลักของกลุ่มคือ การรวมกลุ่มทำเกษตร โดยเฉพาะการทำไร่นาสวนผสม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ด้านการเกษตร

3.5 เครือข่ายเกษตรกรนครศรีธรรมราช มี 1 กลุ่ม ทำหน้าที่เป็นเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์และประสานกิจกรรม ที่เกี่ยวเนื่องกันของเกษตรกรผู้นำในนครศรีธรรมราช โดยได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิหมู่บ้าน ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนในกรุงเทพฯ งานหลักของเครือข่ายคือ การประสานกลุ่มองค์กรพื้นฐาน 3 กลุ่มในจังหวัด คือ กลุ่มชาวสวนยาง สวนผลไม้ และชาวนา ซึ่งเรียกกันภายในว่า “กลุ่มยมนา”

3.6 กลุ่มไร่นาสวนผสมลุ่มน้ำปากพนัง ปัจจุบันมี 1 กลุ่ม กิจกรรมหลักคือ การจัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เป็นกลุ่มที่มีพัฒนาการมาประมาณ 10 ปี โดยในระยะแรกเริ่ม เน้นงานด้านการพัฒนาเทคนิคการเกษตร คือ งานด้านเทคนิคการเกษตรแบบยกร่องและเทคนิคการใช้สมุนไพรทดแทนสารเคมี โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่ดำเนินงานในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันกลุ่มได้หันมาสนใจงานบริหารจัดการธนาคารหมู่บ้าน

3.7 ชมรมชาวสวนผลไม้ ปัจจุบันมี 1 กลุ่ม สมาชิก 600 คน เป็นการรวมกลุ่มของชาวสวนผลไม้ โดยมีการจัดชมรมในระดับอำเภอ แล้วประสานเครือข่ายเป็นชมรมระดับจังหวัด การรวมตัวของชมรมเป็นการรวมตัวแบบหลวม ๆ มีอิสระในการดำเนินงานในกลุ่มอำเภอของตนเอง กิจกรรมสำคัญของกลุ่ม คือ การแลกเปลี่ยนความรู้และการรวมตัวขายผลผลิต โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรจังหวัด องค์กรพัฒนาเอกชนและบริษัทธุรกิจการเกษตร

3.8 สมาคมชาวสวนยาง มี 1 กลุ่ม เกิดจากการริเริ่มของเกษตรกรและระยะหลังได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานเกษตรจังหวัด สมาคมชาวสวนยางมีจุดประสงค์สำคัญคือ การเป็นผู้แทนของชาวสวนยางในการประสานประโยชน์ระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อแก้ไขปัญหาการให้ความช่วยเหลือแก่ชาวสวนยางทั้งระบบผลิตและการตลาด และผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงแนวทางและนโยบายรัฐที่เกี่ยวข้องกับชาวสวนยาง ในงานนั้น สมาคมนั้นการประสานความร่วมมือกับทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

4. องค์การชาวบ้านด้านการเงิน มีอยู่หลากหลายกลุ่มและมีพัฒนาการมาค่อนข้างยาวนาน (ดังได้กล่าวไปแล้วในตอนต้น) ปัจจุบันองค์การชาวบ้านด้านการเงินแยกเป็นกลุ่มหลัก ๆ ดังนี้

4.1 สหกรณ์เพื่อการผลิต ปัจจุบันมี 145 สหกรณ์ สมาชิก 233,437 คน ดำเนินการจัดหาทุน ชื้อขายปุ๋ย เคมี สารเคมี วัสดุเกษตร ผลผลิตผลิตทางการเกษตร ได้รับการสนับสนุนจากสหกรณ์จังหวัด สหกรณ์ภาคการเกษตร เป็นสหกรณ์ที่รัฐบาลให้การสนับสนุนส่งเสริมมากที่สุดมาโดยตลอด มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินกิจการแบบเอนกประสงค์ คือ กระทำธุรกิจได้กว้างขวางมากที่สุด ทั้งด้านการเงิน การผลิตและแปรรูป รวมทั้งการจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคและวัสดุการเกษตรแก่สมาชิก โดยทั่วไปจะแบ่งการบริหารกิจการออกเป็น 3 แผนก คือ แผนกสินเชื่อ (ให้บริการเงินกู้ และรับฝากเงิน) แผนกจำหน่ายผลิตผลและแผนกสินค้า

4.2 สหกรณ์เครดิตยูเนียน วิวัฒนาการมาจากเครดิตยูเนียนที่มีการจัดตั้งขึ้นในประเทศอุตสาหกรรมตะวันตก ด้วยคำแนะนำของบาทหลวงของคริสต์ศาสนา จัดตั้งครั้งแรกที่กรุงเทพฯ คือ สหกรณ์เครดิตยูเนียนศูนย์เวหา มีวัตถุประสงค์ให้สมาชิกประหยัด โดยออมทรัพย์ไว้กับสหกรณ์เครดิตยูเนียนของตน มีเงินเหลือก็นำมาฝาก และถ้ามีความจำเป็นก็มาขอยืมในอัตราดอกเบี้ยต่ำ ล้นปีมีกำไรก็จัดสรรคืนแก่สมาชิก สหกรณ์เครดิตยูเนียนในนครศรีธรรมราชมี 5 แห่ง แม้ว่าสมาชิกส่วนใหญ่จะเป็นเกษตรกร แต่เนื่องจากดำเนินกิจกรรมเฉพาะด้านการเงิน สหกรณ์เครดิตยูเนียนจึงไม่ประสบปัญหา ที่สหกรณ์ภาคการเกษตรประสบ

4.3 ธนาคารหมู่บ้าน เป็นโครงการของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดย ผ.ศ.จำนงค์ สมประสงค์ ในฐานะหัวหน้าโครงการ ได้จัดตั้งขึ้นเพื่อการทดลองสนับสนุนโครงการอีสานเขียว ดำเนินกิจการตามแนวพระราชดำริ โดยได้รับอนุมัติให้ดำเนินการและได้รับเงินสนับสนุนจากกองทัพบก ระหว่างปี 2535-2534 คณะทำงานได้นำเสนอรายงานในการประชุมทางวิชาการประจำปีของมหาวิทยาลัย ทำให้ชาวแพร่ถึงผู้นำชาวบ้านและผู้นำเกษตรกรชาวสวนยางนครศรีธรรมราช จึงได้ติดต่อขอเอกสารจากโครงการมาศึกษาเพิ่มเติม และได้เริ่มจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านขึ้นในกลุ่มของตน โดยมีผู้นำสภาพแรงงานขององค์การสงเคราะห์การทำสวนยางและสหพันธ์แรงงานภาคเกษตรกรรมระหว่างประเทศให้การสนับสนุน โดยสาระธนาคารหมู่บ้านก็คือ สถาบันการเงินของชาวบ้าน ซึ่งผู้จัดทำโครงการได้ทดลองนำหลักและวิธีการของธนาคารพาณิชย์ สหกรณ์ ตลอดจนหลักและวิธีการของสถาบันการเงินอื่นมาปรับปรุงใหม่ ให้เป็นหลักและวิธีการของธนาคารหมู่บ้าน ธนาคารหมู่บ้านในนครศรีธรรมราชปัจจุบันมี 43 แห่ง สมาชิกประมาณ 2,581 คน 22 แห่งอยู่ในพื้นที่การทำงานและได้รับการสนับสนุนจาก NGOs กิจกรรมหลักคือ ออมทรัพย์และให้สมาชิกกู้ยืม (ดูเพิ่มเติมในภาคผนวก 1) โดยภาพรวมธนาคารหมู่บ้านจังหวัดนครศรีธรรมราชจัดตั้งขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ 1) เพื่อสร้างระบบเงินออมและเงินทุนหมุนเวียนในชุมชน 2) เพื่อนำเงินทุนมาให้สมาชิกกู้ยืมในการประกอบอาชีพและพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัว 3) เพื่อนำผลกำไรมาปันผลคืนสมาชิก, จัดระบบสวัสดิการและจัดตั้งกองทุนธุรกิจชุมชน 4) เพื่อสร้างความรักสามัคคี การทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะของสมาชิกในชุมชน 5) เพื่อเป็นเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการฝึกฝนบุคลากรในชุมชนให้เป็นคนดี คนเก่ง คนกล้า และ 6) เพื่อเป็นองค์กรประสานกับหน่วยงานอื่น ๆ ในการพัฒนาชุมชน

4.4 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เป็นกลุ่มจัดตั้งในความรับผิดชอบของพัฒนาชุมชนจังหวัดมีด้วยกัน 163 กลุ่ม สมาชิกประมาณ 25,618 คน กิจกรรมหลักคือออมทรัพย์ กู้ยืม และกิจกรรมเครือข่าย เช่น ศูนย์สาธิตการตลาด ยุ้งฉาง และธนาคารข้าว กลุ่มออมทรัพย์ในประเทศไทยจัดตั้งครั้งแรกเมื่อปี 2517 โดยกรมพัฒนา

ชุมชนมีโครงการส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตขึ้น เพื่อเตรียมการจะจดทะเบียนเป็นสหกรณ์ในอนาคต

5. องค์การชาวบ้านด้านสาธารณสุข แยกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มองค์การชาวบ้านสาธารณสุขมูลฐาน และกลุ่มองค์กรหมอพื้นบ้าน

5.1 กลุ่มองค์กรสาธารณสุขมูลฐาน ได้รับการก่อตั้งโดยองค์การของรัฐบาลนับตั้งแต่ประมาณปี 2525 เป็นต้นมา โดยมีการจัดตั้งเป็นกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และผู้สื่อข่าวสาธารณสุขมูลฐานประจำหมู่บ้าน ปัจจุบันมีอยู่ประมาณ 1,415 กลุ่มเท่ากับจำนวนหมู่บ้านในนครศรีธรรมราชปัจจุบัน และชมรมอาสาสมัครมูลฐานอำเภอ ปัจจุบันมี 23 กลุ่ม สมาชิกมาจากอสม.หมู่บ้านละ 2-3 คน ทำหน้าที่เป็นตัวแทนอสม. ประสานประโยชน์อสม.และชาวบ้าน โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด

5.2 กลุ่มองค์กรหมอพื้นบ้าน มีอยู่ 2 กลุ่ม สมาชิกประมาณ 200 คน ก่อตั้งเมื่อปี 2523 ทั้งสององค์กร ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมือง ดำเนินกิจกรรมด้านการเปิดสอนวิชาการการแพทย์แผนไทย เปิดคลินิกรักษาผู้ป่วย จำหน่ายยาแผนโบราณและสมุนไพร

กล่าวโดยรวมแล้ว องค์การประชาชนส่วนใหญ่ เป็นองค์กรที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นนับตั้งแต่หลังปี 2525 เป็นต้นมา ตารางที่ 3 แสดงประเภทและจำนวนขององค์กรประชาชนในนครศรีธรรมราชปัจจุบัน³

³ นอกจากการรวมตัวกันที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว คนนครศรีธรรมราชยังมีการรวมกลุ่มกันแบบไม่เป็นทางการ เช่น การรวมตัวกันกลุ่มผู้เลี้ยงวัวชน กลุ่มผู้เลี้ยงนกกรงหัวจุก การรวมตัวกันในร้านน้ำชา และการรวมตัวกันของกลุ่มรถจักรยานยนต์รับจ้าง เป็นต้น การชนวัว เป็นกีฬาที่คนนครศรีธรรมราชนิยมมาช้านาน สันนิษฐานว่าน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากโปตุเกสเมื่อประมาณ 500 ปีที่ผ่านมา ปัจจุบันการเลี้ยงวัวชนและการชนวัวเป็นกิจกรรมที่นิยมกันมาก การเลี้ยงวัวชนมีอยู่ทุกอำเภอ สนามชนวัวมี 7 แห่งคือ สนามชนวัววนแหล จันดี หุ้งสง หัวไทร บ้านเปี้ย ลานสกา เสาธงและสนามชนวัวชะเมา นกกรงหัวจุก คือ นกปรอดหัวขานในกรง นกชนิดนี้พบทั้งในภาคใต้และภาคอีสาน การเลี้ยงนกกรงหัวจุกในนครศรีธรรมราชมีมากกว่า 100 ปี และเริ่มแพร่หลายหลังปี 2537 นิยมสุดขีดในปี 2539-2540 ปัจจุบันนกกรงหัวจุกเป็นธุรกิจเงินล้าน นกบางตัวซื้อขายกันนับหมื่น การเลี้ยงแพร่หลายทั้งในเมืองและชนบท นกกรงหัวจุกเป็นกิจกรรมของผู้ชาย และเป็นเนื้อหาสำคัญของการพูดคุยตามร้านน้ำชาในหมู่บ้าน และตลาดนัด อย่างไรก็ตาม การรวมตัวกันในลักษณะนี้มิได้อยู่ในเป้าหมายของงานวิจัยนี้

ตารางที่ 3: แสดงประเภทและจำนวนองค์กรประชาชน

ประเภทองค์กร	จำนวนกลุ่ม/องค์กร
-องค์กรชุมชนเมือง	94
-องค์กรชาวประมง	13
-กลุ่มเกษตรกรทำนาและทำสวน	116
-กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร	366
-กลุ่มยุวเกษตรกร	41
-กลุ่มส่งเสริมการเกษตร	341
-ชมรมชาวสวนผลไม้ นครศรีธรรมราช	1
-สมาคมชาวสวนยาง	1
-สหกรณ์เพื่อการผลิต	145
-สหกรณ์เครดิตยูเนียน	5
-ธนาคารหมู่บ้าน	43
-เครือข่ายเกษตรกรนครศรีธรรมราช	1
-กลุ่มไร่นาสวนผสมลุ่มน้ำปากพนัง	1
-กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต	160
-ชมรมอาสาสมัครมูลฐานประจำหมู่บ้าน	23
-กลุ่มอาสาสมัครมูลฐานประจำหมู่บ้าน	1,415
-องค์กรหมอพื้นบ้าน	2
รวม	2,788

องค์กรศิลปินพื้นบ้าน

นครศรีธรรมราชเป็นเมืองประวัติศาสตร์มีความเป็นมายาวนาน ผ่านความรุ่งเรืองและตกต่ำมาหลายสมัย มีวัดวาอาราม โบราณสถานโบราณวัตถุปรากฏเป็นหลักฐานอยู่หลายแห่ง การเป็นชุมชนเก่าแก่และเป็นเมืองศูนย์กลางความเจริญมาแต่ก่อน ทำให้ก่อเกิดประเพณี ศิลปะการแสดง พิธีกรรมและการละเล่นพื้นบ้านเป็นมรดกตกทอดสืบมา จัดได้ว่าเป็นเมืองวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์

จากรายงานการศึกษาของนักวิชาการทางคติชนวิทยาและประวัติศาสตร์พบว่า นครศรีธรรมราชเป็นแหล่งศิลปินพื้นบ้านหลากหลาย อาทิ โนรา หนังตะลุง เพลงบอก เพลงคำตัก กาหลอ ลิเกป่า ศิลปินพื้นบ้านมีพัฒนาการมายาวนาน นักวิชาการสันนิษฐานว่าโนราหรือ "ศิลปะการรำฟ้อนแสดงประเภทที่เน้นลีลาท่าร่ามากกว่าท่วง" (วิมล คำศรี 2540ข) เป็นศิลปะที่เผยแพร่จากอินเดีย การฟ้อนรำนั้นชาวอินเดียถือว่าเป็นผลผลิตของพระผู้เป็นเจ้า แล้วส่งสอนถ่ายทอดแก่นุชนให้ฟ้อนรำเพื่อเป็นสวัสดิมงคล ใครฟ้อนรำหรือจัดให้มีการฟ้อนรำตามเทวบัญชา ก็เชื่อว่าจะได้รับประโยชน์ เกิดผลบุญและจะได้ไปสู่สุคติในเบื้องหน้า ครุโนราในอดีตจะเป็นตัวเชื่อมระหว่างเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์กับผู้คน การรำโนราจึงจัดขึ้นเพื่อความเป็นสิริมงคล ตามคติความเชื่อของประชาชน ศิลปะการแสดงแขนงนี้มีฐานะทางสังคมค่อนข้างสูงในนครศรีธรรมราช ในอดีตโนรามักแสดงในพิธีกรรม และเมื่อมีพระเจ้าแผ่นดิน เจ้านายจากส่วนกลางเสด็จมาเยี่ยมเยียนพลกนิกร เช่น ในครั้งที่รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสเมืองนคร เจ้าเมืองก็ได้จัดโนราถวายหน้าพระธาตุ นักวิชาการบางท่าน อาทิ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์

(2525:104) กล่าวว่า ในราเป็นวัฒนธรรมอินเดีย แพร่กระจายผ่านชาวและมลายู แล้วเข้าสู่จังหวัดภาคใต้ของไทย แต่บางกระแสเชื่อว่า ในราเป็นแบบแผนศิลปะการแสดงพื้นนครศรีธรรมราชรับจากอยุธยา

กล่าวกันว่า หนังสติ่งหรือละครเงา (shadow plays) เพื่อความบันเทิงในยามค่ำคืน ใช้ตัวหนังสติ่งเป็นตัวละคร มีบทพากษ์และรจนาที่ผสมกลมกลืนกับดนตรีพื้นบ้าน (วิมล คำศรี 2540ข) เป็นศิลปะการแสดงของชาว ที่แพร่เข้าสู่ภาคใต้ของไทยในสมัยอาณาจักรศรีวิชัย และมีการละเล่นที่พัทลุงก่อน แต่มารุ่งเรืองในนครศรีธรรมราช⁴ ส่วนเพลงบอกเป็นศิลปะการแสดงที่ผูกพันอยู่กับประเพณีสงกรานต์ ในอดีตเมื่อถึงปลายเดือนสี่ จนถึงสิ้นเดือนห้าอันเป็นระยะตรุษสงกรานต์ จะเป็นช่วงคณะเพลงบอกจะออกตระเวนแสดงตามชุมชนชนบท เพลงบอกได้ถือกำเนิดขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่นำข่าวและรายละเอียดการประกาศสงกรานต์ประจำปีไปบอกเล่าให้ชาวบ้านทั่วไปได้ทราบ เพลงบอกคณะหนึ่งจะตระเวนตั้งแต่บ่ายจนค่ำไปตามบ้านต่าง ๆ ส่วนมากจะเป็นบ้านที่แม่เพลงรู้จักดี เนื้อความเพลงบอกจะเริ่มคำไหว้ ทักทาย ถวายพรของบ้าน จากนั้นหากเจ้าของบ้านสนใจอยากทราบว่าข่าวสงกรานต์ว่า ปีนี้นางสงกรานต์ชื่ออะไร ชื่ออะไรเป็นพาหนะ ข้าวปลาธัญญาหารเป็นอย่างไร นาคให้น้ำกี่ตัว ฝนตกกี่ท่า ข้าวกล้าได้ผลหรือไม่ประการใด ก็จะขอให้พวกเพลงบอกร้องให้ฟัง พวกเพลงบอกซึ่งรู้เกณฑ์คำนวณเรื่องนี้มาก่อนจะร้องเพลงตอบให้ทราบ จนเป็นที่พอใจของเจ้าของบ้าน ต่อจากนั้นจึงจะรำลาไปบ้านอื่น

ศิลปินพื้นบ้านในอดีต คงมิได้มีการรวมตัวกันและแยกตัวจากชาวบ้านทั่วไปเป็นองค์กรเฉพาะ กล่าวคือครูโนรา หนังสติ่งและเพลงบอก แม้จะเป็นปัญญาชนท้องถิ่น แต่คนกลุ่มนี้มีได้ประกอบอาชีพศิลปินเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังคงเป็นชาวบ้าน ทำนาทำสวน การรวมตัวที่อาจถือได้ว่าเป็นองค์กร คงจะเป็นการรวมตัวกันในรูปของคณะที่มีหัวหน้า ผู้ช่วย ผู้เล่นดนตรี เพื่อให้การแสดงดำเนินไปได้ เช่น หนังสติ่งคณะหนึ่งประกอบด้วยคน 5 - 8 คน ทำหน้าที่เป็นคนขับบทหรือเป็นนายหนังหนึ่งคน--ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าคณะ ลูกคู่ทำหน้าที่ประโคมดนตรีประมาณ 4-5 คน ในราคณะหนึ่งประกอบด้วยคน 13 คนเป็นอย่างน้อย คือ ตัวครูผู้คุมคณะ 1 คน ตัวนายโรง 1 คน ตัวพระ 1 คน ตัวนาง 1 คน ตัวตลก 1 คน นางรำ 3-6 คน เพลงบอกประกอบด้วยแม่เพลง 1 คนและลูกคู่ประมาณ 3-4 คน (ดูรายละเอียดในประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2515:104-114)

ศิลปินพื้นบ้าน เริ่มมีการรวมตัวในลักษณะองค์กรสมัยใหม่เมื่อประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมา ทั้งนี้คงเป็นเพราะในอดีตศิลปะการแสดงพื้นบ้านยังเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายของผู้คน⁵ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ (2515) กล่าวไว้เมื่อปี 2513 ว่า ศิลปะการแสดงโดยเฉพาะหนังสติ่งและโนรานั้นเป็นที่นิยมแพร่หลาย ครูเพลงเด่นดังมี อาทิ หนังสือขี้ หนังสือพร้อม หนังสือเล่าขานน้อย เชียงใหม่ หนังสือปรีชา ร่อนพิบูลย์ ความนิยมดังกล่าวจึงทำให้ไม่มีความจำเป็นที่จะตั้งกลุ่มเพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของกลุ่ม หรือไม่จำเป็นต้องตั้งกลุ่มขึ้นมาทำหน้าที่พิทักษ์ฟื้นฟูแต่ประการใด

⁴ กำเนิดหนังสติ่งภาคใต้เป็นประเด็นที่ยังถกเถียงกันไม่จบ โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมในสุจิตต์ พงษ์ไพบูลย์ (2522) จุลม หนูทอง (2528 และ 2537) และ Smithies and Euayporn Kerdchouay (1975)

⁵ Michael Smithies and Euayporn Kerdchouay (1975:130) กล่าวว่าในช่วงประมาณก่อนและต้นทศวรรษที่ 1970 หนังสติ่งค่อนข้างจะเป็นที่นิยมแพร่หลายในภาคใต้ โดยเฉพาะในนครศรีธรรมราชนั้น งานเทศกาลในรอบปีไม่อาจสิ้นสุดลงได้หากไม่มีหนังสติ่ง หนังสติ่งเป็นที่นิยมของผู้คนมากกว่าสื่อบันเทิงสมัยใหม่ใด ๆ และได้รับการสนับสนุนจากหลายฝ่าย เช่น จากสถานีวิทยุของทพภาคที่ 5 และการแข่งขันหนังสติ่งในเทศกาลต่างที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน เช่น ในงานสงกรานต์เมืองนครศรีธรรมราชปี 2513 นั้นมีหนังสติ่งเข้าแข่งขันถึง 27 คณะ (แสดงในช่วงเวลาเดียวกัน)

อย่างไรก็ดี นครศรีธรรมราชก็เหมือนกับเมืองหรือหมู่บ้านทางไกลอื่นในประเทศไทย ที่ถูกผูกมัดกับการพัฒนาทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมของประเทศและของโลก อันส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ และส่งผลกระทบต่อสถานะและบทบาทศิลปินพื้นบ้าน การพัฒนาจากหน่วยงานรัฐ ทั้งด้านการศึกษา สังคม เศรษฐกิจ โดยเฉพาะในรอบ 30 - 40 ปีที่ผ่านมา ทำให้ชุมชนชนบทและชุมชนเมืองนครศรีธรรมราช ต้องเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงจากข้างนอกมากขึ้น สื่อ ศิลปะการแสดงและวัฒนธรรมเมืองเริ่มเข้ามามีบทบาทและเป็นที่ยอมรับของประชาชนในท้องถิ่นมากขึ้น เทคโนโลยีการสื่อสาร ความบันเทิงรูปแบบใหม่ เช่น วิทยุ โทรศัพท์ ดนตรีลูกทุ่ง ดนตรีสากล ภาพยนตร์ได้สัมผัสและแสดงบทบาทต่อคนนครศรีธรรมราชมากยิ่งขึ้น ทำให้สถานภาพศิลปินพื้นบ้านและความนิยมต่อศิลปะการแสดงพื้นบ้านลดลง

ศิลปะการแสดงพื้นบ้านบางอย่างสูญหายไป เช่น คำตัก เพลงเรือ ลิเกป่า กานห่อ อย่างไรก็ดี ประมาณว่าปัจจุบันนครศรีธรรมราชมีนักแสดง กลุ่มลูกคู่ นักประดิษฐ์อุปกรณ์ประกอบการแสดงหนังตะลุง ในราเพลงบอกประมาณ 500 คน คณะหนังตะลุงประมาณ 60 คณะ⁶ กลุ่มศิลปินพื้นบ้านส่วนใหญ่ไม่สามารถประกอบอาชีพศิลปะการแสดงเลี้ยงครอบครัวได้ ประกอบกับประเมินว่าศิลปินพื้นบ้านกำลังถูกคุกคามจากสื่อและวัฒนธรรมจากส่วนกลางและตะวันตก จึงทำให้ศิลปินพื้นบ้านหันมารวมตัวกัน เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของกลุ่ม กระตุ้นจิตสำนึกของผู้คนและอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปการแสดงพื้นบ้าน ตารางที่ 4 สรุปพัฒนาการการรวมตัวขององค์กรศิลปินพื้นบ้าน

องค์กรศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัยจัดโครงสร้างการประสานงานเป็น 3 ระดับและให้ชื่อแตกต่างกัน คือ ระดับภาคเรียกว่า “สหภาพพันธ์ศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัย” ระดับจังหวัดเรียกว่า “สหพันธ์ชมรมศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัย” ระดับอำเภอและกิ่งอำเภอเรียกว่า “ชมรมศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัย” ดังแสดงในแผนภาพที่ 2

ชมรมศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัยระดับอำเภอ/กิ่งอำเภอ เป็นองค์กรที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรวมกลุ่มศิลปินพื้นบ้านเป็นองค์กรเครือข่าย ไว้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และพัฒนาวัฒนธรรมแบบยั่งยืน ส่งเสริมขวัญและกำลังใจแก่ศิลปินพื้นบ้าน จัดได้ว่าเป็นองค์กรหลักของกลุ่มศิลปินพื้นบ้านนครศรีธรรมราชและภาคใต้ในขณะนี้ องค์กรศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัยจังหวัดนครศรีธรรมราชมีทั้งสิ้น 17 องค์กร แบ่งเป็น ชมรมศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัยกิ่งอำเภอ/อำเภอ 16 องค์กร และสหพันธ์ชมรมศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัยจังหวัดนครศรีธรรมราช 1 องค์กร (ดูรายชื่อชมรมศิลปินพื้นบ้านในภาคผนวก 1) ชมรมศิลปินพื้นบ้านระดับอำเภอและกิ่งอำเภอมีสมาชิกประมาณ 30 คนต่อชมรม⁷

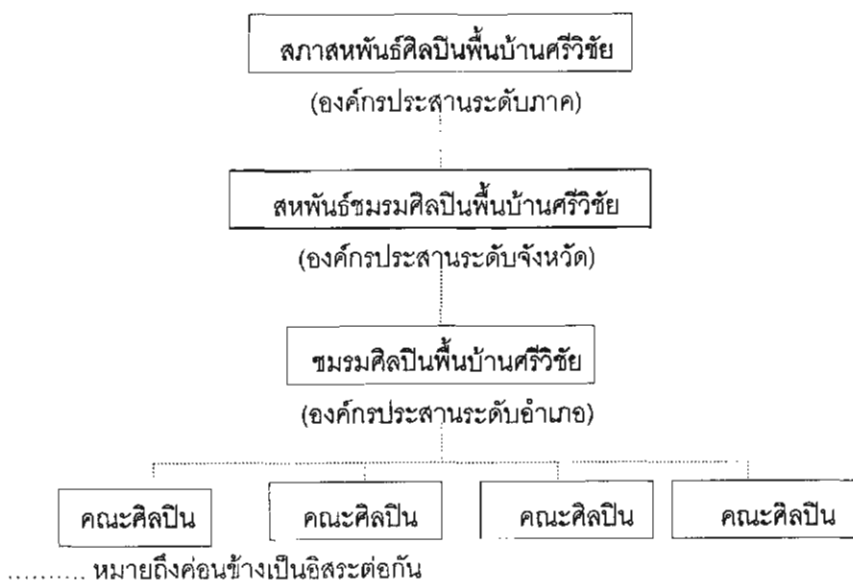
⁶ ประเมินโดยหนังสือเศรษฐกิจ สังคม ศิลปะ-น่ายกย่องสหพันธ์ชมรมศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัยนครศรีธรรมราช มีนาคม 2541

⁷ ประเมินโดยหนังสือเศรษฐกิจ สังคม ศิลปะ บันทึกรับผิดชอบ มีนาคม 2541

ตารางที่ 4: แสดงพัฒนาการองค์กรศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัย

ปี พ.ศ.	เหตุการณ์
2521-2524	- ศิลปินพื้นบ้านหนังตะลุงมืงตะวันตก 3 จังหวัด คือ ภูเก็ต พังงา และกระบี่ จัดตั้งเป็น "กลุ่มศิลปินหนังตะลุงมืงตะวันตก" โดยมีกิจกรรมแข่งขันชิงแชมป์หนังตะลุง จัดประชุมสัมมนาศิลปินหนังตะลุง เชิญศิลปินจังหวัดนครศรีธรรมราชเข้าร่วมเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมทางวิทยุและโทรทัศน์ การแสวงหาเครือข่ายลงชื่อเป็นบัญชีนางว่า ยื่นต่อสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและผู้เกี่ยวข้องเพื่อนำมาพัฒนาทรัพยากรกลางแปลง
2525	- ยกฐานะกลุ่มศิลปินหนังตะลุงมืงตะวันตกเป็นสมาคมหนังตะลุงแห่งประเทศไทย โดยมีตัวแทนศิลปินพื้นบ้านจากนครศรีธรรมราช 3 คน ร่วมเป็นคณะกรรมการบริหารสมาคมชุดแรก สมาคมหนังตะลุงดำเนินงานไปจนถึงสิ้นปี 2526 มีข้อสรุปผลการดำเนินงานดังนี้ 1) ศิลปินพื้นบ้าน ไม่เหมาะสมที่จะรวมตัวกันเป็นองค์กรเอกชนอย่างสมาคม 2) ศิลปินพื้นบ้าน ไม่เหมาะสมที่จะรวมตัวเป็นองค์กรใหญ่ระดับภาคเพียงองค์เดียว และ 3) องค์กรศิลปินพื้นบ้าน ต้องมีผู้นำตามธรรมชาติ ที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกเป็นผู้สนับสนุนองค์กรจึงจะสามารถดำเนินงานไปราบรื่น
2526-2532	- ศิลปินหนังตะลุงอำเภอหัวไทร จ. นครศรีธรรมราช รวมตัวกันก่อตั้งชมรมหนังตะลุงอำเภอหัวไทร ทำกิจกรรมแสวงหาความร่วมมือจากส่วนราชการและนักธุรกิจที่ประมุลจัดงานเทศกาลหรือนักจัดรายการสวนสนุก เพื่อจัดการแข่งขันหนังตะลุงชิงรางวัลทุกวัน ที่ 10-12 สิงหาคม ของทุกปี
2528	- ศิลปินหนังตะลุง รวมตัวก่อตั้งชมรมศิลปินหนังตะลุง 14 จังหวัดภาคใต้ โดย จ.ส.อ.เจริญ คลิ่งทอง นักจัดรายการวิทยุชื่อดังทางสถานีวิทยุกองทัพภาคที่ 4 เป็นประธานคณะกรรมการบริหารชมรม การดำเนินงานของชมรม เน้นการประสานรับผิดชอบการจ้างงานแสดง โดยมีสื่อวิทยุเป็นแหล่งเผยแพร่การแสดงหนังตะลุง ในรา เพลงบอกและกระจายข่าวภายในกลุ่มศิลปินภาคใต้
2534-2535	- ชมรมหนังตะลุงอำเภอหัวไทรพัฒนาเป็นสหพันธ์ศิลปินถิ่นหัวไทร โดยรวมศิลปินโนราและเพลงบอกเข้าเป็นสมาชิก กิจกรรมเน้นการพัฒนาวิถีชีวิต เช่น เกษตรกรรมธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สื่อสร้างสรรค์ ฯลฯ
2538-2540	- ศิลปินพื้นบ้าน 14 ภาคได้หลายกลุ่มรวมตัวกันก่อตั้งสหพันธ์ชมรมศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัย

แผนภาพที่ 2 : แสดงการจัดโครงสร้างของชมรมศิลปินพื้นบ้าน



องค์กรศิลปพื้นบ้านศรีวิชัย จัดรูปแบบองค์กรที่มีโครงสร้างเหมือนกันตั้งแต่ระดับชมรม (อำเภอ/กิ่งอำเภอ) สหพันธ์ (จังหวัด) และสหภาพพันธ์ (ระดับภาค) โดยมีโครงสร้างที่ส่งเสริมความร่วมมือในลักษณะเบญจภาคี กล่าวคือ เปิดโอกาสให้คณะกรรมการบริหารมาจากนักวิชาการ นักพัฒนาองค์กรเอกชน สื่อมวลชน ข้าราชการและศิลปินพื้นบ้าน นอกจากนี้ยังให้ผู้สนับสนุนศิลปินพื้นบ้าน มีส่วนร่วมในการบริหารงานองค์กรด้วย กิจกรรมมี อาทิ รวบรวมรายชื่อศิลปินพื้นบ้านทุกประเภท และคัดสรรให้รางวัลประกาศเกียรติคุณประจำปี ตั้งแต่ระดับศิลปินหมู่บ้าน ศิลปินแห่งตำบล ศิลปินแห่งอำเภอ ศิลปินแห่งจังหวัด ศิลปินแห่งภาคใต้ ศิลปินผู้มีผลงานด้านศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านศรีวิชัยดีเด่น ผู้สนับสนุนศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัยดีเด่น กิจกรรมสวัสดิการ ธนาคารศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัย จัดประชุม สัมมนา เรียกร้อง วิเคราะห์ การจัดร้านสินค้าภูมิปัญญาท้องถิ่น(โดยเฉพาะที่ อ. หัวไทร) รวมถึงร่วมเคลื่อนไหวทางสังคม เช่น การเรียกร้องรัฐธรรมนูญ เป็นต้น

องค์กรสื่อท้องถิ่น

สื่อท้องถิ่นนครศรีธรรมราชค่อนข้างจะสัมพันธ์กับการเมืองสมัยใหม่ นับตั้งแต่คณะราษฎร ทำการปฏิวัติยึดอำนาจการปกครองประเทศจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบบประชาธิปไตย เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 และมีการจัดตั้งรัฐบาลขึ้นบริหารประเทศ โดยจัดให้มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรครั้งแรกในปี 2476 ต่อมามีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลโดยการทำรัฐประหารสลับการเลือกตั้งหลายครั้ง จนกระทั่งในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ได้ตราพระราชบัญญัติพรรคการเมืองในปี พ.ศ. 2498 และได้มีการจดทะเบียนพรรคการเมืองพรรคเสรีมนังคศิลา ซึ่งมีจอมพลแปลก พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีเป็นหัวหน้าและได้รวบรวมผู้แทนราษฎรต่างจังหวัดเข้าพรรคจำนวนมาก

ในปี 2498 นายนิคม อุprmัย ผู้แทนราษฎรจังหวัดนครศรีธรรมราช ที่เข้าเป็นสมาชิกพรรคเสรีมนังคศิลา ได้ออกหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นฉบับแรก คือ หนังสือพิมพ์เสรีนคร มีจุดมุ่งหมายเพื่อโฆษณาหาเสียงให้พรรค เนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งเผยแพร่ข่าวสารของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามและโจมตีพรรคประชาธิปัตย์ พรรคประชาธิปัตย์ได้ออกหนังสือพิมพ์ของตน คือ หนังสือพิมพ์เสียงราษฎร เพื่อใช้หาเสียงแข่งกับพรรคเสรีมนังคศิลา

เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำรัฐประหารยึดอำนาจจากจอมพล ป. พิบูลสงครามในปลายปี 2500 พรรคเสรีมนังคศิลาต้องยุบไปพร้อมหนังสือพิมพ์เสรีนคร แต่หนังสือพิมพ์เสียงราษฎรยังคงดำเนินกิจการต่อ หลังปี 2501 รัฐสว่นกลางได้ฉีกรัฐธรรมนูญและใช้อำนาจรัฐปิดปากและปิดกั้นการชุมนุมทางการเมืองทุกประเภท พรรคประชาธิปัตย์หยุดกิจกรรม แต่หนังสือพิมพ์เสียงราษฎรยังคงอยู่และทวีความเข้มข้นของเนื้อ ด้วยผู้ก่อตั้งที่มีอำนาจและบารมีนักการเมืองเก่า เช่น นายไสว สวัสดิสาร นายปรีดา ด้านตระกูล ผู้แทนราษฎรจังหวัดนครศรีธรรมราช

ช่วงหลังปี 2500 การติดตามข้อมูลข่าวสารของประชาชนในนครศรีธรรมราช อาศัยหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นเป็นหลัก เพราะการติดต่อสื่อสารยังไม่สะดวก เช่น โทรศัพท์ไม่สามารถรับสัญญาณแพร่ภาพได้ สถานีวิทยุท้องถิ่นยังไม่มีการจัดตั้ง สภาวะดังกล่าวทำให้หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นได้รับความนิยมอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะเมื่อคราวเกิดวาทภัยครั้งใหญ่ที่แหลมตะลุมพุกปี 2505 มีประชากรบาดเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมาก หนังสือพิมพ์เสียง

ราษฎรได้ตีพิมพ์ชาวนี้นับเดือน มียอดจำหน่ายสูงสุดถึงวันละ 12,000 ฉบับ และขยายการจำหน่ายไปยังจังหวัดใหญ่ทางภาคใต้ ที่สงขลา ภูเก็ต สุราษฎร์ธานี รวมทั้งเพิ่มนักข่าวพนักงานจนกล่าวได้ว่าในสมัยนั้นหนังสือพิมพ์เสียงราษฎรเป็นแหล่งผลิตข่าวของภาคใต้แต่เพียงผู้เดียว

อย่างไรก็ตาม ในภาวะที่บ้านเมืองอยู่ภายใต้การปกครองแบบเผด็จการ ประชาชนหวาดเกรงอำนาจรัฐและอิทธิพลมืด มีข้าราชการบางคนร่วมกับพ่อค้า ทำการทุจริตและกระทำผิดกฎหมาย ไม่มีผู้ใดเอาผิดได้ หนังสือพิมพ์เสียงราษฎร ภายใต้การบริหารของคุณสุรินทร์ มาศดิตถ์ ได้ตีแผ่การทุจริต ข้าราชการรังแกประชาชนอย่างต่อเนื่อง โดยไม่เกรงกลัวอิทธิพลใด ทั้งยังเปิดคอลัมน์ให้ประชาชนร้องทุกข์ ปัญหาความเดือดร้อนฉิบาอะจนมีผลให้ข้าราชการบางคนต้องถูกโยกย้ายจากพื้นที่

หนังสือพิมพ์เสียงราษฎรยังคงเสนอข่าวการทุจริต ประพฤติมิชอบในภาครัฐ สร้างความไม่พอใจแก่ผู้บริหารบ้านเมืองในขณะนั้น จนในที่สุดเกิดความขัดแย้งรุนแรงระหว่างหนังสือพิมพ์กับรัฐท้องถิ่น จนนายสันต์ เอกมหาชัย ผู้ว่าราชการจังหวัด ใช้อำนาจสั่งปิดหนังสือพิมพ์ในปี พ.ศ. 2507 ทำให้นายสุรินทร์ มาศดิตถ์ต้องย้ายไปเปิดหนังสือพิมพ์ฉบับใหม่ที่สงขลา ใช้ชื่อว่าหนังสือพิมพ์มวลชน ส่งมาจำหน่ายที่นครศรีธรรมราช ต่อมามีการเจรจาตกลง จึงกลับมาดำเนินกิจการหนังสือพิมพ์เสียงราษฎรอีกครั้ง โดยยังคงมีเนื้อหาเสนอที่เข้มข้น และรุนแรงเช่นเดิม

หลังการล้มเลิกรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มีการเลือกตั้งใหม่ในปี 2512 นายสุรินทร์ มาศดิตถ์ลงสมัครและได้รับเลือกเป็นผู้แทนราษฎรพรรคประชาธิปัตย์ หนังสือพิมพ์เสียงราษฎรได้นำเสนอข่าวสารของพรรคประชาธิปัตย์เป็นด้านหลัก แต่ในช่วงนั้นได้เกิดหนังสือพิมพ์ฉบับใหม่ ชื่อ หนังสือพิมพ์เมืองใต้ ก่อตั้งโดยคุณสมนึก เกตุชาติใช้เป็นสื่อสำหรับหาเสียงที่ผู้ก่อตั้งลงรับสมัครเป็นผู้แทนราษฎร

ช่วงปี 2517-2519 มีหนังสือพิมพ์อีกฉบับที่ก่อตั้งเพื่อใช้เป็นฐานเสียงทางการเมือง คือ หนังสือพิมพ์พิทักษ์ชน ตีพิมพ์ได้ประมาณ 3 ปี ก็เลิกล้มไป เนื่องจากผู้ก่อตั้งเสียชีวิต หนังสือพิมพ์ในระยะหลัง มีกลุ่มนักธุรกิจและนักการเมือง ก่อตั้งมากหลายฉบับ เช่น เสียงราษฎร หลักเมือง นครนิวส์ ทักษิณใหม่ เสียงประชาชน ไทใต้ก้าวหน้า ฐานธุรกิจ ทักษิณธุรกิจ ส่วนใหญ่เลิกกิจการ

สถานีวิทยุกระจายเสียงในนครศรีธรรมราชเริ่มก่อตั้งเมื่อปี 2505 สถานีแรกคือ สถานีวิทยุกระจายเสียงมณฑลทหารบกที่ 5 ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นสถานีวิทยุกระจายเสียงกองทัพบกที่ 4 นำเสนอข่าวสาร ข่าวยุทธการเป็นด้านหลักและเริ่มมีรายการบันเทิงเปิดเพลงลูกทุ่ง ลูกกรุง ดนตรีพื้นบ้านสลับโฆษณาสินค้า ในยุคที่มีความขัดแย้งทางการเมือง ปี 2515 รัฐบาลได้จัดตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดนครศรีธรรมราช และสถานีวิทยุกระจายเสียงตำรวจตระเวนชายแดน อ.ทุ่งสง เพื่อเสนอข่าวรัฐบาลต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นสำคัญ เมื่อเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงดีขึ้น เศรษฐกิจพัฒนาไปมาก มีหน่วยงานเข้ามาจัดตั้งสถานีวิทยุเพิ่มขึ้น คือ ในช่วงปี 2531-2532 มีการก่อตั้งสถานีวิทยุ อ.ส.ม.ท. และสถานีวิทยุ ส.ว.พ. (สถานีวิทยุพิทักษ์สันติราษฎร์) มุ่งให้ความบันเทิงและการค้าเป็นหลัก

สื่อโทรทัศน์เริ่มมีการจัดตั้งในนครศรีธรรมราช และเริ่มแพร่ภาพออกอากาศในปี 2532 สถานีโทรทัศน์ที่จัดตั้งคือ สถานีโทรทัศน์จังหวัดนครศรีธรรมราช สถานีดังกล่าวรับสัญญาณจากสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 กรุงเทพมหานคร นำเสนอรายการที่ถ่ายทอดจากส่วนกลางเป็นหลักและมีรายการที่ผลิตเองด้านธรรมะ

บันเทิง สาธารณสุข และการแสดงพื้นบ้าน ในระยะหลังสื่อโทรทัศน์ส่วนใหญ่รับสัญญาณถ่ายทอดจากส่วนกลาง และมี“เคเบิลทีวี” ที่ดำเนินงานโดยกลุ่มธุรกิจจังหวัด

นครศรีธรรมราชมีสื่อสิ่งพิมพ์อื่นค่อนข้างหลากหลาย และที่ตีพิมพ์ต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน ได้แก่ *สารนครศรีธรรมราช* จัดทำโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช เริ่มก่อตั้งปี 2513 ออกรายเดือน นำเสนอข่าวสารของราชการ ผลงานของจังหวัดและสมาชิกสภาจังหวัด เน้นเนื้อหาเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรม ประเพณี การท่องเที่ยวและข้อมูลเชิงวิชาการประวัติศาสตร์ กล่าวได้ว่าเป็นสื่อสิ่งพิมพ์ของรัฐ/องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นที่จัดทำมานานต่อเนื่องถึงปัจจุบัน

ในระยะหลังหน่วยงานของรัฐ สถาบันการศึกษา องค์กรเอกชนในท้องถิ่น เริ่มผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ขององค์กร เพื่อมุ่งประชาสัมพันธ์ข่าวสารงานองค์กร เสริมด้วยเนื้อหาที่เป็นบทความวิชาการ บทความด้านสิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรมและแสดงความคิดเห็นเพื่อสาธารณะ เช่น *วารสารวิชา ทรายแก้ว* (สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช) *จดหมายข่าวนาคร-บวรรัตน์* (สวนสร้างสรรค์นาคร-บวรรัตน์) *จดหมายข่าวราชวิน* (กลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์สิ่งแวดล้อม) *จุลสารขวัญข้าว* (กลุ่มเยาวชนเพื่อสิ่งแวดล้อมนครศรีธรรมราช) *กระโจมไฟ* (เทศบาลเมืองปากพอง) *ข่าวหลวงอรรณ* (ผลิตโดยคุณอรรณกร พรหมมาศ อดีตผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น)

กล่าวโดยสรุป สื่อที่มีอยู่ในนครศรีธรรมราชปัจจุบัน จำแนกเป็นหนังสือพิมพ์ 3 ฉบับ วารสาร 2 ฉบับ จุลสารและจดหมายข่าว 6 ฉบับ สถานีวิทยุ 7 สถานี สถานีโทรทัศน์ 1 สถานี ดังรายละเอียดข้างล่าง อย่างไรก็ตามสื่อท้องถิ่นนครศรีธรรมราช จนถึงปัจจุบันยังมิได้มีการรวมตัวกันในรูปขององค์กรประชาสัมพันธ์ ในลักษณะของชมรมหรือสมาคม

1. หนังสือพิมพ์เมืองใต้ เริ่มตีพิมพ์ปี 2521 ปัจจุบันตีพิมพ์สัปดาห์ละ 2 ฉบับ ยอดพิมพ์ประมาณ 2,000 ฉบับ
2. หนังสือพิมพ์เสียงราษฎร์รายสัปดาห์ ก่อตั้งปี 2500 ยอดพิมพ์ประมาณ 2,000 ฉบับ
3. หนังสือพิมพ์เสรีราษฎร์ ราย 3 วัน ก่อตั้งปี 2519 ยอดพิมพ์ประมาณ 2,000 ฉบับ
4. *วารสารวิชา* ผลิตโดยสถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช ก่อตั้งเมื่อปี 2522 มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) เผยแพร่ศิลปวิทยาการ ความรู้ความคิดเห็นใหม่ๆ ในแขนงวิชาที่เปิดสอนในสถาบัน และ (2) เพื่อส่งเสริมให้อาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอผลงานทางวิชาการและงานวิจัย ตีพิมพ์ปีละ 2 ฉบับ
5. *สารนครศรีธรรมราช* วารสารรายเดือน ผลิตโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดนครศรีธรรมราช ก่อตั้งเมื่อปี 2513 วัตถุประสงค์ (1) เพื่อเสนอข่าวสารของราชการ แลกผลงานของจังหวัดและสภาจังหวัด (2) เพื่อส่งเสริมการศึกษา ศาสนาและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี (3) เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว และการพัฒนาบ้านเมือง และ (4) เพื่อเป็นสื่อสัมพันธ์ระหว่างข้าราชการกับประชาชน
6. *ขวัญข้าว จุลสาร* ราย 2 เดือนของกลุ่มเยาวชนเพื่อสิ่งแวดล้อมนครศรีธรรมราช ก่อตั้งปี 2540 วัตถุประสงค์เพื่อ (1) เผยแพร่ข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม (2) แลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้านสิ่งแวดล้อม และ (3) เป็นเวทีของประชาชนในการนำเสนอทัศนด้านสิ่งแวดล้อม

7. **จดหมายข่าวนาคร-บวรรัตน์** จุลสารรายเดือน ผลิตโดย สโมสรสร้างสรรค์นาคร-บวรรัตน์ ก่อตั้งเมื่อปี 2527 เป้าประสงค์เพื่อการนำเสนอเนื้อหาเรื่องราวสาธารณะ กิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม
8. **จดหมายข่าวรางวัล** จุลสารรายเดือน ผลิตโดยกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์สิ่งแวดล้อม นครศรีธรรมราช ก่อตั้งเมื่อปี 2535
9. **กระโจมไฟ** เป็นวารสารรายเดือน ออกโดยฝ่ายประชาสัมพันธ์เทศบาลเมืองปากพองนับตั้งแต่ปี 2533 วัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ข่าวสารของเทศบาลเมืองปากพอง
10. **สารวลัยลักษณ์** เป็นจดหมายข่าวรายเดือนของมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ เริ่มตีพิมพ์นับตั้งแต่ปี 2535 วัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ข่าวสารของมหาวิทยาลัย บางฉบับบรรจุบทความด้านสังคมและศิลปวัฒนธรรมภาคใต้
11. **ข่าวหลวงอรุณ** ผลิตโดยคุณอรุณกร พรหมมาศ อดีตผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น (ออกรายสัปดาห์ เพื่อแจกจ่ายตามร้านกาแฟชุมชนในอำเภอพรหมคีรี)
12. **สถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย จังหวัดนครศรีธรรมราช** เริ่มแพร่ภาพออกอากาศในปี 2532 รับสัญญาณจากสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 กรุงเทพมหานคร
13. **สถานีวิทยุกระจายเสียงมณฑลทหารบกที่ 4** ก่อตั้งในปี 2505 ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นสถานีวิทยุกระจายเสียงกองทัพภาคที่ 4
14. **สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดนครศรีธรรมราช** กระจายเสียงด้วยระบบ FM ความถี่ 93.5 เมกะเฮิร์ตซ์ ระบบ AM ด้วยความถี่ 639 เมกะเฮิร์ตซ์
15. **สถานีวิทยุกระจายเสียง วปอ. เขต 8 อ.ทุ่งสง** กระจายเสียงด้วยระบบ AM ความถี่ 1284 กิโลเฮิร์ตซ์
16. **สถานีวิทยุกระจายเสียง ตชด. เขต 8 ทุ่งสง** กระจายเสียงด้วยระบบ FM ความถี่ 92.5 เมกะเฮิร์ตซ์
17. **สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย อ. ทุ่งสง** กระจายเสียงด้วยระบบ FM ความถี่ 97 เมกะเฮิร์ตซ์
18. **สถานีวิทยุกระจายเสียงพิทักษ์สันติราช อ. เมือง จ. นครศรีธรรมราช** กระจายเสียงด้วยระบบ FM ความถี่ 91.5 เมกะเฮิร์ตซ์
19. **สถานีวิทยุกระจายเสียง อ.ส.ม.ท. จังหวัดนครศรีธรรมราช** กระจายเสียงด้วยระบบ FM ความถี่ 104.5 เมกะเฮิร์ตซ์

องค์กรสาธารณกุศลและองค์กรพัฒนาเอกชน

องค์กรพัฒนาเอกชนหรือ NGOs (Non-Government Organizations) หมายถึง องค์กรที่มีชื่อองค์กรรัฐและไม่ใช่องค์กรธุรกิจห้างร้านที่จัดตั้งขึ้นเพื่อแสวงหากำไร แต่หมายถึงองค์กรสาธารณะประโยชน์ ที่ทำงานเพื่อพัฒนาสังคม เน้นการพัฒนาคนและการมีส่วนร่วมของประชาชน องค์กรดังกล่าวเป็นได้ทั้งองค์กรที่มีสถานภาพเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายและองค์กรอิสระที่ไม่ได้เป็นนิติบุคคล องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรสาธารณกุศล (Voluntary Organizations) ต่างก็เป็นองค์กรที่อยู่ตรงกลาง (third sector) ระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน

และตั้งขึ้นมาเพื่อประโยชน์สาธารณะ แต่องค์กร 2 ประเภทมีความหมายต่างกันอยู่บ้างคือ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรสาธารณกุศลต่างก็เป็นองค์กรที่ตั้งขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือสังคม แต่องค์กรสาธารณกุศลส่วนใหญ่จะเน้นงานด้านการสงเคราะห์ มากกว่างานพัฒนาชุมชนที่เน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ซึ่งการดำเนินการในลักษณะหลังนี้เป็นงานที่องค์กรพัฒนาเอกชนดำเนินการ อย่างไรก็ดี การนำเสนอภาพขององค์กรทั้งสองประเภทในที่นี้มุ่งชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการ และสภาพขององค์กรดังกล่าวในปัจจุบัน

งานศึกษาของ Korten (1990) ชี้ให้เห็นว่า องค์กรที่ทำงานเพื่อส่วนรวม (public interest) ทั้งในประเทศโลกที่สามและโลกที่พัฒนาแล้วนั้น ต่างเริ่มต้นจากองค์กรสาธารณกุศลแล้วพัฒนาต่อเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนในภายหลัง การพัฒนาขององค์กรที่ทำงานเพื่อประโยชน์สาธารณะในนครศรีธรรมราชก็เช่นกัน คือ พัฒนาจากองค์กรสาธารณกุศลสู่องค์กรพัฒนาเอกชน

องค์กรสาธารณกุศลในนครศรีธรรมราชพัฒนาจากกลุ่มชาวจีน ที่เดินทางเข้ามาทำมาค้าขายในยุคต้นรัตนโกสินทร์ การรวมตัวของกลุ่มคนจีนดังกล่าว คงมีการรวมตัวกันในลักษณะกลุ่มคนจีนต่างแดน ที่ต้องให้ความช่วยเหลือกันและกัน การรวมตัวในลักษณะนี้ไม่อาจถือได้ว่าเป็นรวมตัวขององค์กรสาธารณกุศลในความหมายปัจจุบัน หน่ออ่อนขององค์กรสาธารณกุศลอีกรูปหนึ่งเริ่มจากกลุ่มองค์กรศาสนา โดยเฉพาะองค์กรหมอสอนศาสนาชาวอเมริกัน ที่เดินทางเข้ามาสอนศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 5 และได้ทำประโยชน์ให้แก่ผู้คนในท้องถิ่น โดยการก่อตั้งโรงเรียน เช่น American School For Boys และ American School For Girls (ดูศรีธรรมราชศึกษา 2540) และก่อตั้งโรงพยาบาลสมัยใหม่ ที่ให้การรักษาและผ่าตัดคนไข้ พร้อมทั้งแจกจ่ายยารักษาโรคภัย

อย่างไรก็ดี การตั้งกลุ่มและองค์กรสาธารณกุศลในลักษณะสมาคม มูลนิธิ คงเริ่มมาตั้งเมื่อประมาณ 60-70 กว่าปีที่ผ่านมา เช่น การก่อตั้งนครสมาคม สมาคมสตรีนครศรีธรรมราช สมาคมพานิชย์จีนนครศรีธรรมราช ซึ่งก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2467 สมาคมชาวประมงปากพนัง (ก่อตั้งในปี 2501 ดูรายละเอียดในส่วนที่ว่าด้วยองค์กรประมง) ส่วนมูลนิธิที่ได้รับการจัดตั้งในระยะแรก ๆ และยังคงดำเนินการอยู่ในปัจจุบันได้แก่ มูลนิธิสามัคคีปากพนังเก่าสุด (ก่อตั้งเมื่อปี 2504) และมูลนิธิผู้ป่วยโรคเรื้อนโรงพยาบาลนครศรีธรรมราช (ก่อตั้งในปี 2506) เป็นต้น องค์กรสาธารณกุศลในนครศรีธรรมราชเพิ่มจำนวนมากขึ้นหลังปี 2525 อาทิ ช่วงปี 2525-2530 มีสมาคมเกิดขึ้นถึง 33 องค์กร (ทั้งจังหวัด) ช่วง 5 ปีถัดมาก่อตั้งเพิ่มอีก 27 องค์กรและในช่วงปี 2535-2539 ตั้งเพิ่มอีก 34 องค์กร

องค์กรพัฒนาเอกชนภาคใต้เริ่มก่อตั้งเมื่อประมาณปี 2524 จังหวัดแรกที่มีการจัดตั้งคือ สงขลา การก่อตัวขององค์กรเอกชนในนครศรีธรรมราชค่อนข้างจะแตกต่างจากที่อื่น คือ มิได้เกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มที่มุ่งทำงานพัฒนาชนบทโดยตรง แต่ก่อเกิดจากกลุ่มนักคิดนักวรรณกรรม คนกลุ่มนี้--ประกอบด้วยคนจากชมรมดอกไม้นครศรีธรรมราช กลุ่มประภาคาร กลุ่มประกายพรึก ชมรมเพื่อนเรา กลุ่มสานแสงทอง กลุ่มเพื่อนวรรณกรรมและกลุ่มนักศึกษาวรรณศิลป์--ได้รวมตัวกันเฉพาะกิจ เพื่อร่วมจัดงานเฉลิมฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (เมื่อปี 2525) และได้ออกผลงานในนามของกลุ่ม "สองร้อยปี ฤาสันเสดสา" และเกิดเป็นกลุ่มนาคร โดยมีสมาชิกส่วนใหญ่เป็นครูกระจายอยู่ในชนบทของจังหวัดพัทลุง สงขลา สุราษฎร์ธานี และนครศรีธรรมราช

กลุ่มนาครเป็นคนที่ทำงานด้านวัฒนธรรมและวรรณกรรม กิจกรรมที่กลุ่มทำจึงมิใช่การลงไปทำงานกับชาวบ้านในชนบท แต่เน้นกิจกรรมปลูกสำนึกสาธารณะหรือกิจกรรมเพื่อขยายปริมนทลสาธารณะ (public sphere) ให้กับคนในนครศรีธรรมราช อาทิ จัดกิจกรรมสัมมนา พบปะพูดคุย ประชุม จัดหมายเวียน จัดหมายข่าว

เชิฏยนักเขียนที่เป็นคนในจังหวัด นักเขียนซีไรท์ ปัญญาชน บุคคลสำคัญอย่าง อังคาร กัลยาณพงศ์, ไพฑูรย์ ัญญา, ศ. ศิวรักษ์, ศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร และศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี มาพบปะและแสดงปาฐกถากับคนในจังหวัด โดยมีฐานปฏิบัติการอยู่ที่ร้านหนังสือจัดตั้งร้านหนังสือ “นาคร-บวรรัตน์” ซึ่งก่อตั้งโดยกลุ่มนาครในปี 2528

ในระยะหลังกลุ่มนาครได้สร้างสัมพันธ์กับกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน อย่างมูลนิธิโกลคิมทอง องค์กรพัฒนาเอกชนภาคใต้ และได้ร่วมกิจกรรมสร้างสรรค์คนรุ่นใหม่สู่แวดวงองค์กรพัฒนาเอกชน กลุ่มนาครมิใช่องค์กรพัฒนาเอกชนเต็มรูป แต่มีส่วนในการกระตุ้นจิตสำนึกสาธารณะและกระตุ้นการก่อเกิดองค์กรพัฒนาเอกชนในนครศรีธรรมราชในช่วงถัดมา อย่างไรก็ตาม องค์กรพัฒนาเอกชนในนครศรีธรรมราชาก่อเกิดจากสองกระแส กระแสแรกเกิดจากการกระตุ้นของกลุ่มนาคร แต่อีกกระแสมาจากกลุ่มคนที่มีส่วนสัมพันธ์กับการทำงานของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนที่กรุงเทพฯและสงขลา คนกลุ่มหลังได้แก่ ณรงค์ คงมาก, ภูมิ ภาคเมธาวี และเชาวลิต สถาพรนวงศ์ งานที่ดำเนินการโดยคนทั้งสามเริ่มประมาณปี 2539-2530 ซึ่งเป็นงานเชิงเทคนิค ที่มุ่งเปลี่ยนรากฐานทางวัฒนธรรมของคนลุ่มน้ำปากพนัง โดยการเปลี่ยนระบบการเกษตรจากเกษตรกรรมแผนใหม่ไปสู่ระบบเกษตรกรรมยกทรง การดำเนินงานของคนกลุ่มนี้แม้จะไม่ต่อเนื่อง มีการสลายองค์กร เปลี่ยนชื่อ เปลี่ยนคนทำงาน แต่คนทั้งสามยังคงวนเวียนและข้องเกี่ยวกับงานพัฒนาเกษตรกรรมลุ่มน้ำปากพนังทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

ปี 2531 เกิดน้ำท่วมใหญ่ในนครศรีธรรมราช โดยเฉพาะในบริเวณอำเภอลานสกา น้ำท่วมใหญ่ครั้งนี้ได้กระตุ้นสำนึกสาธารณะของผู้คน ที่จะต้องร่วมมือกันฟื้นฟูสภาพสังคมและชุมชน และนำมาซึ่งการเกิดองค์กรพัฒนาเอกชนใหม่ ๆ ในนครศรีธรรมราช อาทิ โครงการพัฒนาอาชีพเสริมเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติบ้านคีรีวง มูลนิธิสถานแสงอรุณ ภาคใต้ (นครศรีธรรมราช) มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย ภาคใต้ (นครศรีธรรมราช) โครงการพัฒนาชุมชนแออัดภาคใต้ (นครศรีธรรมราช) เป็นต้น

ปัจจุบันองค์กรสาธารณกุศลในนครศรีธรรมราชประกอบด้วยมูลนิธิ 110 แห่ง สมาคม 137 แห่ง มูลนิธิและสมาคมดังกล่าวกระจายอยู่ทั่วทุกอำเภอและมีมากที่สุดในเขตอำเภอเมือง ส่วนองค์กรสาธารณกุศลที่รวมตัวกันในลักษณะชมรม กลุ่มและหน่วย เท่าที่สำรวจหยาบ ๆ มีประมาณ 19 แห่ง ซึ่งในความเป็นจริงคาดว่าจะมีอยู่จำนวนมากพอควร

องค์กรสาธารณกุศล ทั้งในรูปสมาคมและมูลนิธิมีอยู่หลายประเภท นายแพทย์บัญชา พงษ์พานิช (2539) จำแนกสมาคมในนครศรีธรรมราชตามวัตถุประสงค์ไว้ 7 ประเภท และมูลนิธิ 8 ประเภท ดังตารางที่ 5 อย่างไรก็ตาม หากแยกตามกิจกรรมที่ทำแล้ว องค์กรสาธารณกุศลดังกล่าวทำกิจกรรมหลากหลายประเภท อาทิ ดำเนินงานทั่วไป (ไม่มีกิจกรรมของตนเอง) สนับสนุนกองทุนการศึกษา เผยแพร่แนวคิดด้านศาสนา (อิสลาม พุทธ เป็นต้น) การแพทย์และอนามัย การกีฬา-นันทนาการ พบปะสังสรรค์ พัฒนาลังคม-ชุมชน อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สวัสดิการ หารางวัลย์ เป็นต้น องค์กรที่จัดอยู่ในประเภทนี้มี อาทิ มูลนิธิวัดท่าโพธิ์ มูลนิธิสงเคราะห์สงฆ์อาภาสโรงพยาบาลนครศรีธรรมราช สมาคมปากนครสัมพันธ์ สมาคมแต่จิวันนครศรีธรรมราช สมาคมมุสลิมนครศรีธรรมราช สมาคมศิษย์เก่าโรงเรียนวัดพังสิงห์ เป็นต้น

ตารางที่ 5: แสดงประเภทและจำนวนองค์กรสาธารณกุศล

ประเภทมูลนิธิ	จำนวน (แห่ง)	ประเภทสมาคม	จำนวน (แห่ง)
1. ด้านการศึกษา	33	1. ด้านอาชีพ	56
2. ด้านศาสนา	33	2. กลุ่มพื้นที่	33
3. ด้านการสงเคราะห์	14	3. ศิษย์เก่า / ผู้ปกครอง	28
4. ด้านเสริมสร้างความสามัคคี	13	4. ด้านศิลปวัฒนธรรม	5
5. ด้านพัฒนาท้องถิ่น	3	5. ด้านการสงเคราะห์	4
6. ด้านการกีฬา	1	6. ดันตะกูล	4
7. เฉพาะเรื่อง	1	7. กลุ่มเฉพาะ	7
8. ไม่ทราบแน่ชัด	12		
รวม	110	รวม	137

ส่วนการรวมตัวกันในลักษณะชมรม กลุ่มและหน่วยนั้น ดำเนินงานด้านการป้องกันอาชญากรรม ด้านความมั่นคง ความสามัคคี จัดกิจกรรมจักรยานยนต์ กาศาต บรรเทาสาธารณภัย รายงานข่าวสาธารณภัย และให้การศึกษาแก่สมาชิก องค์กรที่จัดอยู่ในประเภทนี้ ได้แก่ กลุ่มรถจักรยานยนต์รับจ้าง อ. หัวไทร กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน ต. กระทูน อ. พิปูน กลุ่มอาสาสมัครรักษาความสงบหมู่บ้านข้างกลาง กิ่ง อ. ข้างกลาง ชมรมผู้สื่อข่าวอาชญากรรมทุ่งสง ชมรมวิทยุสมัครเล่น ซี. บึง นคร อ. บางขัน เป็นต้น กลุ่มที่รวมตัวกันค่อนข้างโดดเด่นมี อาทิตชมรมถ่ายภาพนครศรีธรรมราช ซึ่งเริ่มมีการรวมตัวกันมาตั้งแต่ปี 2526 ชมรมดังกล่าวดำเนินการบันทึกภาพสำคัญ ๆ ของนครศรีธรรมราชอย่างรอบด้าน

องค์กรพัฒนาเอกชนในนครศรีธรรมราชปัจจุบันมีประมาณ 10 องค์กร ส่วนใหญ่มุ่งเน้นงานด้านสิ่งแวดล้อม พัฒนาเด็ก พัฒนาอาชีพและการเกษตร ส่งเสริมสิทธิเสรีภาพของประชาชน องค์กรพัฒนาเอกชนส่วนใหญ่เป็น องค์กรทำงานแบบอาสาสมัคร คือ คนทำงานมีงานประจำอยู่แล้ว และแบ่งเวลาเท่าที่มีได้มาทำงานด้านการพัฒนาสังคม ยกเว้นเพียง 4 องค์กรเท่านั้นที่เป็นองค์กรพัฒนาแบบอาชีพ คือ มีคนทำงานเต็มเวลา องค์กรดังกล่าวได้แก่ สมาคมสิทธิเสรีภาพของประชาชนภาคใต้ (นครศรีธรรมราช), มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย ภาคใต้ โครงการพัฒนาอาชีพเสริมเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ บ้านคีรีวง และโครงการพัฒนาชุมชนแออัด ภาคใต้ (ดูรายละเอียดในภาพผนวก 1)

ศักยภาพองค์กรประชาสังคม

ข้อมูลบทที่ 3 ชี้ให้เห็นว่า นครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดที่มีองค์กรประชาสังคมจำนวนมาก Putnam (1993a และ 1993b) และ Mathews (1996) ชี้ว่าองค์กรทางสังคม เป็นช่องทางการสื่อสารของประชาสังคมและเป็นรากฐานของความเข้มแข็งของประชาสังคม บทที่ 4 มุ่งประเมินศักยภาพขององค์กรประชาสังคมในนครศรีธรรมราช โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 4 ส่วน ตามประเภทองค์กร การวัดศักยภาพขององค์กรในที่จะดูจากความต่อเนื่องขององค์กร กิจกรรมและลักษณะการรวมกลุ่มขององค์กร ความเชื่อมโยงขององค์กรกับการสร้างพื้นที่สาธารณะ

องค์กรชาวบ้าน

ข้อมูลบทที่ 3 แสดงให้เห็นว่า องค์กรชาวบ้านนครศรีธรรมราชมีหลากหลายประเภทและจำนวน การรวมกลุ่มมีหลากหลายลักษณะ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กลุ่มองค์กรชาวบ้านที่จะกล่าวถึงในส่วนนี้แยกเป็นกลุ่มตามประเภท และพิจารณาจาก 1) แกมมุมความต่อเนื่องขององค์กร กิจกรรม และ 2) ลักษณะการรวมกลุ่ม การเชื่อมโยงเครือข่ายและการสร้างพื้นที่สาธารณะ

- **กลุ่มองค์กรชุมชนเมือง** หมายถึงองค์กรชาวบ้านที่มีการก่อตั้งในเขตเมืองทั้งสามแห่งในจังหวัด องค์กรชุมชนเมืองมีหลายองค์กรและถูกจัดตั้งในหลายรูปแบบ อย่างไรก็ตาม โดยส่วนใหญ่กลุ่มดังกล่าวไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เนื่องจากต้องเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจในชีวิตประจำวันและขาดการหนุนเสริมอย่างต่อเนื่องและผิดวิธีจากองค์กรการปกครองที่รับผิดชอบ กลุ่มที่ถือได้ว่ามีบทบาทที่โดดเด่น มีเพียงกลุ่มออมทรัพย์และกลุ่มแม่บ้านรวม 5 องค์กรในชุมชนแออัดเทศบาลเมืองนครนครศรีธรรมราช คือ กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนคูขวาง ต. ท่าวัง กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนคูขวาง ต. คลัง กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนมะขามชุม กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนหน้าสถานีรถไฟ และกลุ่มแม่บ้านชุมชนหน้าสถานีรถไฟ ซึ่งกลุ่มดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน คือ โครงการพัฒนาชุมชนแออัดภาคใต้ กระนั้นก็ตาม กลุ่มดังกล่าวบางกลุ่มยังประสบปัญหาขาดคนทำงาน เนื่องจากสภาพทางเศรษฐกิจบีบรัด ส่วนกลุ่มหรือองค์กรชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ยังไม่มีศักยภาพในการพัฒนาและพัฒนากลุ่มของตนเองเท่าที่ควร

- **องค์กรชาวประมง** ปัจจุบันมีประมาณ 13 องค์กร เกิดจากแรงผลักดันของปัญหาที่กลุ่มประมงประสบ กล่าวคือ ประมงพาณิชย์ 5 องค์กรรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือกันเมื่อเกิดภัยทางทะเล แล้วขยายกิจกรรมสู่ด้านอื่น กลุ่มประมงพื้นบ้าน 8 องค์กรรวมตัวกันจากปัญหาเรืออวนลาก-อวนรุนและขยายสู่กิจกรรมอื่น เช่น ออมทรัพย์ และ/หรือกองทุนหมุนเวียน ส่วนกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดำรวมตัวเพราะปัญหาอาหารกุ้งมีราคาแพง และต้องการเรียกร้องขอความช่วยเหลือจากรัฐ กลุ่มประมงพาณิชย์ก่อตั้งตั้งแต่ปี 2501 เป็นต้นมา การรวมตัวของประมงพาณิชย์เป็นการรวมตัวกันเอง กลุ่มประมงพื้นบ้านเพิ่งมีการรวมตัวกันหลังปี 2537 ทั้งนี้โดยได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน และมีเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้นที่รวมตัวกันเอง คือ ชมรมชาวประมงเรือเล็กบ้านในดุ้ง ม. 5 ต. ท่าศาลา อ. ท่าศาลา

องค์กรชาวประมงส่วนใหญ่รวมตัวกันได้อย่างถาวร แม้ว่าบางกลุ่มจะดำเนินกิจกรรมค่อนข้างน้อย แต่มีอายุกลุ่มยาวนาน โดยเฉพาะกลุ่มที่รวมตัวกันในรูปสมาคม บางกลุ่มมีอายุมากกว่า 20 ปีขึ้นไป องค์กรชาวประมงสามารถแก้ปัญหาของสมาชิกได้ระดับหนึ่ง อาทิ ปัญหาขาดแคลนเครื่องมือกักทางทะเลและขาดแคลนเงินทุน แต่ปัญหาลึกบางปัญหายังไม่สามารถแก้ได้ เช่น ปัญหาขาดแคลนแรงงานและปัญหาทรัพยากรทางทะเลลดลง ส่วนกลุ่มประมงพื้นบ้านประสบกับปัญหาที่รุนแรงคือปัญหาเรืออวนรุนและอวนลาก เข้ามาจับสัตว์น้ำในเขต 3,000 เมตร

อย่างไรก็ตาม องค์กรชาวประมงพื้นบ้านมีการเคลื่อนไหวที่โดดเด่น มีการเชื่อมต่อกับเครือข่ายประมงในจังหวัดอื่น เช่น กับสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ ซึ่งมีกิจกรรมรณรงค์ปัญหาของชาวประมงพื้นบ้านอย่างต่อเนื่อง และมีองค์กรพัฒนาเอกชนคอยให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ส่วนประมงพาณิชย์นั้น หลายกลุ่มมีกิจกรรมน้อย การดำเนินงานบางด้านไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเนื่องจากการขาดความซื่อสัตย์ของสมาชิก ปัจจุบันการรวมตัวของกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านยังมีน้อย เมื่อเทียบกับจำนวนประชากรและหมู่บ้าน การทำงานของกลุ่มยังไม่ครอบคลุมทั่วทั้งจังหวัด การเชื่อมประสานกันเป็นเครือข่ายในระดับจังหวัดยังไม่เกิดขึ้น มีเพียงบางกลุ่มเท่านั้นที่มีการติดต่อกับเครือข่ายข้างนอก

● **องค์กรชาวบ้านด้านการเกษตร ปัจจุบันมีอยู่หลากหลายกลุ่ม แยกเป็น**

1. กลุ่มเกษตรกรทำสวนและกลุ่มเกษตรกรทำนา มี 116 กลุ่ม สมาชิก 13,888 คน แต่จากการจัดชั้นของสำนักงานเกษตรจังหวัด พบว่ากลุ่มเกษตรกรที่จัดชั้นได้ว่าเป็นกลุ่มที่มีคุณภาพระดับที่ 1 มีเพียงจำนวนร้อยละ 8 แยกเป็นกลุ่มเกษตรกรทำนา 2 กลุ่ม กลุ่มเกษตรกรทำไร่ 1 กลุ่ม และกลุ่มเกษตรกรทำสวนจำนวน 6 กลุ่ม อย่างไรก็ตาม กลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในด้านธุรกิจก็ยังมีความต้องการพัฒนาบุคลากร อุปกรณ์เครื่องใช้ที่ทันสมัย และขยายวงเงินที่ดำเนินธุรกิจเพิ่มขึ้น ตลอดจนพัฒนาด้านคุณภาพชีวิตของสมาชิกและเครือข่ายอื่นภายในตำบล อำเภอ และต่างอำเภอ กลุ่มเกษตรกรที่จัดเป็นชั้นที่ 2 หรือกลุ่มระดับปานกลางมีจำนวนร้อยละ 26 มีปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานและมีหนี้สิน ซึ่งเป็นปัญหาเรื้อรังมานานและกลุ่มเกษตรกรที่จัดเป็นชั้นที่ 3 มีจำนวนร้อยละ 62 มีปัญหาในเรื่องการดำเนินธุรกิจไม่ต่อเนื่อง บางกลุ่มหยุดดำเนินธุรกิจและมีหนี้สินเรื้อรังมานาน กลุ่มเกษตรกรที่จัดชั้นจำนวนร้อยละ 4 ได้แจ้งยกเลิกไป

ปัญหาหลักที่พบในกลุ่มเกษตรกรมี อาทิ 1) ปัญหาการบริหารงาน พบในทุกกลุ่ม แม้แต่กลุ่มชั้นที่ 1 ที่ถือได้ว่าเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพที่สุด โดยเฉพาะปัญหาผู้นำขาดความรู้ในการบริหารงาน ขาดความเสียสละและความซื่อสัตย์ ไม่ถือปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับให้ชัดเจน 2) ปัญหาหนี้สิน อาทิ หนี้สินเกิดจากค่าปุ๋ย อดก. หนี้สินอื่นที่ทำกับธนาคารพาณิชย์ 3) ปัญหาเงินทุนหมุนเวียน โดยเฉพาะกลุ่มที่ดำเนินธุรกิจขนาดใหญ่ ไม่สามารถจะหาเงินทุนดำเนินการได้เพียงพอ เพราะราชการยังไม่มีนโยบายสนับสนุน กลุ่มจึงกู้ยืมจากธนาคารพาณิชย์ซึ่งต้องจ่ายดอกเบี้ยอัตราสูง 4) การดำเนินกิจกรรม ราชการไม่ได้ให้ความสำคัญมาตั้งแต่ต้น ทำให้กลุ่มไม่มีกิจกรรม 5) ปัญหาเรื่องข้อมูลข่าวสาร เพื่อประกอบการตัดสินใจในการวางแผนทำธุรกิจหรือกิจกรรมให้สอดคล้องกับสถานการณ์และภาวะตลาด 6) ปัญหาความไม่ชำนาญของการจัดทำบัญชี โดยเฉพาะบัญชีการเงินไม่เป็นปัจจุบัน 7) สมาชิกไม่เห็นความสำคัญและขาดความสามัคคีและเอื้ออาทรต่อกัน และ 8) สมาชิกส่วนใหญ่ยังยาก

จน รายได้ภาคเกษตรไม่เพียงพอต่อการครองชีพ ต้องหารายได้เสริมนอกภาคเกษตร ทำให้เป็นข้อจำกัดต่อการใช้เทคโนโลยีเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต ตลอดจนธุรกิจในรูปกลุ่ม

2. กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร มี 366 กลุ่ม กลุ่มที่จัดได้ว่ามีความโดดเด่นมีเพียง 30 กลุ่ม กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรส่วนใหญ่ประสบปัญหา 1) ความสามารถในการบริหารงาน 2) กิจกรรมไม่ต่อเนื่อง 3) สมาชิกมีงานส่วนตัวมากและไม่มีเวลาบริหารงานกลุ่ม 3) สมาชิกต้องไปทำงานนอกบ้าน ไม่มีเวลาให้กับกลุ่ม 4) กลุ่มรองรับกิจกรรมหลายอย่างจากหลายหน่วยงาน ทำให้เกิดความเบี่ยงเบน และ 5) สินค้าที่ผลิตไม่มียอดขาย สมาชิกเกิดความท้อถอย

3. กลุ่มยุวเกษตรกร มี 41 กลุ่ม สมาชิก 907 คน จัดชั้นกลุ่มได้ชั้นที่ 1 จำนวน 4 กลุ่ม ชั้นที่ 2 จำนวน 13 กลุ่ม ชั้นที่ 3 จำนวน 23 กลุ่ม และจัดชั้นไม่ได้ 1 กลุ่ม ปัญหาและอุปสรรคของกลุ่มมีดังนี้ 1) กิจกรรมไม่ต่อเนื่อง 2) สมาชิกลดลง เนื่องจากออกไปทำงานนอกพื้นที่ 3) ขาดผู้นำที่เสียสละ 4) ขาดการวางแผนที่ดี 5) ผู้นำส่วนใหญ่ไม่เห็นความสำคัญ 6) คณะกรรมการขาดประสิทธิภาพการดำเนินกิจกรรม 7) ขาดเงินทุนหมุนเวียน 8) เจ้าหน้าที่ไม่ให้ความสำคัญ ซึ่งอาจมีสาเหตุมาจากต้องรับภาระงานมาก และ 9) ขาดการประชุมสมาชิกและติดตามประเมินผล

4. กลุ่มส่งเสริมการเกษตร มี 341 กลุ่ม สมาชิก 14,822 คน จัดลำดับชั้นได้เป็นชั้นที่ 1 จำนวน 16 กลุ่ม ชั้นที่ 2 จำนวน 90 กลุ่ม ชั้นที่ 3 จำนวน 225 กลุ่ม และจัดชั้นไม่ได้ 10 กลุ่ม ส่วนใหญ่ประสบปัญหา 1) ขาดการประชุม 2) กิจกรรมไม่ต่อเนื่อง 3) ขาดผู้นำที่เสียสละ 4) ขาดความสามัคคี 5) ขาดการวางแผนดำเนินกิจกรรมกลุ่ม 6) ขาดการประสานงานที่ดีระหว่างเจ้าหน้าที่และคณะกรรมการ 7) ขาดเงินทุนหมุนเวียนเพื่อดำเนินกิจกรรม 8) คณะกรรมการและสมาชิกขาดความรู้ในการบริหาร

5. ชมรมชาวสวนผลไม้ สมาชิกส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่มีคุณภาพและทำสวนผลไม้อย่างจริงจัง มีฐานะทางเศรษฐกิจระดับดี กิจกรรมของชมรมจึงเน้นการพึ่งตนเอง เช่น การจัดประชุม ฝึกอบรมแต่ละครั้งสมาชิกจะรับผิดชอบค่าเดินทางและค่าอาหารกันเอง ชมรมมีการประสานงานกับสำนักงานเกษตรจังหวัดอย่างใกล้ชิด ผลงานสำคัญคือ การรวมกลุ่มขายผลไม้ไปต่างประเทศโดยสมาชิกชมรมสามารถคัดคุณภาพและบรรจุหีบห่อได้เอง แก่นนำมีแนวคิดที่จะผลิตผลไม้ปลอดสารพิษ เพื่อส่งออกจำหน่ายต่างประเทศ กล่าวโดยสรุป ชมรมชาวสวนผลไม้เป็นองค์กรที่มีคุณภาพ มีกิจกรรมภายในกลุ่มสม่ำเสมอ เน้นการพึ่งตนเองและมีการประสานความร่วมมือกับทุกหน่วยงาน ทั้งภาครัฐและเอกชน

6. สมาคมชาวสวนยาง จ.นครศรีธรรมราช เป็นการรวมกลุ่มของชาวสวนยางที่มีรูปแบบการจัดตั้ง และการดำเนินงานที่เป็นระบบมากที่สุด มีโครงสร้างและความเชื่อมโยงกับสมาคมสหพันธ์ชาวสวนยางแห่งประเทศไทย และได้รวบรวมชาวสวนยาง และสมาชิกกลุ่มองค์กรที่เกี่ยวข้องเข้าเป็นสมาชิก มีการประสานประโยชน์ระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อแก้ไขปัญหาและให้ความช่วยเหลือแก่ชาวสวนยางทั้งระบบผลิตและการตลาด มีการประสานความร่วมมือกับทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีการรวมตัวกับจังหวัดอื่นจัดตั้งเป็นสมาคมสหพันธ์ชาวสวนยางแห่งประเทศไทย ที่มีพลังในการเสนอนโยบายและแนวทางดำเนินงานของรัฐบาล เพื่อจัดสรรงบประมาณให้ประโยชน์กับชาวสวนยาง สมาคมสหพันธ์ชาวสวนยางแห่งประเทศไทย ยังจัดทำหนังสือ “เสียงจากชาวสวนยาง” เพื่อเป็นกระบอกเสียง เสนอความคิดเห็นต่อรัฐบาล และชี้แจงการดำเนินงานให้คณะกรรมการ

และสมาชิกได้รับทราบ สมาคมชาวสวนยางเน้นการประสานงานด้านนโยบายแนวทางดำเนินงานกับสมาคมสหพันธ์และราชการ โดยมีการประชุมเป็นประจำทุกเดือน จึงถือได้ว่าชาวสวนยางได้พัฒนากลุ่มองค์กรของตนจากการชุมนุมประท้วง กัดดันรัฐบาล มาเป็นการเสนอความคิดเห็นและเข้าเป็นตัวแทน ในการแก้ปัญหาพร้อมกับรัฐบาลได้ในระดับหนึ่ง

7. เครือข่ายเกษตรกรจังหวัดนครศรีธรรมราช ผู้นำมาจากกลุ่มเกษตรกรทำนาบางกลุ่มที่มีคุณภาพ แต่ประสบปัญหาการประสานงาน และขาดการสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐและเอกชนอย่างต่อเนื่อง

- องค์กรชาวบ้านด้านการเงิน/ออมทรัพย์ แยกเป็น

1. สหกรณ์การเกษตร มี 145 สหกรณ์ และที่สามารถประชุมใหญ่สามัญประจำปีได้มีจำนวน 136 สหกรณ์ (ข้อมูลวันที่ 31 สิงหาคม 2540) สหกรณ์การเกษตรเป็นสหกรณ์ที่รัฐบาลให้การสนับสนุนส่งเสริมมากที่สุดมาโดยตลอด แต่ปัญหาส่วนใหญ่ของสหกรณ์การเกษตร คือ 1) สมาชิกมีความรู้ลึกเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมน้อย 2) ขาดเงินหมุนเวียน 3) การทำบัญชีและการเงินบกพร่อง ทุจริต 4) สมาชิกจำกัดอยู่เฉพาะอาชีพการเกษตร และ 5) ดำเนินกิจการครอบคลุมทุกเรื่อง ทั้งการเงิน การจำหน่ายผลิตผลและการขายสินค้า ทำให้ต้องใช้บุคลากรและงบรายจ่ายมาก แต่มีรายได้น้อย เกิดปัญหาขาดเงินหมุนเวียน กิจการแต่ละอย่างเอาตัวไม่ได้

2. สหกรณ์เครดิตยูเนียน มี 5 สหกรณ์ แม้ว่าส่วนใหญ่จะมีสมาชิกเป็นเกษตรกร แต่เนื่องจากดำเนินการเฉพาะด้านการเงิน จึงไม่มีปัญหาเหมือนกับสหกรณ์การเกษตร

3. ธนาคารหมู่บ้าน มี 43 ธนาคาร การดำเนินงานมีปัญหาระบบบัญชี และการบริหารงานกลุ่ม เนื่องจากรูปแบบการดำเนินงานอาศัยอาสาสมัครผู้นำชาวบ้านในการเผยแพร่และจัดตั้ง ขาดการสนับสนุนด้านความรู้ความเข้าใจด้านการดำเนินงานอย่างละเอียดและต่อเนื่อง หลายธนาคารต้องยุบเลิกไป กิจการธนาคารหมู่บ้านส่วนใหญ่ขาดการติดต่อประสานงานเชื่อมโยงกัน ยกเว้นเฉพาะในเขตลุ่มน้ำปากพญางังบางส่วน ที่มีการติดต่อประสานงานกัน เพราะมีองค์กรพัฒนาเอกชน 2-3 องค์กรให้การสนับสนุน คือ มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย และโครงการเสริมศักยภาพธนาคารหมู่บ้าน เป็นต้น

4. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต มีหน่วยงานราชการสนับสนุนทั้งบุคคลและงบประมาณ จึงดำเนินการกิจการได้ต่อเนื่องและสัมฤทธิ์ผล อย่างไรก็ดี จากการที่เป็นหน่วยงานจัดตั้งของราชการอย่างชัดเจน เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน จึงมักจะถือว่ากลุ่มออมทรัพย์เป็นของราชการ ที่ต้องมีกฎระเบียบรัดกุม จึงเป็นความสับสนในเชิงแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ระหว่างกลุ่มชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ มากกว่าเป็นการพึ่งพาช่วยเหลือกันอย่างเท่าเทียม ฐานความคิดดังกล่าว ทำให้งานกลุ่มออมทรัพย์ยากที่จะขยายออกไปอย่างกว้างขวาง

- องค์กรชาวบ้านด้านสาธารณสุข ประกอบด้วย 1) กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน ซึ่งแยกเป็นกลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐานประจำหมู่บ้าน (อสม.) จำนวน 1,415 กลุ่ม สมาชิกประมาณ 16,761 คนและชมรมอาสาสมัครมูลฐานประจำอำเภอ 23 ชมรม สมาชิก ประมาณ 2,826 คน ทั้งสองกลุ่มเป็นกลุ่มที่ได้รับการจัดตั้งโดยภาครัฐ กลุ่มอสม.เริ่มมีการก่อตั้งมาตั้งแต่ปลายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 แต่ปัจจุบันเป็นกลุ่มที่รวมตัวกันไม่เหนียวแน่น กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นการสนองนโยบายด้านสาธารณสุขของรัฐ และไม่มีกิจกรรมเอกเทศของตนเอง ชมรมอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐานประจำอำเภอ เป็นกลุ่มตัวแทนของอาสาสมัครมูลฐานแต่ละหมู่บ้าน ดำเนินกิจกรรมประสานผลประโยชน์ของอสม.กับชาวบ้าน แต่ไม่มีการรวมกลุ่มหรือ

ถักทอเครือข่ายที่ชัดเจน 2) กลุ่มองค์กรหมอฟันบ้าน ก่อตั้งเมื่อปี 2523 แต่ละกลุ่มมีสมาชิกและกิจกรรมเป็นเอกเทศของตนเอง ขาดการประสานระหว่างกลุ่ม จึงขาดพลังในการดำเนินกิจกรรมและต่อรองกับภาครัฐ

องค์กรประชาชนที่กล่าวถึงข้างต้น จำแนกลักษณะการรวมตัวกันได้ 3 ลักษณะคือ 1) ประเภทองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยภาครัฐ การจัดตั้งองค์กรประชาชนโดยภาครัฐมีมาค่อนข้างยาวนาน อย่างน้อยที่สุด ก็นับตั้งแต่รัฐในนครศรีธรรมราช ได้รับเอารูปแบบการปกครองแบบจตุสดมภ์จากอยุธยาไปใช้ หลังการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ก็ได้สืบทอดธรรมเนียมดังกล่าวต่อเนื่องสืบมาจนถึงปัจจุบัน กลุ่มองค์กรที่กล่าวถึงข้างต้นส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยรัฐ โดยเฉพาะกลุ่มองค์กรด้านการเกษตร ซึ่งได้แก่กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร (366 กลุ่ม) กลุ่มเกษตรกรทำสวนและกลุ่มเกษตรกรทำนา (116 กลุ่ม) กลุ่มยุวเกษตรกร (41 กลุ่ม) และกลุ่มส่งเสริมการเกษตร (341 กลุ่ม) กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนเมือง (ยกเว้นกลุ่มออมทรัพย์ที่โดดเด่น 4 องค์กร ซึ่งเกิดจากการกระตุ้นขององค์กรพัฒนาเอกชน) กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต (163 กลุ่ม) กลุ่มอสม. (1415 กลุ่ม) ชมรมอสม. (23 ชมรม) เป็นต้น กลุ่มประเภทนี้ได้รับการจัดโครงสร้างโดยภาครัฐในรูปของคณะกรรมการระดับตำบล อำเภอและจังหวัด และเป็นองค์กรที่ได้รับการชี้แนะจากภาครัฐ และส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่อ่อนแอ

2) กลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวกันเองของชาวบ้านเพื่อกดดันภาครัฐ เป็นกลุ่มที่ริเริ่มก่อตั้งโดยชาวบ้านและมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่าย (network) ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของเกษตรกรในการเจรจาต่อรอง เสนอข้อคิดเห็นหรือบางครั้งก็กดดันรัฐบาล ให้หันมาช่วยเหลือกลุ่ม เช่น การแทรกแซงกลไกด้านการตลาด กลุ่มที่จัดอยู่ในประเภทนี้มี อาทิ กลุ่มสหกรณ์กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง กลุ่มองค์กรธนาคารหมู่บ้าน แต่ที่ชัดเจนมากที่สุดคือ กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดำ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีการก่อตั้งเมื่อเดือนกรกฎาคม 2540 โดยมีสาเหตุมาจาก ผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดำได้รับความเดือดร้อนจากราคาอาหารกุ้ง ซึ่งสูงขึ้นและไม่มีคุณภาพ น้ำมันขึ้นราคา และรัฐไม่เคยให้ความช่วยเหลือ ผู้เลี้ยงกุ้งจึงรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่ม มีสมาชิกประมาณ 700-800 คน มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอมาตรการต่อรัฐบาลให้ประวิงราคาอาหารกุ้งและตรวจสอบคุณภาพของอาหารกุ้ง ให้ชาวนากุ้งได้ใช้น้ำมันราคาถูก จัดตั้งกองทุนสงเคราะห์ให้ชาวนากุ้งและขุดลอกคูคลองที่ตื้นเขิน เพื่อการใช้น้ำเลี้ยงกุ้งได้สะดวกขึ้น

กลุ่มองค์กรประเภทนี้ มีแนวคิดชัดเจนในการรวมกลุ่มคือ เพื่อเป็นพลังต่อรองผลประโยชน์กับภาครัฐและภาคธุรกิจ เป็นการรวมตัวกันในแนวระนาบ แต่ขาดกลไกที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาหรือเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย อีกทั้งไม่ค่อยแสวงหาพันธมิตรจากภาคอื่น ยกเว้นกับข้าราชการบางคนและนักการเมืองท้องถิ่นบางท่าน

3) กลุ่มที่ก่อตั้งโดยชาวบ้านและดำเนินกิจกรรมเพื่อพึ่งตนเองเป็นหลัก กลุ่มประเภทนี้เกิดจากการเรียนรู้ของผู้นำชาวบ้านว่า รัฐ นักการเมืองมิได้ตั้งใจที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรประชาชนอย่างแท้จริง จึงดำเนินการจัดตั้งกลุ่มและมุ่งเน้นการทำกิจกรรมเพื่อเป้าหมายการพึ่งตนเองเป็นสำคัญ กลุ่มองค์กรที่จัดอยู่ในประเภทนี้มี อาทิ กลุ่มไร่นาสวนผสมกลุ่มน้ำปากพนัง ชมรมชาวสวนผลไม้ นครศรีธรรมราช สหกรณ์การเกษตรอำเภอขนอม กลุ่มออมทรัพย์บ้านคีรีวง และกลุ่มเกษตรกรทำสวนไม้เรียง รูปธรรมการจัดตั้งองค์กรและการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มประเภทนี้อาจดูได้จากกรณีกลุ่มเกษตรกรทำสวนไม้เรียง

กลุ่มเกษตรกรทำสวนไม้เรียง ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 ต. ไม้เรียง อ. ฉวาง จ. นครศรีธรรมราช ก่อตั้งด้วยวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ผลิตยางแผ่นคุณภาพดีตามความต้องการของตลาดโลก 2) ขยายยางแผ่นให้กับพ่อค้าส่งออกยาง

และตัดพ่อค้าคนกลางออกให้เหลือน้อยที่สุด 3) เพิ่มรายได้และลดรายจ่ายการทำสวนยางของสมาชิก 4) เปิดโอกาสให้ชาวสวนยางมีส่วนร่วมในการผลิต จำหน่ายและการบริหารงาน และ 5) สร้างงานในชนบท การรวมกลุ่มเริ่มมาตั้งแต่ปี 2517 ผ่านการล้มลุกคลุกคลานมาแล้วหลายครั้ง แต่กลุ่มไม่ยอมแพ้ พยายามเรียนรู้แก้ไขปัญหามาโดยตลอด จนปัจจุบันสามารถปรับปรุงเทคโนโลยีการผลิตและการแปรรูปยาง โดยการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีจากข้างนอกให้เหมาะสมกับเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจของสมาชิกและพึ่งพาข้างนอกน้อย (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน จํานงค์ แรกพินิจและประยงค์ รณรงค์ 2536) จนอาจกล่าวได้ว่า กลุ่มเกษตรกรทำสวนไม้เรียง เป็นกลุ่มเกษตรกรที่พยายามแสวงหาทางออกให้กับตนเองและเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ (learning organization) ในความหมายของ David Mathews (1996)

Putnam (1993a และ 1993b) และ Mathews (1996) กล่าวไว้ว่า พื้นฐานความเข้มแข็งของประชาสังคมก็คือ ความหลากหลายของเครือข่ายองค์กรทางสังคม และความหลากหลายของเวทีสาธารณะที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีโอกาสในการเข้าร่วมพูดคุยปัญหาสาธารณะ ข้อมูลข้างต้นและข้อมูลในบทที่ 3 จะเห็นได้ว่า องค์กรประชาชนในนครศรีธรรมราชมีหลากหลายกลุ่ม หลากหลายประเภท อย่างไรก็ตาม กลุ่มองค์กรดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่ตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยวขาดการเชื่อมโยงเครือข่ายกันและกัน เพื่อเป็นช่องทางในการถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร และเสริมสร้างพลังให้กับกลุ่มองค์กร นอกจากนี้ยังพบว่า กลุ่มโดยส่วนใหญ่ที่ก่อตั้งขึ้น เป็นกลุ่มที่มีความอ่อนแอภายใน มีเพียงบางกลุ่มเท่านั้นที่มีการรวมตัวกันในลักษณะเครือข่าย มีการเชื่อมโยงระดับพื้นที่ส่วนกลาง และมีการถ่ายทอดเครือข่ายผ่านภาคีต่าง ๆ องค์กรประเภทนี้มี อาทิ กลุ่มยมนา (เครือข่ายเกษตรกรนครศรีธรรมราช) กลุ่มเกษตรกรทำนาตำบลคอนชะลิก กลุ่มเกษตรกรทำนาปลาย อ.ท่าศาลา ชมรมประมงขนาดเล็กอำเภอสิชล ชมรมชาวสวนผลไม้านครศรีธรรมราช เครือข่ายธนาคารหมู่บ้าน และสมาคมชาวสวนยางจังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นกลุ่มองค์กรที่มีเพียงจำนวนน้อย เมื่อเทียบกับจำนวนองค์กรประชาชนทั้งหมดที่มีอยู่

องค์กรศิลปินพื้นบ้าน

องค์กรศิลปินพื้นบ้านในนครศรีธรรมราช ประกอบด้วย 17 องค์กรคือ ชมรมศิลปินพื้นบ้านศรีวิชัยตามอำเภอต่าง ๆ 16 อำเภอ และสมาพันธ์ระดับจังหวัด 1 สมาพันธ์ โดยองค์กรระดับจังหวัดจะไปเชื่อมต่อกับองค์กรระดับภาคอีกที ดังนั้นองค์กรศิลปินพื้นบ้านนครศรีธรรมราช จึงเป็นองค์กรที่มีการรวมตัวกันอย่างโดดเด่น และมีการประสานงานกับหลายภาคี เช่น กองเอกชนสัมพันธ์ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กองทุนส่งเสริมงานวัฒนธรรม, ศูนย์อำนวยการศรีวิชัย กองทัพภาคที่ 4 จังหวัดนครศรีธรรมราช, หรือหน่วยงานที่จัดงานประเพณีเทศกาลประจำปี, มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด, ศูนย์บริการการศึกษาออกโรงเรียนจังหวัด / อำเภอ / กิ่งอำเภอ ศึกษาธิการอำเภอ / กิ่งอำเภอ / จังหวัด, มูลนิธิเพื่อการศึกษาไทยรัฐวิทยา 74 (ชุมชนบ้านศรีวัง), และคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคใต้ (กป. อพช. ภาคใต้) นอกจากนี้ ยังได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐกิจเอกชน และมีสื่อมวลชนคอยเผยแพร่ข่าวสารกิจกรรมขององค์กรอย่างต่อเนื่อง

องค์กรศิลปินพื้นบ้าน ไม่เพียงแต่เป็นการถ่ายทอดเครือข่ายของคนแปลกหน้า เพื่อดำเนินกิจกรรมร่วมกัน และบรรลุเป้าหมายเดียวกัน ซึ่งเป็นลักษณะที่ Mathews (1996) และ Putnam (1993a และ 1993b) ว่าเป็นองค์

ประกอบพื้นฐานของประชาสังคมที่เข้มแข็ง เนื้อหาที่นำเสนอโดยศิลปินพื้นบ้านเป็นเนื้อหาที่เปิดให้คนได้ขบคิด และเกิดสำนึกปัญหาสาธารณะ (public/common problems) โดยเฉพาะศิลปินพื้นบ้านประเภทหนังตะลุง

ศิลปะการแสดงหนังตะลุงในภาคใต้ของไทย โดยพื้นฐานกำเนิดจากวัฒนธรรมราช สืบทอดโดยทางวาจา (oral tradition) จึงส่งผลให้ศิลปะการแสดงหนังตะลุงมีการปรับตัวค่อนข้างสูง นักวิชาการหลายท่าน อาทิ ปรีดา เฉลิมเผ่า-กอนันตกุล (2525) ชวน เพชรแก้ว (2531) นุภาพ มนต์เลี้ยง (2532) สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ (2522 และ 2528), อุดม หนูทอง (2528 และ 2537), อาคม พัตมียะ (2528), Peter Vandergeest and Paritta Chalernpow-Koanantakool (1993) และ Pual Dowsey-Magog (1997) ที่ให้เห็นว่า ในยุคปัจจุบันศิลปะการแสดงหนังตะลุง ได้มีการปรับเปลี่ยนหลากหลายด้าน อาทิ การปรับเปลี่ยนเครื่องดนตรี (เพิ่มเครื่องดนตรีสมัยใหม่ เช่น เบส กีตาร์ กองชุด เข้าไปผสมกับดนตรีดั้งเดิมประเภททับ โหม่ง ปี่และจิง) การปรับเปลี่ยนเรื่องราวที่แสดงจากเรื่องราวมหากาพย์ เช่น รามเกียรติ์ ที่ประกอบด้วยยักษ์ ฤาษี มาเป็นเรื่องนิยายสมัยใหม่มากขึ้น และอาจจำแนกเป็นประเภท (genre) หลักได้ 3 ประเภทคือ หนังโบราณ หนังสมัย (ใหม่) และหนังศักดิ์สิทธิ์ (ดูเพิ่มเติมใน Vandergeest and Paritta Chalernpow-Koanantakool 1993)

อย่างไรก็ดี สิ่งที่ค่อนข้างจะโดดเด่นในหนังตะลุงของเมืองนครศรีธรรมราช ก็คือ การแฝงเนื้อหาวิพากษ์วิจารณ์ระบบการเมืองแบบตัวแทน ความเอารัดเอาเปรียบทางสังคม การทำลายทรัพยากรธรรมชาติโดยเจ้าพ่อและอิทธิพลเถื่อน บางเรื่องเสนอข้อคิดทางจริยธรรมของความถูกต้องตามกฎหมาย แต่ขัดต่อศีลธรรม นายหนังบางคนเสนอหนังตะลุงเพื่อกระตุ้นให้คนหนุ่มสาว เข้าแบกรับและมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของสังคม การนำเสนอประเด็นสาธารณะดังกล่าว พบทั้งในหนังตะลุงของนายหนังรุ่นเก่า เช่น เรื่อง “นักรักนักรบ” และ “เมฆบังจันทร์” ของหนังปรีชา สงวนศิลป์ “เมืองรอเจ้าบ่าวรอนาย” ของหนังแคล้วน้อย ขวัญใจชนบท “โจรจำเป็น” ของหนังประทีป บัวทอง “วิญญาณนุภาพาริ” ของหนังประทุม เสียงชาย “เพชรฆาตสงคราม” ของหนังทวีศิลป์ บางตะพงและ “บ้านนอกเข้ากรุง” ของหนังครวญ เสียงแก้วและหนังตะลุงของนายหนังรุ่นใหม่ เช่น เรื่อง “โลหิตต่างสี” ของหนังวรพจน์ เทียรทอง “สายเลือดนอกบัลลังก์” และ “สวรรค์บัลลังก์” ของหนังเอิบน้อย ยอดขุนพล “สายใยชีวิต” ของหนังสุรเชษฐ์ บันเทิงศิลป์ “แผ่นดินเลือด” และ “ความรักเหมือนยาขม” ของหนังสวัสดิ์ สงวนศิลป์ “น้ำตาแม่” และ “รักอันตราย” ของหนังเอี้ยดน้อย ศ. เคล้าน้อย เป็นต้น

ส่วนหนังประเคียง ระฆังทองขนานนามหนังของตนเองว่า “หนังตะลุงเพื่อชีวิต”¹ หน้า 4 เรื่องที่มีการบันทึกเทป คือ เรื่อง “สายเลือดที่ไม่ไหลกลับ” “อภินิหารเทวรูป” “เลือดรักนักรบ” และ “แสงเทียนคุณธรรม” ส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่กระตุ้นให้คนรุ่นใหม่เข้ามาแบกรับปัญหาสังคม (ที่ชัดเจนมากคือเรื่อง “อภินิหารเทวรูป”) บางเรื่องกระตุ้นให้นำคำสอนของพระพุทธศาสนาเข้ามาแก้ไขปัญหาสังคมและกระตุ้นให้พระสงฆ์ออกมาจากวัดและเข้าร่วมแก้ไขปัญหาวิกฤติของสังคม (โดยเฉพาะเรื่อง “แสงเทียนคุณธรรม”)

หนังปฐม อ้ายลูกหมี่ ถือได้ว่าเป็นหนังดังของเมืองนครศรีธรรมราชและมีผลงานบันทึกเทปไม่น้อยกว่า 40 ชุด หนังปฐมในสายตาของคนทั่วไป จัดอยู่ในประเภทหนัง “ได้สะตือ” แต่หลายเรื่องที่หนังปฐมแสดงก็แฝงไว้

¹ หนังประเคียงเป็นนายหนังที่ยืนอยู่เคียงข้างประชาชน พร้อมทั้งจะใช้ศิลปะการแสดงหนังตะลุงวิพากษ์วิจารณ์ความอยุติธรรมในสังคม ในปี 2518 หนังประเคียงได้เข้าร่วมเคลื่อนไหวต่อต้านการใช้อำนาจบังคับของข้าราชการในจังหวัด จนนำไปสู่เหตุการณ์การเผาจวนผู้ว่า ตัวเขาเองถูกจับในข้อหาก่อความสงบ พร้อมกับผู้ต้องหาอีก 16 คน (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบรม สนิทบาล 2518)

ซึ่งการวิพากษ์ระบบความไม่ยุติธรรมของสังคมและความฟอนเฟะของสังคมปัจจุบัน (ที่ชัดเจนมากคือเรื่อง “วัยรุ่นวัยร้อน”)²

สาระของหนังสือวรรณคดีธรรมราชบางเรื่องเริ่มด้วยการตั้งเมือง มียักษ์และฤาษี บางเรื่องเป็นนิยายสมัยใหม่ ที่มียักษ์ แต่ยักษ์ก็เป็นยักษ์ที่ขายอาวุธสงคราม ยักษ์จักรวรรดินิยม ซึ่งหมายถึงสหรัฐอเมริกาในหนังสือของหนังสือประเคียง ระงัทอง บางเรื่องเป็นเรื่องในภาคเหนือ มีตัวละครเป็นชาวเขา เช่น มั่ง เข้า กะเหรี่ยง แต่เนื้อหาที่สอดแทรก บรรยายภาพ ธรรมชาติที่บรรยายล้วนสะท้อนสิ่งที่เกิดขึ้นในนครศรีธรรมราช การวิพากษ์การเมือง เศรษฐกิจ สังคม ระบบเจ้าพ่อจึงไม่พ้นจากสิ่งที่มีและเป็นอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราช

กล่าวโดยรวมแล้ว องค์การศิลปินพื้นบ้านนครศรีธรรมราชค่อนข้างจะเข้มแข็ง และเนื้อหาสาระที่น่าสนใจในหนังสือส่วนใหญ่นำเสนอเรื่องราวสาธารณะ ที่มุ่งให้ผู้ฟังคิดและใคร่ครวญและบางโอกาสก็กระตุ้นให้ผู้ฟังเข้าแบกรับและร่วมแก้ไขปัญหาสาธารณะ กล่าวอีกนัย หนังสือเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้าน ที่มุ่งเปิดเวทีสาธารณะของผู้คน การเปิดเวทีสาธารณะนี้ Putnam (1993a และ 1993b) และ Mathews (1996) ชี้ว่า เป็นองค์ประกอบสำคัญของประชาสังคมที่เข้มแข็ง

องค์กรสื่อมวลชน

นักวิชาการด้านประชาสังคมมองสื่อและองค์กรด้านสื่อต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาสังคมแตกต่างกันไป นักคิดในสายมาร์กซิสต์ อาทิ Jurgen Habermas (1995) มักมองว่าสื่อสมัยใหม่เป็นตัวบั่นทอนความเป็นประชาสังคม แต่นักคิดคนอื่น อาทิ Mathews (1996) และ Boyd-Barrett and Newbold (1995) มองว่าสื่อเป็นองค์ประกอบสำคัญของความเข้มแข็งของประชาสังคม (ดูรายละเอียดแนวคิดด้านการสื่อสารกับพื้นที่สาธารณะใน Dahlgren and Sparks 1991, Hallin 1994, และ Livingstone and Lunt 1994)

บทที่ 3 แสดงให้เห็นว่า สื่อท้องถิ่นในนครศรีธรรมราช ขาดการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายองค์กร แม้นักสื่อสารมวลชนท้องถิ่น จะมีแนวความคิดการจัดตั้งสมาคมและชมรมผู้สื่อข่าวท้องถิ่น แต่ไม่สามารถจัดตั้งได้ เนื่องจากผู้ที่อยู่ในวงการมีหลายกลุ่ม และมีความขัดแย้งยากที่จะรวมกันได้ แม้ในวงการสื่อวิทยุที่ประกอบด้วยกลุ่มนักจัดรายการ ตั้งแต่รายเล็กถึงรายใหญ่หลายกลุ่ม ก็ไม่สามารถรวมกันจัดตั้งชมรมได้ เนื่องมาจากการแข่งขันใน

² เทปหนังสือช่วงต้นเกือบทั้งหมดบันทึกโดยห้างเทพมิวสิก 1835/37 ถ. ยมราช อ. เมือง จ. นครศรีธรรมราช โดยมีการเริ่มบันทึกเทปหนังสือมาตั้งแต่ปี 2532 ยกเว้นเรื่อง “โจรจ้าวเป็น” ของหนังสือประทีน บัวทอง และ “เพชรฆาตสงคราม” ของหนังสือศิลป บางตะพวง บันทึกโดยร้านลุง เจริญ (ถ. ราชดำเนิน อ. เมือง จ. นครศรีธรรมราช) “เมืองรอเจ้าบ่าวรอนาย” ของหนังสือแล้วน้อย ขวัญใจชนบท บันทึกเสียงโดยบริษัท Saha Kuang Heng (ไม่ทราบที่อยู่) และ “น้ำตาแม่” และ “รักอันตราย” ของหนังสือน้อย ศ. คล้าน้อย บันทึกโดยบ้านชวนมิวสิก จ. สุราษฎร์ธานี การบันทึกเสียงหนังสือเล่มนี้มาตั้งแต่ปี 2471 ปัจจุบันเท่าที่ทราบมีบริษัทบันทึกเทปหนังสืออยู่ 3 บริษัทคือ ห้างเทพมิวสิก (นครศรีธรรมราช) มิลินทรา (พัทลุง) และบริษัทบ้านชวนมิวสิก จำกัด(สุราษฎร์ธานี) หนังสือที่ได้รับการบันทึกเทปมากที่สุดคือ หนังสือปฐม อ้ายลูกหนี (นายหนังสือเมืองนครศรีธรรมราช ประมาณ 40 เรื่อง ทั้งหมดบันทึกโดยห้างเทพมิวสิก) หนังสือจารย์ยงค์ ตลุงบัณฑิต (นายหนังสือเมืองตรัง ประมาณ 35 เรื่อง บันทึกโดยห้างเทพมิวสิกและมิลินทรา) และหนังสือพร้อมน้อย ตลุงสากล (นายหนังสือเมืองพัทลุง ประมาณ 30 เรื่อง ทั้งหมดบันทึกโดยมิลินทรา) ส่วนการทำวิดีโอเทปหนังสือเล่มนี้มาตั้งแต่ปีไหนไม่อาจทราบแน่ ปัจจุบันวิดีโอเทปหนังสือได้มาจากร้านลุงเจริญ อย่างไรก็ตาม มีผู้ให้ข้อสังเกตว่า วิดีโอเทปหนังสือส่วนใหญ่เป็นการนำเอาเทปหนังสือเปิด มีคนขับและถ่ายทำทีหลัง มิใช่การถ่ายทำจากการแสดงของนายหนังสือ ๆ ยกเว้นวิดีโอเทปที่จัดทำเพื่อออกอากาศ โดยสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 นครศรีธรรมราช

เชิงธุรกิจ กล่าวโดยสรุปแล้ว สถานภาพสื่อมวลชนในขณะนี้ ไม่มีการประสานความร่วมมือใดๆ ยกเว้นการรวมกลุ่มเล็กๆ ไม่เป็นทางการ โดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว

ในระยะแรกสื่อท้องถิ่นค่อนข้างจะมีศักยภาพสูงในการสร้างและเป็นพื้นที่สาธารณะให้กับประชาชน โดยมีการนำเสนอเรื่องราวสาธารณะ (public issues) ที่หลากหลาย กล่าวคือ แม้จะได้รับการก่อตั้งด้วยเหตุผลทางการเมือง แต่สื่อท้องถิ่น โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์เสียงราษฎร เติบโตในยุคที่บ้านเมืองปกครองด้วยรัฐบาลเผด็จการ ปิดกั้นข่าวสารประชาชน หนังสือพิมพ์จึงแสดงบทบาทเป็นตัวแทนประชาชนในการต่อสู้ เพื่อผลประโยชน์ของประชาชน ด้วยการนำเสนอข่าวสารข้อมูลการทุจริตของข้าราชการ พร้อมเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมแสดงความคิดเห็น ผ่านคอลัมน์ อาทิ “จดหมายจากผู้อ่าน” “จดหมายร้องทุกข์” ตลอดจนบทความวิพากษ์-วิจารณ์รัฐ ซึ่งส่งผลให้หนังสือพิมพ์ได้รับความนิยมจากประชาชนอย่างสูง

ปัจจุบัน หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์ ความเป็นไปของสังคมท้องถิ่นน้อยลง หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นประสบปัญหาหลากหลายด้าน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก

1. นักการเมืองเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์ ไม่สามารถทุ่มเทเวลาให้กับงานหนังสือพิมพ์ได้เต็มที่ เนื้อหาหนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่บรรจุผลงานของพรรคและมุ่งประโยชน์ของพรรคเป็นหลัก

2. ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสาร ทำให้สื่อ เช่น สื่อวิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์จากส่วนกลางแพร่สู่จังหวัดมากขึ้น ประชาชนเข้าถึงได้สะดวกและรวดเร็วกว่าช่วงก่อน และการพัฒนาในช่วงที่ผ่านมา ทำให้ผู้คนเห็นความสำคัญด้านข่าวสาร สังคม วัฒนธรรมจากส่วนกลางมากกว่าจากท้องถิ่น คนนครศรีธรรมราชจึงให้ความสำคัญกับข่าวและสื่อส่วนกลางมากกว่าข่าวและสื่อท้องถิ่น

3. นักหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นส่วนมาก ไม่มีความรู้ด้านการสื่อสารมวลชนโดยตรง ทำงานโดยอาศัยประสบการณ์เป็นหลัก หลายรายเริ่มงานจากช่างภาพแล้วปรับมาเป็นนักข่าว จึงขาดทักษะการพัฒนางานข่าวให้มีคุณภาพ

4. ภาวะเศรษฐกิจที่ย่ำแย่ ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น แต่มีผู้สนับสนุนลงโฆษณาน้อยลง (รายได้จากโฆษณาเป็นรายได้หลักของหนังสือพิมพ์) ทำให้สื่อท้องถิ่นไม่สามารถลงทุนพัฒนางานและเพิ่มบุคลากรได้

อย่างไรก็ดี คอลัมน์หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นบางฉบับ ได้แสดงบทบาทอย่างชัดเจนในการสนับสนุนและส่งเสริมงานด้านวัฒนธรรม กล่าวคือ หนังสือพิมพ์ได้เปิดคอลัมน์เวทีนักกลอน นักคิด นักเขียนท้องถิ่นและจังหวัดอื่น โดยเฉพาะคอลัมน์กลอนชื่อ “ธารผืน” หนังสือพิมพ์ เสียงราษฎร ควบคุมโดย “วรรณลงกฎ” และคอลัมน์ “มาลัยเมืองใต้” ควบคุมโดย “วลีวิลาส” คอลัมน์ดังกล่าวนอกจากเป็นเวทีกลอนแล้ว ยังเป็นเวทีได้คารมและเพลงยาว ก่อให้เกิดนักเขียนรุ่นใหม่ และหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นมีส่วนผลักดันให้มีการแสดงหนังตะลุง ในงานประเพณีเดือนสิบของจังหวัด ซึ่งเป็นวิถีที่เป็นมา แต่ในช่วงหนึ่งคณะกรรมการจัดงานมีมติไม่อนุญาตให้แสดง หนังสือพิมพ์ท้องถิ่นจึงร่วมกับประชาชนเคลื่อนไหว เรียกร้องให้หนังตะลุงแสดงในงานประเพณีเดือนสิบดุจเดิม เพื่อส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปการแสดงพื้นบ้านแขนงนี้ จนท้ายสุดคณะกรรมการจัดงานจำต้องยินยอม

สื่อสิ่งพิมพ์อื่นในนครศรีธรรมราชส่วนใหญ่เป็นสื่อเสรี ซึ่งสื่อที่นักวิชาการด้านประชาสังคมมองว่า เป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างสำนึกสาธารณะให้แก่ส่วนรวมนั้น เป็นสื่อที่ตีพิมพ์โดยหน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะสื่อที่จัดทำโดยองค์การพัฒนาเอกชนและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น จดหมายข่าวนาคร-บวรรัตน์,

จดหมายข่าววารสาร, และจุลสารขวัญข้าว และสารนครศรีธรรมราช สื่อเหล่านี้บางฉบับนำเสนอเรื่องราวสาธารณะโดยตรง และมุ่งให้คนนครศรีธรรมราชตระหนักถึงสภาพปัญหาสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมท้องถิ่น บางฉบับ เช่น สารนครศรีธรรมราช มีส่วนในการปลุกสำนึกประวัติศาสตร์ความยิ่งใหญ่ของนครศรีธรรมราช อย่างไรก็ดี สื่อดังกล่าวยังคงเผยแพร่ในแวดวงที่จำกัด

สื่ออื่นเช่นวิทยุท้องถิ่นและโทรทัศน์ท้องถิ่น มีสภาพที่ไม่แตกต่างจากข้างต้น กล่าวคือรายการสถานีวิทยุส่วนใหญ่ เปิดโอกาสค่อนข้างน้อยให้ประชาชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ หรือเสนอแนะและให้ความคิดเห็นต่อเรื่องท้องถิ่น บางรายการผู้จัดวิทยุวิจารณ์หน่วยงานของรัฐ ปัญหาในการพัฒนาที่กระทบกับบุคคล แต่รายการดังกล่าวมักอยู่ได้ไม่นาน ไม่ถูกร้องขอจากสถานีก็ถูกข่มขู่จากผู้เสียผลประโยชน์ จนต้องยุติรายการ อย่างไรก็ดี ยังมีรายการทางวิทยุบางรายการที่วางรูปแบบรายการในรูปการสนทนา แต่มักจำกัดอยู่ในวงราชการ บางรายการ เช่น รายการข่าวปักษ์ใต้บ้านเรา ของสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดนครศรีธรรมราช มีการรายงานข่าวโดยเสียงของผู้สื่อข่าวอาสาสมัครประชาสัมพันธ์ของหมู่บ้าน เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นข่าวบริการสาธารณะและการพัฒนาความร่วมมือในการพัฒนาท้องถิ่นเป็นหลัก สื่อวิทยุบางรายการมีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมภาคสังคม เช่น รายการสารพันข่าวของลุงเจริญ หรือเจริญ คลิ่งทอง นักจัดรายการท้องถิ่น สถานีวิทยุกระจายเสียงกองทัพบกที่ 4 ซึ่งเริ่มจัดตั้งตั้งแต่ปี 2512 รูปแบบรายการจะรายงานข่าวความเคลื่อนไหวของบ้านเมือง จดหมายร้องทุกข์ ปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน การบอกข่าวสังคม เช่น งานบุญ ประเพณีทอดกฐิน ทอดผ้าป่า งานวัด งานศพ งานบวช เป็นต้น³ รายการวิทยุบางรายการของลุงเจริญนำเสนอศิลปะการแสดงพื้นบ้าน เช่น หนังตะลุง โนรา เพลงบอก ซึ่งได้รับความนิยมจากประชาชนและพัฒนาไปสู่การประกวด แข่งขันศิลปะการแสดงพื้นบ้าน นับเป็นบทบาทในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของสื่อมวลชนที่น่าสนใจ

อย่างไรก็ดี โดยภาพรวมแล้วสถานีวิทยุในนครศรีธรรมราชส่วนใหญ่เน้นรายการบันเทิง และโฆษณาสินค้า ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจทุนนิยมเป็นหลัก

สถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทยจังหวัดนครศรีธรรมราช ส่วนใหญ่ถ่ายทอดข่าวสารและรายการจากส่วนกลาง แต่ก็มีรายการท้องถิ่นที่น่าสนใจ อาทิ หลังเดือนพฤษภาคม 2535 เกิดรายการเวทีเมืองคอน มีมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช การท่องเที่ยวนครศรีธรรมราช ร่วมจัดเวทีแลกเปลี่ยนอภิปราย เปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมแสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ประเด็นการเมือง เศรษฐกิจและปัญหาและเรื่องราวสาธารณะอื่น รวมไปถึงการนำเสนอความเคลื่อนไหวขององค์กรประชาชนในท้องถิ่น ทำให้ได้รับความนิยมจากผู้ชมอย่างรวดเร็ว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ รายการเวทีเมืองคอนได้ทำหน้าที่เป็นสื่อเพื่อสร้าง พื้นที่หรือปริณทณสาธารณะ (public sphere) ให้กับชุมชนนครศรีธรรมราช โดยมุ่งกระตุ้นให้ผู้คนเกิดสำนึกและเข้าร่วมการแก้ไขปัญหาสาธารณะ อย่างไรก็ดีตาม ในระยะหลังรายการเวทีเมืองคอนได้เปลี่ยนแปลงไปมาก คือ ไม่นำเสนอการอภิปรายแสดงความคิดเห็นของประชาชนมากนัก ส่วนใหญ่นำเสนอสาระด้านศิลปวัฒนธรรม การท่องเที่ยวและประชาสัมพันธ์หน่วยงานของรัฐ

³ รายการสารพันข่าวสื่อกับผู้ชมด้วยภาษาถิ่นและลีลาการพูดที่เข้าใจง่าย ทำให้เป็นที่นิยมของผู้ฟังทุกเพศ วัยและอาชีพ จนในปี 2540 ผู้ดำเนินรายการได้จัดตั้งชมรมลุงเจริญ ชมรมดังกล่าวมีสมาชิกประมาณ 1,000 คน จัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือสนับสนุนกันและกันของสมาชิก

นอกจากรายการข้างต้นสถานีโทรทัศน์แห่งประเทศไทย ช่อง 11 จังหวัดนครศรีธรรมราช ได้ริเริ่มทำรายการศิลปะการแสดงพื้นบ้านประเภทหนังตะลุง ในรา เพื่อเผยแพร่และส่งเสริมศิลปะการแสดงพื้นบ้าน

กล่าวโดยสรุปแล้ว สื่อท้องถิ่นขาดการรวมกลุ่ม ถักทอเครือข่ายเพื่อเป็นช่องทางให้เกิดการสื่อสารภายในกลุ่ม และปัจจุบันเนื้อหาสาระของสื่อส่วนใหญ่ขาดการนำเสนอประเด็นสาธารณะ ที่กระตุ้นสำนึกและความรับผิดชอบของคนนครศรีธรรมราช ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาท้องถิ่น ยกเว้นเฉพาะสื่อเสรีเท่านั้น ที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับปัญหาสาธารณะโดยตรง แต่สื่อดังกล่าวก็เผยแพร่ในแวดวงจำกัด

องค์กรสาธารณกุศลและองค์กรพัฒนาเอกชน

การศึกษาของ Putnam (1993a และ 1993b) ได้ข้อสรุปที่ชัดเจนว่า ความเข้มแข็ง ความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของเมืองในภาคเหนือของอิตาลี ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการมีองค์กร สมาคมทางสังคมที่หลากหลาย และมีการถักทอเครือข่ายดำเนินกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน โดย Putnam มองว่า องค์กรดังกล่าวนอกจากจะมีชีวิตสาธารณะภายในองค์กรของตนแล้ว ยังมีชีวิตสาธารณะของเมืองที่เกิดจากกิจกรรมขององค์กรและสโมสร การเข้าร่วมทำงานในสมาคมหรือองค์กรเป็นการกล่อมเกลานิ้วยของคนให้รู้จักการทำงานร่วมกับคนอื่น รู้รักสามัคคี และมีจิตวิญญาณสาธารณะ

ข้อมูลจากบทที่ 3 จะเห็นได้ว่า นครศรีธรรมราชมีองค์กรสาธารณกุศล ประเภทมูลนิธิประมาณ 110 องค์กร ประเภทสมาคม 137 องค์กรและประเภท อย่งไรก็ดี มูลนิธิและสมาคมดังกล่าวส่วนใหญ่ดำเนินกิจกรรมเฉพาะของตนเองเป็นหลักและขาดการถักทอเครือข่ายที่กว้างขวาง เพื่อผลักดันงานสังคมหรืองานสาธารณะอย่างมีพลัง กิจกรรมขององค์กรสาธารณกุศลจึงเป็นกิจกรรมสาธารณะเฉพาะกลุ่ม สมาคมและมูลนิธิส่วนใหญ่มีฐานงบประมาณที่มั่นคง มีการประชุมกรรมการและสมาชิก กลุ่มองค์กรสาธารณะกุศลที่รวมตัวกันในรูปสโมสรหรือชมรม ค่อนข้างจะมีกิจกรรมดำเนินการที่น่าสนใจ เช่น ชมรมถ่ายภาพนครศรีธรรมราช ชมรมดังกล่าวประกอบด้วยสมาชิกหลากหลายอาชีพ ดำเนินกิจกรรมถ่ายภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ โบราณคดี สถาปัตยกรรมของเมืองนครศรีธรรมราช ภาพดังกล่าวถูกนำเสนอในเวทีสาธารณะหลายโอกาส จึงถือได้ว่าเป็นการดำเนินกิจกรรมที่น่าจะส่งผลกระทบต่อการสำนึกด้านประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของคนนครศรีธรรมราช

อย่างไรก็ดี องค์กรที่ดำเนินคล้ายกับชมรมถ่ายภาพ มีอยู่ไม่กี่กลุ่ม ประกอบกับองค์กรเหล่านี้ต่างคนต่างอยู่ จึงขาดการติดต่อสื่อสารและขาดพลังในการสร้างสรรค์กิจกรรมเพื่อสังคมและเพื่อสาธารณะอย่างแท้จริง

นักวิชาการบางท่านให้ความหมายประชาสังคมว่า หมายถึงโลกขององค์กรพัฒนาเอกชน ที่ส่วนใหญ่ทำงานให้บริการหลากหลายด้าน เพื่อสนองความต้องการของประชากรในระดับรากหญ้า (Amalric 1996) องค์กรพัฒนาเอกชนเป็นภาคเอกชนแต่ทำงานเพื่อสาธารณะ (Fernandes 1994) ในช่วงทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา นักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนาสังคม มองว่าการทำงานด้านประชาสังคมก็คือ การทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนจึงเป็นองค์กรด้านประชาสังคม ที่แบกรับงานที่มีของภาครัฐเรื่อยไปไม่ถึง

จากบทที่ 3 จะเห็นได้ว่า องค์กรพัฒนาเอกชนนครศรีธรรมราช มีอายุการทำงานกับชาวบ้านค่อนข้างจะสั้น คือ ส่วนใหญ่เริ่มทำงานหลังเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่เมื่อปี 2531 และมีจำนวนค่อนข้างน้อย เมื่อเทียบกับจำนวน

ประชากรและพื้นที่ของจังหวัด คือมีเพียงประมาณ 10 องค์กร องค์กรเหล่านี้ส่วนใหญ่ทำงานในเขตอำเภอสิชล ลานสกา หัวไทร ปากพนัง จุฬาภรณ์ และอำเภอเมือง ใน 10 องค์กรนี้ ส่วนใหญ่เป็นองค์กรอาสาสมัคร คือ มีคนทำงานไม่เต็มเวลา และมีเพียงจำนวนน้อยเท่านั้นที่ถือได้ว่าเป็นองค์กรที่ทำงานเป็นอาชีพ คือ มีเจ้าหน้าที่ทำงานเต็มเวลา องค์กรพัฒนาเอกชนประเภทแรกมี อาทิ มูลนิธิสารแสงอรุณ ภาคใต้ (นครศรีธรรมราช) และกลุ่มเยาวชนเพื่อสิ่งแวดล้อมนครศรีธรรมราช องค์กรประเภทมี อาทิ โครงการพัฒนาชุมชนแออัด ภาคใต้(นครศรีธรรมราช) และโครงการพัฒนาอาชีพเสริมเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ บ้านคีรีวง

มูลนิธิสารแสงอรุณเกิดจากการรวมตัวของนักธุรกิจกลุ่มหนึ่ง ที่มีแนวคิดเรื่องการแบ่งปันผลกำไรคืนสู่สังคม และมีความเชื่อร่วมกันว่าหากทุกคนแบ่งปันความเอื้ออาทร ปัญหาทางสังคมจะได้รับการแก้ไขและพัฒนา จึงรวบรวมเงินก่อตั้งเป็นกองทุนและพัฒนาเป็นมูลนิธิ มีพื้นที่ดำเนินการในภาคอีสานและภาคกลาง ส่วนมูลนิธิสารแสงอรุณภาคใต้ เริ่มดำเนินการเมื่อเดือนมิถุนายน 2537 มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อ 1) สร้างและพัฒนาองค์กรตลอดจนทรัพยากรบุคคล 2) สนับสนุนและสร้างกิจกรรมการให้การศึกษาแก่เด็กและเยาวชน ให้เป็นผู้มีความรู้ ความรักธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ตลอดจนวัฒนธรรม 3) เผยแพร่และสนับสนุนกิจกรรมที่ส่งเสริมให้สังคมตระหนักถึงความสำคัญของการรักษาและพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน 4) ร่วมมือและประสานงานกับบุคคล หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์ตรงกัน 5) ดำเนินการและร่วมมือกับองค์กรการกุศลอื่น ๆ เพื่อสาธารณะประโยชน์ และ 6) ให้การสนับสนุนและส่งเสริมกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมให้เจริญงอกงาม

มูลนิธิเน้นงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นหลัก กิจกรรมที่ดำเนินการได้แก่ 1) จัดค่ายฝึกอบรมนักเรียนด้านสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและการศึกษา รวมไปถึงกิจกรรมการปลูกป่า 2) ประสานให้เกิดกลุ่มเยาวชนเพื่อสิ่งแวดล้อมในจังหวัดนครศรีธรรมราช 3) ประสานสนับสนุนให้เกิดทีมจัดฝึกอบรมนักฝึกอบรมเยาวชน 4) ประสานกลุ่มครูในนครศรีธรรมราชให้สนับสนุนกิจกรรมของนักเรียน 5) ร่วมมือกับองค์กรอื่น ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนในนครศรีธรรมราชดำเนินกิจกรรมด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 6) รณรงค์จิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น สารแสงอรุณ

มูลนิธิมีเจ้าหน้าที่ 3 คน ทำงานเต็มเวลาเพียงหนึ่งคน อีกสองคนเป็นข้าราชการครูในพื้นที่ ที่มีเวลาทำงานให้มูลนิธิเพียงบางเวลา อย่างไรก็ตามการทำงานของมูลนิธิส่วนใหญ่อาศัยเพื่อนพ้อง และกลุ่มเยาวชนที่รวมตัวกันในนามกลุ่มเยาวชนเพื่อสิ่งแวดล้อมนครศรีธรรมราช

กลุ่มเยาวชนเพื่อสิ่งแวดล้อมนครศรีธรรมราช ก่อตั้งเมื่อ 16 ตุลาคม 2539 วัตถุประสงค์เพื่อ 1) อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม และ 2) รวบรวมกลุ่มเพื่อนเพื่อทำประโยชน์แก่สังคม กลุ่มเยาวชนเพื่อสิ่งแวดล้อม ก่อตั้งโดยกลุ่มนักเรียนที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน คือ มูลนิธิสารแสงอรุณภาคใต้ กิจกรรมหลักของกลุ่มเน้นการรณรงค์ปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม แยกเป็น 1) การจัดทำจุลสารขวัญข้าว จุลสารรายสองเดือน เริ่มเผยแพร่เมื่อต้นปี 2539 โดยมีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการคือเพื่อเผยแพร่ข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม, แลกเปลี่ยนความคิดเห็นด้านสิ่งแวดล้อม และเป็นเวทีของเยาวชนในการนำเสนอทัศนะด้านสิ่งแวดล้อม 2) จัดรายการวิทยุเพื่อสิ่งแวดล้อม เริ่มดำเนินรายการประมาณเดือนกรกฎาคม 2540 ที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดนครศรีธรรมราช ระบบ FM. ความถี่ 100

เมกกะเอิร์ลส ทุกวันเสาร์เวลา 14.00-15.00 น สารของรายการเป็นข่าวสารด้านสิ่งแวดล้อม กิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมประกอบเพลง และ 3) การแสดงละครเพื่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งได้แก่ละครใบ้และละครคน ที่เขียนบทและแสดงโดยกลุ่มเยาวชน สมาชิกกลุ่มส่วนใหญ่กำลังศึกษาอยู่ชั้นมัธยมปลาย กลุ่มไม่มีสำนักงานและไม่ได้ทำงานเต็มเวลา

โครงการพัฒนาชุมชนแออัด ภาคใต้ (นครศรีธรรมราช) เป็นโครงการขยายจากโครงการที่ดำเนินการในจังหวัดสงขลาและเริ่มดำเนินการที่นครศรีธรรมราชเมื่อปลายปี 2536 ทั้งนี้เพื่อ 1) สนับสนุนให้เกิดการพัฒนาและแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยของคนจนในเมือง โดยกระบวนการการมีส่วนร่วมของชุมชน 2) สนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่ม จัดตั้งและพัฒนาประสิทธิภาพขององค์กรชุมชน เพื่อให้เกิดแกนนำในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน 3) กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระดับนโยบายต่อการแก้ปัญหาคนจนในเมือง รวมทั้งแนวนโยบายการพัฒนาประเทศที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม 4) ประสานกลุ่มต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความร่วมมือในการพัฒนาเมือง และ 5) เพื่อศึกษารูปแบบการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดอย่างยั่งยืน

กิจกรรมหลักที่ดำเนินการโดยโครงการ เริ่มจากการศึกษาวิจัยชุมชน จากนั้นดำเนินกิจกรรมสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มของคนในชุมชน เพื่อแก้ปัญหาของชุมชน ทั้งในระดับพื้นฐานและการพัฒนาคุณภาพชีวิตในชุมชน เช่น ปัญหาสาธารณูปโภค สภาพแวดล้อม ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก กลุ่มออมทรัพย์ โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมและการพัฒนาศักยภาพของประชาชนในกระบวนการพัฒนา เพื่อให้เกิดแนวทางในการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยให้หลากหลายขึ้น กิจกรรมดังกล่าวส่วนใหญ่ดำเนินการใน 4 ชุมชนแออัดในเขตเทศบาลนคร คือ ชุมชนคูขวาง ต. คลัง ชุมชนคูขวาง ต. ท่าวัง ชุมชนมะขามชุมและชุมชนหน้าสถานีรถไฟเขตนอกโคก

โครงการพัฒนาอาชีพเสริมเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ บ้านคีรีวง ก่อตั้งเมื่อเดือนตุลาคม 2537 เพื่อ 1) พัฒนาอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ชาวบ้านในชุมชน 2) พัฒนากลุ่มผู้นำให้มีศักยภาพในการบริหารจัดการอาชีพเสริมและสร้างกระบวนการกลุ่มในการพัฒนาชุมชน และ 3) พัฒนาการรวมกลุ่มของชาวบ้าน โดยเฉพาะกลุ่มแม่บ้าน โครงการพัฒนาอาชีพเสริม ฯ มีพื้นที่ดำเนินการในเขตตำบลกำโลน อ. ลานสกา จ. นครศรีธรรมราช และดำเนินกิจกรรมหลัก 3 ประการ คือ 1) กิจกรรมอาชีพเสริม ดำเนินการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านทุเรียนกวน กลุ่มย้อมผ้า และชมรมท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ 2) กิจกรรมฝึกอบรมดีเจ โรงเรียนผู้นำและกลุ่มเยาวชน และ 3) กิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพอบต. ทั้งในนครศรีธรรมราช สงขลาและพังงา

ทั้งโครงการพัฒนาชุมชนแออัด ฯ และโครงการพัฒนาอาชีพเสริม ฯ ต่างก็มีคนทำงานเต็มเวลา โครงการแรกมีเจ้าหน้าที่ 3 คน ทำหน้าที่ประสานงานหนึ่งคนและทำงานในพื้นที่ 2 คน ส่วนโครงการหลังมีเจ้าหน้าที่ 2 คนที่รับงานเต็มเวลา

อย่างไรก็ดี องค์กรพัฒนาเอกชนนครศรีธรรมราช ถือว่าเป็นองค์กรภาคเอกชน ที่ทำงานเพื่อภาคสาธารณะและมิได้ทำงานเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่ม สมาชิกส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลาง แต่ทำงานเพื่อชนชั้นล่างในประเด็นหลัก 4 ประเด็น คือ สิ่งแวดล้อม พัฒนาอาชีพ พัฒนาครอบครัว เยาวชนและพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยดำเนินกิจกรรมทั้งในด้านการรณรงค์ปลูกฝังจิตสำนึก และกิจกรรมเชิงปฏิบัติโดยตรง

กระนั้นก็ตาม องค์กรพัฒนาเอกชนนครศรีธรรมราช เป็นองค์กรที่ขาดการประสานเครือข่ายระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนด้วยกัน และองค์กรภาคอื่น เช่น องค์กรภาครัฐและสถาบันการศึกษา การทำงานส่วนใหญ่

จึงเป็นไปในลักษณะต่างคนต่างทำ ขาดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์และวางยุทธศาสตร์การพัฒนาพร้อมกับภาคีอื่น และระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนด้วยกัน (ยกเว้นระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนกับชาวบ้านในพื้นที่เป้าหมาย) ยิ่งไปกว่านั้น องค์กรพัฒนาเอกชนยังขาดกระบวนการในการเสริมสร้างศักยภาพให้แก่คนในวงการด้วยกัน กล่าวโดยรวมแล้ว องค์กรพัฒนาเอกชนประสบปัญหาหลัก 6 ประการ ซึ่งทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนไม่เข้มแข็งเท่าที่ควร คือ 1) องค์กรส่วนใหญ่เป็นองค์กรอาสาสมัคร ไม่มีเจ้าหน้าที่ทำงานเต็มตัว 2) ขาดทุนสนับสนุนที่ต่อเนื่อง (3) ขาดการประสานงานกับภาคีอื่นอย่างเพียงพอ (4) ประสบการณ์และอายุการทำงานของบุคลากรค่อนข้างสั้น และขาดการฝึกฝนอบรมอย่างเพียงพอและต่อเนื่อง (5) ขาดการถักทอกันเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง และ (6) ฐานการเกิดขององค์กรพัฒนาเอกชนส่วนใหญ่ ไม่ได้เกิดจากความเรียกร้องต้องการของคนนครศรีธรรมราช

อย่างไรก็ตาม ในระยะหลังองค์กรพัฒนาเอกชนในนครศรีธรรมราช ได้พยายามถักทอกันเป็นเครือข่ายมากขึ้น โดยเริ่มมาตั้งแต่ปี 2539 และต่อเนื่องในปี 2540 โดยเฉพาะการรวมตัวกันเพื่อจัดงานสิ่งแวดล้อมของจังหวัด โดยในปี 2540 องค์กรพัฒนาเอกชนนครศรีธรรมราช ได้ประสานกันเป็นเครือข่ายคณะทำงานสิ่งแวดล้อม 40 ซึ่งประกอบด้วยองค์กรพัฒนาเอกชนและภาคีประมาณ 10 องค์กร

การรวมตัวกันของคนจากภาคีต่าง ๆ ภายใต้ชื่อชมรมรักบ้านเกิดนครศรีธรรมราช (Nakhon Forum) เป็นการรวมตัวกันที่น่าสนใจ การรวมตัวเกิดจากจิตสำนึกรักท้องถิ่นของชนชั้นกลางหลากหลายอาชีพ อาทิ สถาปนิก ทันตแพทย์ นักผังเมือง นักประวัติศาสตร์ ครู อาจารย์ ทนายความ พ่อค้าชนมบึง เจ้าของโรงพิมพ์ สมาชิกเทศบาลและเยาวชน เป็นต้น คนกลุ่มนี้สนใจประเด็นปัญหาเดียวกันจึงรวมตัวกันและวาดฝันที่จะให้ เมืองนครศรีธรรมราชเป็น "เมืองที่มีชีวิต มีวิญญาณ มีเอกลักษณ์ ที่สะท้อนชีวิตของพลเมือง ที่ตั้งมั่นอยู่ในคุณค่าของ ความดีงามและสันติสุข...[มี]...สิ่งแวดล้อมร่มรื่น สะอาด สวยงาม อากาศบริสุทธิ์ มีพื้นที่เพียงพอเพื่อการพักผ่อน หย่อนใจของชาวเมือง...ชาวเมืองมีปัจจัยพื้นฐานและหลักประกันในการดำรงชีพ มีโอกาสพัฒนาตนเอง มี สุขภาพดี ได้รับโอกาสทางการศึกษาและบริการทางสังคมอย่างเพียงพอ พลเมืองตระหนักในสิทธิประโยชน์ของตนและหน้าที่ต่อส่วนรวม เข้าร่วมอย่างแข็งขัน ในการสร้างสรรค์เมืองและท้องถิ่นของตน"

ชมรมรักบ้านเกิดนครศรีธรรมราชก่อตั้งเมื่อปี 2539 วัตถุประสงค์เพื่อ 1) จุดประกายความคิดและร่วมกัน ทำเมืองให้น่าอยู่ และ 2) ปลุกฝังสำนึกรักเมืองและรักท้องถิ่น ลักษณะการรวมตัวเป็นการรวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ไม่กำหนดโครงสร้างที่ชัดเจนตายตัว ไม่มีกรรมการ ไม่มีประธาน ไม่มีเลขาธิการ สมาชิกไม่จำกัด คนที่รักเมืองรัก บ้านเกิดก็เป็นสมาชิก ชมรมได้ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้ 1) ตั้งวงสนทนาปัญหาการพัฒนาเมือง 2) จัดทำ โครงการทำเมืองให้น่าอยู่ 3) จัดทำโครงการรักษาลำน้ำคูคลองในเมือง 4) จัดทำรายงานสถานภาพเมือง 5) จัด ทศนศึกษาการจัดการเมืองในประเทศเพื่อนบ้าน และ 6) ร่วมจัดทำวิสัยทัศน์เมืองนครศรีธรรมราช ทั้งวิธีการรวม ตัวและงานที่ริเริ่มโดยชมรมรักบ้านเกิดเป็นสิ่งที่น่าสนใจ ชมรมจะไปได้ไกลยิ่งขึ้นหากสามารถสร้างทุนสังคมให้ กับตนเอง ได้อย่างเพียงพอ

กล่าวโดยสรุป องค์กรพัฒนาเอกชนนครศรีธรรมราชทำงานเพื่อสาธารณะโดยตรง แต่ไม่เข้มแข็งพอ ที่จะ ผลักหรือประสานให้ชีวิตสาธารณะในนครศรีธรรมราชเฟื่องฟู

บทที่ 5:

ปัจจัยความเข้มแข็งของประชาคม

นักวิชาการชี้ว่า ความเข้มแข็งหรืออ่อนแอของประชาสังคม ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมหลายประการ เนื่องจากองค์กรประชาสังคมดำรงอยู่ภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของแต่ละสังคม (ดู Barber 1995, Bothwell 1997, Hann and Dunn 1996, และ Putnam 1995)

บทที่ 4 นำเสนอศักยภาพขององค์กรประชาสังคมในนครศรีธรรมราช จากปัจจัยภายในขององค์กรเอง ดังนั้น บทที่ 5 จึงเป็นความพยายามที่จะนำเสนอ ปัจจัยภายนอกที่มีผลกระทบต่อนความเข้มแข็ง และอ่อนแอขององค์กรประชาสังคม โดยเฉพาะความสัมพันธ์ขององค์กรประชาสังคมกับภาครัฐ องค์กรการศึกษา องค์กรทางการเมือง และภาคเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญขององค์กรประชาสังคม

องค์กรภาครัฐ

บทที่ 3 ได้กล่าวแล้วว่า รัฐในนครศรีธรรมราชมีพัฒนาการมาค่อนข้างยาวนาน โดยนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 6 จนถึงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ รัฐในนครศรีธรรมราชค่อนข้างจะมีอิสระในการปกครองคนในเขตอำนาจ เอกสารข้อมูลที่มีอยู่ทำให้เชื่อได้ว่า ภาครัฐในนครศรีธรรมราชมิได้มีบทบาทในการแทรกแซงชุมชนชนบทมากนัก หรือหากมีการแทรกแซง ประชาชนก็อพยพโยกย้ายไปอยู่ในเขตชายขอบที่อำนาจรัฐแผ่ไม่ถึง

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ เกิดหลังการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ประเทศไทยได้รับเอาระบบบริหารราชการและระบบคิดเรื่องชาติ ดินแดนและอาณาเขตจากตะวันตกมาใช้ (ดูรายละเอียดใน Thongchai Winitchakul: 1994) กล่าวคือ นับแต่ปี 2430 รัชกาลที่ 5 ทรงปรับปรุงการปกครองไทย เพื่อดึงอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง และแบ่งการปกครองประเทศสยามออกเป็น การปกครองส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น การปกครองส่วนกลางแบ่งเป็น 12 กระทรวง การปกครองส่วนภูมิภาคจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาล นครศรีธรรมราชได้รับการจัดตั้งเป็นมณฑลเทศาภิบาลในปี พ.ศ. 2439 ครอบคลุมพื้นที่ 10 เมือง (ต่อมาเรียกว่าจังหวัด) คือ เมืองนครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลาและหัวเมืองปักษ์ใต้อื่นอีก 7 หัวเมือง ปี พ.ศ. 2440 ทรงตราพระราชบัญญัติการปกครองท้องที่ ร.ศ. 116 แบ่งมณฑลต่าง ๆ ออกเป็นจังหวัด อำเภอ กิ่งอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ขึ้นตรงต่อเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย นครศรีธรรมราชมีอำเภอในสังกัด 9 อำเภอ คือ อำเภอกลางเมือง (อำเภอเมือง) เปี้ยซัด (ปากพนัง) ร่อนพิบูลย์ กลาย (ท่าศาลา) สีชล ลำพูน (ปัจจุบันเป็นตำบลหนึ่งขึ้นกับจังหวัดสุราษฎร์ธานี) ฉวางทุ่งสง และเขาพังไกร (ต่อมาเปลี่ยนเป็นอำเภอหัวไทร)

มณฑลเทศาภิบาลขึ้นตรงต่อเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ข้าราชการชั้นรองประกอบด้วยข้าหลวงเทศาภิบาล ผู้ว่าราชการเมือง กรมการเมือง กรมการอำเภอ กำนันและผู้ใหญ่บ้าน การปกครองระดับเมืองนอกจากมีผู้ว่าราชการเมืองแล้วยังประกอบด้วยกรมการเมือง 2 ฝ่าย คือ กรมนอกทำเนียบ ประกอบด้วยคหบดีเมืองและผู้ทรงคุณวุฒิ และกรมในทำเนียบ ประกอบด้วยกรมการผู้ใหญ่ 3 ตำแหน่ง คือ ปลัดยกกระบัตร ปลัดเมืองและผู้ช่วยราชการ และกรมการผู้น้อย 5 ตำแหน่ง คือ จ่าเมือง สัสดี แพ่ง ศุภมาตราและสาระเลข การปกครอง

อำเภอเป็นหน้าที่ของกรมการอำเภอ ซึ่งประกอบด้วยนายอำเภอ ปลัดอำเภอและสมุหบัญชี และข้าราชการอื่น ได้แก่เสมียน พนักงานและสารวัตร การปกครองตำบลและหมู่บ้านมีกำนันและผู้ใหญ่บ้านปกครองตามลำดับ

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 รัฐบาลได้จัดให้มีการปรับปรุงการปกครองให้เป็นระบบชัดเจนมากขึ้น โดยจัดระเบียบบริหารราชการส่วนภูมิภาคเป็นจังหวัด อำเภอ ตำบลและหมู่บ้านและจัดระเบียบการปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นองค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล สุขาภิบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล

การปกครองจังหวัดมีคณะกรรมการจังหวัด ประกอบด้วยข้าหลวงประจำจังหวัด ปลัดจังหวัดและหัวหน้าส่วนราชการบริหารฝ่ายพลเรือนต่าง ๆ 13 แผนกคือ มหาดไทย อัยการ สาธารณสุข สรรพากร สรรพสามิต คลัง ตำรวจ ด้านศุลกากร โฉะกิจ ที่ดิน ป่าไม้และยาง ศึกษาธิการและพาณิชย์ การปกครองระดับอำเภอมีคณะกรรมการอำเภอปกครอง ประกอบด้วยนายอำเภอ ปลัดอำเภอและหัวหน้าส่วนราชการบริหารฝ่ายพลเรือน การปกครองท้องถิ่นประกอบด้วย 3 เทศบาลคือ เทศบาลเมืองนครศรีธรรมราช เทศบาลเมืองปากพนัง และเทศบาลตำบลปากแพรก (กรมโฆษณาการ 2494:15-18)

การปกครองนครศรีธรรมราชปัจจุบัน เป็นระบบที่สืบทอดและพัฒนาจากระบบการปกครองในยุคหลังปี 2475 และปี 2541 จังหวัดนครศรีธรรมราชแบ่งเขตการปกครองเป็น 21 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ 165 ตำบล 1,415 หมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม การนำเสนอสาระองค์การรัฐจะแยกเป็น 3 ส่วน คือ องค์การรัฐส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น

องค์การรัฐส่วนกลาง หมายถึงหน่วยงานบริหารราชการส่วนกลาง ที่จัดตั้งขึ้นในจังหวัดนครศรีธรรมราช แต่มีสายบังคับบัญชาขึ้นตรงกับหน่วยงานในส่วนกลาง นับตั้งแต่สมัยมณฑลเทศาภิบาลเป็นต้นมา การปกครองจังหวัดเป็นรูปแบบการขยายการปกครองจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น นครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดที่มีการขยายจำนวนองค์การภาครัฐจากส่วนกลางจำนวนมาก ปัจจุบัน มีทั้งสิ้น 98 หน่วย

องค์การรัฐส่วนภูมิภาค หมายถึงหน่วยงานราชการ ที่มีสายบังคับบัญชาขึ้นตรงต่อผู้ว่าราชการจังหวัด ซึ่งมีทั้งสิ้น 32 หน่วย อาทิ สำนักงานจังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานที่ดินจังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานป่าไม้จังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานเกษตรจังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานประมงจังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครศรีธรรมราช สำนักงานพาณิชย์จังหวัดนครศรีธรรมราช ฯลฯ เป็นต้น

องค์การรัฐส่วนท้องถิ่นหรือองค์การการปกครองส่วนท้องถิ่น โดยปรัชญาแล้ว เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อให้ประชาชนดำเนินการปกครองตนเอง แต่องค์การการปกครองท้องถิ่นในประเทศไทยนับตั้งแต่ยุคแรกเริ่มก่อตั้งถูกแปรสภาพเป็นองค์การภาครัฐในท้องถิ่น มากกว่าเป็นองค์กรประชาชน (ดูบทวิเคราะห์ที่น่าสนใจในธนศวร์ เจริญเมือง 2540) องค์การรัฐส่วนท้องถิ่นที่ดำรงอยู่ในนครศรีธรรมราชปัจจุบันแบ่งเป็น 5 ประเภท คือ องค์การบริหารส่วนจังหวัด (1 แห่ง) เทศบาล (3 แห่ง) สุขาภิบาล (21 แห่ง) สภาตำบล (1 แห่ง) และองค์การบริหารส่วนตำบล (164 แห่ง)

จากที่กล่าวข้างต้น จะเห็นได้ว่า จังหวัดนครศรีธรรมราชมีองค์การภาครัฐส่วนต่าง ๆ มากมายหลายองค์กร และนับตั้งแต่การเริ่มต้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังการประกาศ

ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 แผนดังกล่าวเปิดโอกาสให้ภาครัฐเข้าไปแทรกแซงกิจการต่าง ๆ (แย่งชิงพื้นที่สาธารณะ) ของภาคประชาสังคมค่อนข้างมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านการแพทย์ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งเดิมเป็นบริเวณที่ดำเนินการโดยภาคประชาชน การแทรกตัวเข้าสู่ชุมชน เห็นได้ชัดจากการที่รัฐเข้าไปจัดตั้งกลุ่มและองค์กรประชาชนหลากหลายกลุ่มหลากหลายองค์กร ดังได้กล่าวไปแล้วในบทที่ 3

อย่างไรก็ดี แม้จะเป็นความหวังดีของภาครัฐ แต่การเข้าไปจัดตั้งกลุ่มและองค์กรชาวบ้าน รัฐมิได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านเติมโตและริเริ่มกิจกรรมด้วยตนเอง แต่เป็นโครงสร้างที่ครอบงำจากข้างบนลงสู่ชุมชน หรือเป็นความสัมพันธ์แนวตั้งในความหมายของ Putnam (1993a และ 1993b) และ Mathews (1996) การกระทำดังกล่าว มิเพียงแต่จะไม่ได้รับความร่วมมือจากประชาชนเท่านั้น หากยังเป็นปัจจัยให้ชาวบ้านห่างเหินจากกิจกรรมสาธารณะ

แม้จะไม่มีข้อมูลแน่นอนหนา แต่จากการบันทึกของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ที่เดินทางเข้ามาทำงานในมณฑลนครศรีธรรมราชสมัยราชการที่ 5 ยืนยันว่า งานสาธารณะหลายอย่าง เช่น การขุดถนน ขุดคลอง เป็นกิจกรรมที่ริเริ่มโดยภาคประชาชน (ดูรายละเอียดในกรมศิลปากร 2520) แต่หลังจากรัฐเข้าไปจัดการเรื่องสาธารณะแทนประชาชนทั้งหมด ทำให้ปัจจุบันงานสาธารณะส่วนใหญ่ เป็นสิ่งที่ราษฎรขอให้ภาครัฐเป็นคนริเริ่มดำเนินการ ปราชญ์สำคัญของนครศรีธรรมราชปัจจุบัน (จุชาติยศ สุชาติ) ให้ข้อคิดว่า เดิมมีเหตุการณ์อะไร เช่น น้ำท่วม ชาวบ้านจะจัดเตรียมทุกสิ่งทุกอย่างไว้แก้ไขเยียวยาสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยตนเอง แต่ปัจจุบัน ชาวบ้านเป็นเสมือนคนที่ช่วยตนเองไม่ได้ และรอภาครัฐทุกอย่าง ทั้งนี้เป็นเพราะผลพวงการพัฒนาในรอบ 40 ปีที่ผ่านมา

ประชาชนนครศรีธรรมราช ค่อนข้างจะไม่ให้ความไว้วางใจต่อภาครัฐเท่าที่ควร (ไม่มีทุนสังคมให้กับภาครัฐ) ดังพบจากคติของชาวนครศรีธรรมราชที่ว่า “ไม่รบนาย ไม่หายจน” และเนื้อหาหนังสือหลายเรื่อง หลายสมัยและนายหน้า¹ ทุนทางสังคมที่ไม่มีให้ภาครัฐนี้ เป็นสิ่งที่สืบทอดมาค่อนข้างยาวนาน ดังกล่าวไปแล้วในบทที่ 3 ความไม่ไว้วางใจระหว่างภาครัฐและภาคประชาชนเริ่มเข้มข้นมากขึ้น นับตั้งแต่มีการเคลื่อนไหวของขบวนการคอมมิวนิสต์ในภาคใต้ และสืบเนื่องมาจนถึงปี 2518 ซึ่งเป็นปีที่เกิดเหตุการณ์เผาजनผู้ว่าฯ เหตุการณ์ครั้งนี้ ภาครัฐเข้าใจว่าการประท้วงจนถึงขั้นเผาजनผู้ว่าฯ เป็นเพราะการยุบของผู้นำที่ไม่หวังดี ภาคประชาชนมองว่าหัวหน้าภาครัฐในท้องถิ่นใช้อำนาจของที่มีคนบริจาคว่าช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วมใหญ่ในภาคใต้และนครศรีธรรมราช (ดูรายละเอียดในอบรม สันติบาล 2518) ความระแวงสงสัยต่อกันที่สืบเนื่องมายาวนาน คงเป็นเหตุผลหนึ่งที่อธิบายว่า ทำไมแม้องค์กรประชาชนจำนวนมากได้รับการจัดตั้งโดยภาครัฐ ส่วนใหญ่จึงเป็นองค์กรที่ขาดความเหนียวแน่นและอ่อนแอ

องค์กรการปกครองในระดับท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นเทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด สุขาภิบาล สภาตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น โดยปรัชญาพื้นฐานแล้วถือเป็นเสมือนองค์กรที่เปิดให้ประชาชน

¹ ดูอาทิ เรื่อง “เมืองรอเจ้า บ่าวรอนาย” ของหนังสือสั้นน้อย ขวัญใจชนบท “โจรจำเป็น” ของหนังสือประพันธ์ บัวทอง “เพชรฆาตสงคราม” ของหนังสือศิลปบางตะพุง “เลือดรักนักรบ” และ “แสงเทียนคุณธรรม” ของหนังสือประพันธ์ ระงับทอง “รักอันตรราย” ของหนังสือเขียนน้อย ศ. คล้าน้อย “โลหิตด่างสี” ของหนังสือวรรณ ทัยทอง “สายเลือดนอกบัลลังก์” ของหนังสือเขียนน้อย ยอดขุนพล “แผ่นดินเลือด” ของหนังสือสวัสดิ์ สงวนศิลป์ และ “ราชธิดาครองบัลลังก์” ของหนังสือคล้าน้อย ซึ่งหลายเรื่องสะท้อนการใช้อำนาจที่ไม่ถูกต้องของราชการ ทำให้คนต้องอพยพออกจากเมืองเพื่อแสวงหาที่อยู่ใหม่ หรือไม่ก็ออกไปเป็นโจร ที่ปล้นคนรวย สังหารคนผิด และนำสินทรัพย์ที่ได้มาแจกจ่ายให้คนจน บางเรื่องสะท้อนว่าการคิดโกงเป็นธรรมชาติของข้าราชการ เข้าทำนองคำพูดตัวตลกหนังสือนครศรีธรรมราชที่ว่า “หมาไม่เล็กกินขี้ ข้าราชการไม่เล็กขี้ราชบังหลวง” และดูเพิ่มเติมในชวน เพชรแก้ว (2529)

เรียนรู้การปกครองตนเองและการดำเนินกิจกรรมเพื่อสาธารณะ แต่ในบริบทของประเทศไทยและจังหวัดนครศรีธรรมราชนั้น องค์การปกครองระดับท้องถิ่นส่วนใหญ่ถูกควบคุมโดยภาครัฐ และนักการเมืองท้องถิ่น องค์การปกครองท้องถิ่นจึงไม่มีบทบาทในการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรประชาสังคมได้อย่างเต็มที่ รูปธรรมที่เห็นได้ชัดคือ องค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นองค์กรที่ใกล้ชิดกับประชาชนในชนบทมากที่สุด

องค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) ได้รับการจัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในนครศรีธรรมราชเมื่อปี 2499 แต่ยกเลิกไปในปี 2515 อบต. ที่จัดตั้งในปัจจุบันจัดตั้งตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบลปี 2537 (ประกาศใช้ปี 2538) พระราชบัญญัติดังกล่าว ได้กำหนดรูปแบบการบริหารส่วนตำบลออกเป็น 2 ส่วน คือ (1) การปกครองตำบลในรูปสภาตำบล ได้แก่ตำบลที่มีรายได้เฉลี่ยติดต่อกัน 3 ปี น้อยกว่า 1.5 แสนบาท (ไม่รวมเงินอุดหนุน) สภาตำบลประกอบด้วยสมาชิก 2 ประเภท คือ สมาชิกโดยตำแหน่ง ได้แก่กำนัน ผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้าน แพทย์ประจำตำบลและสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งหมู่บ้านละ 1 คน และมีเลขาได้แก่ข้าราชการที่ทำงานในตำบล ที่ได้รับการแต่งตั้งโดยนายอำเภอ และ (2) องค์การบริหารส่วนตำบล ได้แก่ตำบลที่มีรายได้ไม่รวมเงินอุดหนุนเฉลี่ย 3 ปีมากกว่า 1.5 แสนบาทขึ้นไป อบต.มีฐานะเป็นนิติบุคคล แบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายคือ ฝ่ายนิติบัญญัติ เรียกว่าสภาอบต. มีกรรมการประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้าน แพทย์ประจำตำบล และสมาชิกที่มาจากการเลือกตั้งหมู่บ้านละ 2 คน และฝ่ายบริหารเรียกว่าคณะกรรมการบริหาร ประกอบด้วยกำนันและผู้ใหญ่บ้าน 2 คน และสมาชิกสภาอบต. 4 คน ซึ่ง 6 คนนี้มาจากการเลือกของสภาอบต. ปี 2538 ตำบลในนครศรีธรรมราชได้รับการประกาศจัดตั้งเป็นอบต. 12 แห่ง ปี 2539 เพิ่มอีก 107 แห่ง ปี 2540 จัดตั้งเพิ่มอีก 45 แห่ง รวมทั้งสิ้น 164 แห่ง อีกตำบลยังคงมีสภาพเป็นสภาตำบล คือ สภาตำบลทุ่งไผ่ อ. สีชล อบต.ในนครศรีธรรมราชจัดขึ้นตามรายได้ได้ 4 ชั้น คือ ชั้น 2 - 5 ดังตารางที่ 6 อบต. ทั้ง 164 แห่งมีหมู่บ้านที่อยู่ในเขตรับผิดชอบ 1,385 หมู่บ้าน และมีสมาชิกอบต. รวม 4,319 คน

ตารางที่ 6: แสดงชั้น อบต. นครศรีธรรมราชแยกตามรายได้

อบต. ชั้น	รายได้เฉลี่ยต่อปี (บาท)	จำนวน (แห่ง)
1	มากกว่า 20 ล้าน	0
2	12 - 20 ล้าน	6
3	6 - 12 ล้าน	2
4	3 - 6 ล้าน	9
5	0.15 - 3 ล้าน	147
	รวม	164

จากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่า อบต.ส่วนใหญ่เป็นอบต.ระดับ 5 (147 จาก 164 อบต.) มีรายได้เฉลี่ย 3 ปีรวมกันต่ำกว่า 3 ล้านบาท จึงถือได้ว่า อบต.ส่วนใหญ่เป็นอบต.ที่ยากจน พระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนตำบล ปี 2537 ได้กำหนดสถานะ อำนาจหน้าที่ของอบต.ไว้หลายด้าน แต่จากเวทีประชุมตัวแทนอบต. และแบบสอบถามสะท้อนว่าอบต.นครศรีธรรมราชมีปัญหาลักษณะนี้ 1) สมาชิกขาดความรู้ความเข้าใจระเบียบและอำนาจหน้าที่ของอบต. 2) สมาชิกไม่มีส่วนร่วมในการประชุมสภา ขาดการทำงานเป็นทีม บางอบต.ขาดแคลนบุคลากร

เช่น ฝ่ายโยธาหรือฝ่ายคลัง 3) ส่วนใหญ่ดำเนินการการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน สะพาน ทั้งนี้ เพราะขาดข้อมูลและแนวทางการจัดทำโครงการด้านอื่น เช่น ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม 4) อบต. ไม่ปรึกษาชาวบ้าน และชาวบ้านเองยังไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ของอบต. 5) อบต. ไม่ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านเข้าใจบทบาทหน้าที่ของอบต. และในบางตำบลก็ไม่มีองค์กรชุมชนที่อบต.จะประสาน 6) มีปัญหาความสัมพันธ์กับองค์กรภายนอก เช่น อำเภอยังคงให้อำนาจสั่งการ หลายหน่วยงานเข้าดำเนินงานกิจกรรมหรือโครงการในพื้นที่โดยมิได้แจ้งและอบต.ไม่มีอำนาจในการเข้าไปตรวจสอบการดำเนินงานของหน่วยงานเหล่านั้น ทำให้งานที่ไม่มีคุณภาพและซ้ำซ้อน

โดยสรุป อบต.นครศรีธรรมราชส่วนใหญ่ที่มีรายได้น้อย ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ มีปัญหาความชัดเจนด้านบทบาท อำนาจหน้าที่ ขาดความพร้อมในการบริหารจัดการ ขาดการทำความเข้าใจกับประชาชน การประสานงานกับหน่วยงานอื่นไม่ราบรื่น ส่วนใหญ่ยังคงเน้นการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน จึงกล่าวได้ว่า อบต.ยังไม่มีส่วนในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรภาคประชาสังคมและยังไม่เป็นองค์กรการปกครองที่ดี

บทก่อนได้ชี้ให้เห็นว่า องค์กรปกครองท้องถิ่นในเขตเมืองได้จัดตั้งองค์กรชาวบ้านขึ้นหลายกลุ่ม แต่องค์กรเหล่านั้นก็ไม่ได้รับการหนุนเสริมให้เติบโต เข้มแข็งและเป็นองค์กรประชาสังคมอย่างแท้จริง แม้เทศบาลปากแพวก ซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นองค์กรที่ให้การสนับสนุนองค์กรภาคประชาสังคมอย่างโดดเด่น แต่เมื่อมีการเปลี่ยนผู้บริหารกิจกรรมทางสังคม สุขภาพและสิ่งแวดล้อม ที่ดำเนินไว้อย่างโดดเด่นนับตั้งแต่ปี 2536 เป็นต้นมากลับไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างที่ควรจะเป็น

องค์กรการศึกษา

นครศรีธรรมราช ได้รับการยอมรับว่าเป็นเมืองศูนย์กลางการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมภาคใต้มาตั้งแต่ครั้งอดีต หลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง มีข้อความในตอนหนึ่งว่า "สังฆราช ปราชญ์ เรียนจบปิฎก ไตรยหลวงกว่าครูปู่ใด ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา" นั้นแสดงให้เห็นว่าปราชญ์จากเมืองนครศรีธรรมราช มีส่วนสำคัญในการสร้างรากฐานการศึกษาไทยมาตั้งแต่อดีต จนถึงขั้นมีการตั้งข้อสังเกตว่าอักษรไทยที่พ่อขุนรามคำแหง ทรงคิดประดิษฐ์ขึ้นนั้น ปราชญ์ที่ไปจากนครศรีธรรมราชน่าจะมีส่วนสำคัญในการคิดประดิษฐ์ ปัจจุบัน นครศรีธรรมราชยังคงเป็นเมืองนักปราชญ์และเป็นเมืองที่ให้ความสำคัญแก่การศึกษาค่อนข้างมาก เมื่อเทียบกับจังหวัดอื่นในภาคใต้

การศึกษาของชนชั้นสูงในระยะแรก ๆ คงจะใช้วิธีท่องจำสืบต่อกันมา ต่อมาเมื่อชาวอินเดียเข้ามาประมาณช่วงพุทธศตวรรษที่ 11-17 ก็ได้รับเอาอิทธิพลภาษาของอินเดีย เช่น ภาษาบาลี สันสกฤต เทวนาครี และภาษาทมิฬ ราวพุทธศตวรรษที่ 17-19 อาณาจักรขอมรุ่งเรืองและได้แผ่อิทธิพลเข้ามายังภาคใต้และแหลมมลายู นครศรีธรรมราชจึงได้รับเอาภาษาขอม ซึ่งมีพื้นฐานมาจากภาษาอินเดีย มาใช้ศึกษาเล่าเรียนกันอย่างแพร่หลาย ประกอบกับในช่วงนั้นอาณาจักรสุโขทัยโดยพ่อขุนรามคำแหงทรงคิดประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใช้ นครศรีธรรมราชจึงได้นำมาศึกษาเล่าเรียนอย่างกว้างขวาง

การศึกษาเล่าเรียนสมัยนี้ยังไม่เป็นระบบ ไม่มีแบบเรียน ครูผู้สอนซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักบวชจะถ่ายทอดผู้เรียนจากความจำ หรือจัดทำเป็นหนังสือใบุด สมุดข่อย มาให้ผู้เรียนได้ศึกษาคัดลอกก็มี วิชาที่เล่าเรียนมีประมาณ

7 แขนง คือ (1) การแกะสลัก การปั้น (2) โหราศาสตร์ (3) ภาษาบาลี สันสกฤต (4) ศาสนาทั้งพราหมณ์และพุทธ (5) คชศาสตร์ (6) แพทย์แผนโบราณ และ (7) ธรรมศาสตร์หรือกฎหมายโบราณ (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2531: 304-305) วัดทำหน้าที่เป็นผู้จัดและบริหารการศึกษา มีพระสงฆ์เป็นครู

การศึกษาเล่าเรียนของชนชั้นล่างและชาวชนบท ส่วนใหญ่คงอิงอยู่กับการศึกษาเล่าเรียนปากต่อปากสืบทอดกันในครอบครัว การเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ เช่น ลูกเรียนรู้การทำนาจากประสบการณ์จริงที่ต้องทำนาร่วมกับพ่อและแม่ ลูกชาวประมงเรียนรู้การประมงจากการออกทะเลร่วมกับพ่อและญาติมิตร หรือไม่ก็เรียนจากสื่อพื้นบ้าน มุขปาฐะ การละเล่น การแสดงพื้นเมือง เช่น โนรา เพลงบอก ปริศนาคำทาย หนังสือสูง ซึ่งมีได้มุ่งเฉพาะความบันเทิง ความสนุกสนานขบขันเป็นหลัก หากแต่สืบสานความรู้ที่เกี่ยวกับการดำรงชีพในสังคมและการทำมาหากิน อาทิ ปริศนาคำทายของชาวนครศรีธรรมราชนั้น เป็นเสมือนคลังวิชาที่ให้ความรู้เกี่ยวกับพืช-สัตว์นานาชนิดที่มีอยู่ในท้องถิ่น (ดูรายละเอียดในวิมล คำศรี 2540ข) กล่าวโดยสรุป องค์การการศึกษาที่สำคัญของชนชั้นล่างในช่วงนี้ ก็คือ สถาบันครอบครัวและสื่อพื้นบ้าน ส่วนวัดเป็นสถาบันที่เปิดให้การศึกษาแก่ผู้ชายเป็นหลัก

การศึกษาของนครศรีธรรมราช เริ่มเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนนับตั้งแต่ยุคการปฏิรูปการศึกษา โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา ยุคนี้เป็นยุคของการจัดตั้งองค์การการศึกษาเฉพาะ ขึ้นมารับผิดชอบการศึกษาของปวงชน การศึกษาแผนใหม่ในนครศรีธรรมราช ริเริ่มโดยพระภิกษุชาวปากพนัง คือพระสิริธรรมมุนี ผู้ซึ่งได้มีโอกาสเข้ารับการศึกษาศึกษาแผนใหม่ที่กรุงเทพฯและเมื่อเดินทางกลับมาเป็นเจ้าอาวาสวัดท่าโพธิ์วรวิหาร เมื่อปี 2434 ท่านได้จัดตั้งโรงเรียนหลวงแห่งแรกขึ้นที่วัดท่าโพธิ์ (ดูรายละเอียดในเบญจมาธุทิศ 2536)

เมื่อได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้อำนวยการการศึกษามณฑลนครศรีธรรมราชในปี 2441 พระสิริธรรมมุนีได้ดำเนินการขยายการศึกษา โดยการจัดตั้งโรงเรียนต่าง ๆ ขึ้นในมณฑลนครศรีธรรมราชรวม 17 โรง (ในเขตเมืองนคร 11 โรง เมืองพัทลุงและสงขลาแห่งละ 3 โรง) การศึกษาที่พระสิริธรรมมุนีสันนิษฐาน นอกจากการศึกษาทั่วไปที่มุ่งให้ชาวนครศรีธรรมราชเป็นผู้มีการศึกษาแล้ว ท่านยังได้สนับสนุนการศึกษาในลักษณะวิชาชีพ โดยในปี 2455 ได้จัดตั้งโรงเรียนสอนช่างถม (ปัจจุบันก็คือ วิทยาลัยศิลปหัตถกรรมนครศรีธรรมราช) ขึ้นที่วัดท่าโพธิ์อีกโรงเรียนหนึ่ง (ดูรายละเอียดในศึกษาธิการจังหวัดนครศรีธรรมราช 2525)

การศึกษาของนครศรีธรรมราชในยุคนั้นนอกจากจะได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐแล้ว ยังได้รับการสนับสนุนจากเอกชน โรงเรียนเอกชนแห่งแรกจัดตั้งโดยคณะอเมริกัน เพลสไบที่เรียมิชชัน ชื่อ American School For Boys แต่โรงเรียนดังกล่าวต้องปิดไปในปี 2446 เพราะไม่มีครูสอนและเปิดดำเนินการอีกครั้งในปี 2456 ระยะเวลาแรกสอนระดับประถมศึกษา แต่หลังปี 2481 ได้ขยายถึงชั้นมัธยมปีที่ 6 และใน พ.ศ. 2489 ได้เปลี่ยนชื่อโรงเรียนเป็น "ศรีธรรมราชวิทยา" โรงเรียนเอกชนอีกแห่ง คือ American School For Girls ก่อตั้งในปี พ.ศ. 2482 และต่อมาได้รวมกันกับโรงเรียนศรีธรรมราชวิทยายเป็นโรงเรียนเดียวกัน ชื่อว่า "โรงเรียนศรีธรรมราชศึกษา" โรงเรียนศรีธรรมราชศึกษาจึงเป็นโรงเรียนราษฎร์แห่งแรกและแห่งเดียวที่ยังเปิดการสอนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 จนถึงปัจจุบัน (ดูรายละเอียดในศรีธรรมราชศึกษา 2540)

การศึกษาในปัจจุบันขยายตัวทั้งในเชิงปริมาณและระดับชั้นการศึกษา นับได้ว่านครศรีธรรมราชเป็นจังหวัดที่มีสถานศึกษา และจำนวนนักเรียนนักศึกษามากที่สุดในภาคใต้ สถานศึกษาต่าง ๆ เหล่านี้ได้แก่ (1) สถานศึกษาที่สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ จำนวน 789 แห่ง สำนักงาน

การศึกษาเอกชนจำนวน 117 แห่ง กรมสามัญศึกษาจำนวน 68 แห่ง กรมการศึกษานอกโรงเรียนในทุกอำเภอและ จังหวัดจำนวน 24 แห่ง กรมพลศึกษาจำนวน 1 แห่ง กรมอาชีวศึกษาจำนวน 12 แห่ง อาชีวศึกษาเอกชนจำนวน 17 แห่ง กรมศิลปากรจำนวน 2 แห่ง สถาบันราชมงคลจำนวน 2 แห่ง สถาบันราชภัฏจำนวน 1 แห่ง วิทยาลัยและ มหาวิทยาลัยสงฆ์จำนวน 2 แห่ง สถานศึกษาที่สังกัดกระทรวงมหาดไทย โรงเรียนเทศบาล จำนวน 19 แห่ง (2) สถานศึกษาที่สังกัดกระทรวงสาธารณสุข วิทยาลัยพยาบาลจำนวน 1 แห่ง และ (3) สถานศึกษาที่สังกัดทบวง มหาวิทยาลัย วิทยาลัย(เอกชน)จำนวน 1 แห่ง และมหาวิทยาลัยจำนวน 3 แห่ง รวมสถานการศึกษา 1059 แห่ง ครูอาจารย์ 19,601 คน นักเรียน นักศึกษา 404,126 คน หรือร้อยละ 26.89 ของประชากรรวม

การศึกษาในนครศรีธรรมราชปัจจุบันเป็นหน้าที่หลักขององค์กรรัฐและเอกชน โดยแบ่งการจัดการศึกษา ออกเป็น 1) การจัดการการศึกษาในระดับก่อนประถมศึกษาและประถมศึกษา มีทั้งของภาครัฐและเอกชน เป็นการจัดการศึกษาระดับพื้นฐานภาคบังคับให้แก่ประชาชน โดยการบริหารของสำนักงานการประถมศึกษา สำนักงานการศึกษาเอกชน สถาบันราชภัฏ และกองการศึกษาของเทศบาล 2) การจัดการการศึกษาในระดับ มัธยมศึกษา ทั้งมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย อยู่ในความรับผิดชอบของกรมสามัญศึกษา สำนักงานการศึกษาเอกชน และกรมศิลปากร (วิทยาลัยนาฏศิลป์นครศรีธรรมราช) เน้นการให้การศึกษาขั้นพื้นฐานในการประกอบอาชีพ หรือศึกษาต่อในระดับที่สูงต่อไป 3) การจัดการการศึกษาในระดับอาชีวศึกษา ทั้งระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) และประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) อยู่ในความรับผิดชอบของกรม อาชีวศึกษา อาชีวศึกษาเอกชน สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล กรมศิลปากร กรมการศึกษานอกโรงเรียน และกรมสามัญศึกษา (หลักสูตรปวช.ในโรงเรียนมัธยม) ซึ่งเน้นการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพในระดับฝีมือและการ ศึกษาต่อในระดับสูงต่อไป มีทั้งด้านพาณิชยกรรม ช่างอุตสาหกรรม เกษตรกรรม สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม เป็นต้น 3) การจัดการการศึกษาในระดับอุดมศึกษา (ปริญญาตรีหรือเทียบเท่าและสูงกว่าปริญญาตรี) ดำเนินการโดย วิทยาลัยเทคนิคนครศรีธรรมราช (ระดับ ปทส.) สังกัดกรมอาชีวศึกษา สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขต เกษตรนครศรีธรรมราชและคณะเกษตรศาสตร์นครศรีธรรมราช สังกัดสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาลัยสงฆ์ ภาคทักษิณ มหาจุฬาราชวิทยาลัย และ มหามกุฏวิทยาลัยสังกัดกรมการศาสนา วิทยาลัยพยาบาลพระบรมราช ชนนี้ สังกัดกระทรวงสาธารณสุข ในระดับปริญญาตรีและสูงกว่าปริญญาตรี ดำเนินการโดย สถาบันราชภัฏ นครศรีธรรมราช สังกัดสถาบันราชภัฏ วิทยาลัยศรีโสภณ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มหาวิทยาลัยราม คำแหง และมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย ซึ่งเน้นในการผลิตบัณฑิตในระดับความรู้ชั้นสูง

นอกจากสถานการศึกษาที่จัดการศึกษาในระบบแล้ว ยังมีหน่วยงานการศึกษาหรือองค์กรวิชาการอื่น ที่ สนับสนุนการศึกษาอีกหลายหน่วยงาน เช่น หอสมุดแห่งชาตินครศรีธรรมราช พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครศรี ธรรมราช หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช เป็นต้น ซึ่งหน่วยงานเหล่านี้มีหน้าที่บริการการศึกษานอกระบบ เพื่อสนับสนุนให้การศึกษาในระบบเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า องค์กรการศึกษาของนครศรีธรรมราชในอดีต ค่อนข้างจะสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ของชุมชน หลังมีการนำเอาระบบการศึกษาแผนใหม่มาใช้ สถาบันการศึกษาลับมุ่นสนับสนุนแนวทางการพัฒนา เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของประเทศโดยรวม แม้ในปัจจุบัน สถาบันการศึกษาจะมีส่วนเอื้อภาคประชา สังคมอยู่บ้าง อาทิ

1. สถาบันการศึกษามีส่วนร่วมในการส่งเสริมอาชีพให้แก่ชุมชน มีหน่วยงานทางการศึกษา สถาบันการศึกษาหลายหน่วยงานที่เข้ามามีบทบาทส่งเสริมอาชีพให้แก่ชุมชน เช่น วิทยาลัยอาชีวศึกษา จัดอบรมให้ความรู้ในเรื่องการทำอาหาร การตัดเย็บเสื้อผ้า การส่งเสริมหัตถกรรมต่าง ๆ วิทยาลัยเทคนิค วิทยาลัยการอาชีพ จัดอบรมให้ความรู้ทักษะช่างฝีมือ ทั้งหลักสูตรระยะสั้นและระยะยาว วิทยาลัยเกษตรกรรม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล และคณะเกษตรศาสตร์ อบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การบริการข้อมูลข่าวสารด้านการเกษตร ส่วนหน่วยงานอื่น เช่น การศึกษานอกโรงเรียน สถาบันราชภัฏ มีส่วนช่วยในการอบรมส่งเสริมอาชีพให้แก่กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน อาทิ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่ม อสม. การออกค่ายอาสาพัฒนา เป็นต้น

2. สถาบันการศึกษามีส่วนร่วมกับโครงการ หน่วยงานราชการและองค์กรเอกชนในการพัฒนาชุมชน หน่วยงานทางการศึกษา สถาบันการศึกษาได้ร่วมมือกับองค์กรต่าง ๆ ดำเนินโครงการที่มีผลเกี่ยวเนื่องกับชุมชน เช่น สถาบันราชภัฏ วิทยาลัยเกษตรกรรม สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล คณะเกษตรศาสตร์ วิทยาลัยเทคนิค ได้เข้าร่วมในโครงการพัฒนาลุ่มน้ำปากพนัง โครงการศรัทธา โครงการส่งเสริมการเกษตรแบบผสมผสาน การจัดสอนหลักสูตรระยะสั้นแก่ประชาชนในชนบทตามโครงการพระราชดำริ ร่วมกับชมรมชาวสวนผลไม้ นครศรีธรรมราช เพื่อพัฒนาคุณภาพไม้ผล และเป็นวิทยากรให้หน่วยงานต่าง ๆ เป็นต้น มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ร่วมกับจังหวัดและสถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช จัดทำวิทยุทัศน์นครศรีธรรมราช 2550

3. สถาบันการศึกษามีส่วนร่วมในกิจกรรมศาสนา วัฒนธรรม และประเพณีของจังหวัดและอำเภอ เนื่องจากนครศรีธรรมราช มีกิจกรรมด้านวัฒนธรรมประเพณีเกือบตลอดปี ดังนั้นหน่วยงานทางวิชาการ สถาบันการศึกษาจึงมีบทบาทเข้ามาร่วมกิจกรรมด้านศาสนา วัฒนธรรมและประเพณีอย่างต่อเนื่อง เช่น ประเพณีสารทเดือนสิบ ประเพณีชักพระ ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ประเพณีสงกรานต์รดน้ำพระพุทธรูป ประเพณีทานไฟ และสถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช มีบทบาทนำในการศึกษาศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของนครศรีธรรมราช อาทิ จัดทำโครงการสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองนครศรีธรรมราช และกิจกรรมส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมด้านต่าง ๆ เป็นต้น

4. สถาบันการศึกษามีส่วนร่วมในการรณรงค์อื่น ๆ ส่วนใหญ่เป็นการรณรงค์เรื่องทั่ว ๆ ไป เช่น รณรงค์ต่อต้านโรคเอดส์ ยาเสพติด รณรงค์การสวมหมวกนิรภัย รณรงค์ปัญหาและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ให้ความรู้เรื่องการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแก่องค์กรท้องถิ่น การรณรงค์รัฐธรรมนูญ ฉบับส.ร. เป็นต้น และ

5. สถาบันการศึกษามีส่วนร่วมในการสนับสนุนองค์กรประชาชน องค์กรการศึกษาบางองค์กร เช่น มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ได้ดำเนินโครงการสนับสนุนองค์กรประชาชน อาทิ สมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ โดยการร่วมเป็นภาคีในการดำเนินโครงการการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่มุ่งให้ชาวประมงศึกษาวิเคราะห์และหาแนวทางแก้ไขปัญหของชุมชนด้วยตนเอง

อย่างไรก็ดี บทบาทสถาบันการศึกษาข้างต้น ก็ยังเป็นเพียงบทบาทเสริมของของหน่วยงานหรือสถาบันเท่านั้น ส่วนการขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดการแสวงหาความร่วมมือจากชุมชน องค์กรท้องถิ่น หรือหน่วยงานอื่น หรือเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งขององค์กรทางสังคมโดยตรงนั้น องค์กรการศึกษายังไม่ได้แสดงบทบาทอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพราะหน่วยงานทางวิชาการเหล่านี้มักติดอยู่ในกรอบระบบระเบียบของทางราชการ และภาระกิจด้านการให้การศึกษาเป็นหลัก การให้การศึกษาขององค์กรวิชาการส่วนใหญ่ยังคงยึดตามกรอบแนวโน้มหลักของการพัฒนาประเทศ ที่มุ่งให้ความสำคัญและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่บางกลุ่มบางองค์กร เช่น องค์กรภาคธุรกิจ เป็นต้น